AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayben Ruba ÖZUNUR

EVRİMCİ MATERYALİST BİLİM ANLAYIŞI AÇISINDAN BİLİNÇ SORUNU

Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayben Ruba ÖZUNUR

EVRİMCİ MATERYALİST BİLİM ANLAYIŞI AÇISINDAN BİLİNÇ SORUNU

Danışman
Prof. Dr. Hasan ASLAN

Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayben Ruba ÖZUNUR'un bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. İsmail YAKIT	(İmza)
Üye (Danışmanı)	:	Prof. Dr. Hasan ASLAN	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. Ramazan UÇAR	(İmza)

Tez Başlığı: Evrimci Materyalist Bilim Anlayışı Açısından Bilinç Sorunu

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2016
Mezuniyet Tarihi : 14/07/2016

(İmza)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
(Müdür)

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Evrimci Materyalist Bilim Anlayışı Açısından Bilinç Sorunu" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Ayben Ruba ÖZUNUR

İmzası

İ Ç İ N D E K İ L E R

BİRİNCİ BÖLÜM
ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHÇESİ VE ÇERÇEVESİ

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİNÇ SORUNU

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLİNCİN MATERYALİST EVRİMCİ AÇIKLAMASI

ŞEKİLLER LİSTESİ

ÖZET

Birinci şahıs perspektifinden öznel ve içsel olarak erişilebilen zihin durumlarının ve bu bağlamda bilinçliliğin, üçüncü şahıs perspektifinden nesnel bilimin konusu olup olamayacağı, çağdaş zihin felsefesinin en çok tartışılan sorularından birisidir. Günümüzde en çok bilinen ve referans olarak kullanılan düşünce deneyleri de bilince bu ayrıcalıklı erişime veya iç niteliklere göndermede bulunarak, bilinçliliğin varlığının materyalist dünya görüşüne uyumsuzluğunu göstermeyi amaçlar. Bu tezde karşıt görüşler incelenerek açıklandıktan sonra, Daniel Dennett'ın inşa ettiği bilinç kuramı üzerinden bilinçli organizmanın materyalist evrende nasıl ortaya çıktığı ve üçüncü şahıs perspektifinden nesnel bilimin nasıl konusu olabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bilinçli organizmanın ortaya çıkışını Darwinci evrimin doğal seçilim kuramı ile adım adım açıklayan Dennett, Heterofenomenoloji adını verdiği yöntemi ile de bilincin bilimsel olarak incelenebilirliğini gösterir. Tezde son olarak da, bilinci materyalist dünya görüşünün ve dolayısıyla bilimin dışında tutmayı amaçlayan, zihin felsefesinin en bilinen ve değinilen düşünce deneylerine Dennett'ın yanıtları ele alınır. Böylece bilinç sorununun bilimsel bir açıklamasının yapılabileceği; bilincin, bilimin yöntem ve kavramlarının dışında kalmadığı, doğaüstü bir fenomen olmadığı görüşü ortaya konulmuş olur.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Dil, Evrim, Materyalizm, Öznellik, Yönelimsellik

SUMMARY

THE PROBLEM OF THE CONSCIOUS FOR THE CONSEPT OF THE SCIENCE OF THE MATERIALISTIC EVOLUTION

One of the most debated topics of contemporary philosophy of mind is whether mental states which can be reached objectively and intuitively through the first person's perspective and consciousness in this respect can be a subject of objective science through the third person's perspective. Today some thought experiments which are mostly known and used as references aim to show the incompatibility of the existence of consciousness to the world view by referring to the conscious, this privileged access or the inner qualities. After opposing views are explained through analysis in this thesis, it will be explained how conscious organism existed in materialist universe over the conscious theory built by Daniel Dennett and how it can be a subject of objective science through the third person's perspective. Dennett, who step by step explained the existence of conscious organisms with the theory of Darwin's natural selection, it shows that conscious can scientifically be examined with a method he called Heterophenomenology. In the study finally, most known and referred thought experiments of the philosophy of mind, which aim to exclude conscious from materialist world view and therefore science, are all studied with Dennett's answer. That way, the idea is suggested that the matter of conscious can be explained scientifically; conscious is not outside the scope of scientific methodologies and concepts and it is not a supernatural concept.

Keywords: Conscious, Language, Evolution, Materialism, Subjectivity, Intentionality

G İ R İ Ş

İnsanlar, kendileri hakkında düşünmeye, kendi varlıklarını sorgulamaya başladıkları zamanlardan bu güne, zihin hep en merak edilen gizemlerden biri olmuştur. Eski çağlarda “ruh” ya da “can” olarak ele alınan zihin probleminin kavramları, çağdaş felsefede yerini “amaçlılık”, “anlamlılık”, “farkındalık” gibi pek çok farklı kavrama bırakmışsa da, sorulan sorular aynı kalmıştır.

“Ruh nedir?” “Nerededir?” “Nereden gelir?” “Ruh ve beden arasında nasıl bir etkileşim olabilir?” gibi sorular, ilk çağdan bu yana popülerliğini koruyan sorular olsa da, bu soruların zihin felsefesindeki doruk noktası Descartes olmuştur. Descartes’ın ruh beden ikiciliği ve ruh çözümlemesi, bilimin ilerlemesiyle, yerini materyalist bakış açısına dayanan kuramlara bırakmıştır. Zihnin ne olabileceği, bedenle nasıl etkileşebileceği soruları, davranışçılık, işlevselcilik, eleyicilik ve özdeşlik teorisi gibi farklı materyalist görüşler çerçevesinde cevaplanmaya çalışılmıştır.

Günümüzde zihin felsefesinin en önemli problemlerinden olan bilinç sorusu, bilinçli organizmanın doğadaki yeri ve nasıl ortaya çıkmış olabileceği ile ilgilidir. Bilinç sorununun ontolojik bir sorun olmasından dolayı dayanacağı nokta en temelde zihin beden problemi olacağından, bu çalışmada zihin felsefesinin tarihsel gelişimi içinde zihin beden problemine çözüm önerileri çerçevesinde bir literatür taramasına yer verilmiştir.

Bilinçli varlığın doğasına dair araştırma çağdaş felsefede indirgemeci, anti-indirgemeci ve bilinemezci olarak üç ana başlık altında toplanabilir. 21. Yüzyıl bilim anlayışının artık neredeyse bütün açıklanamaz görülen gizemlere ışık tutmuş olması, bilinç problemini tartışan felsefecilerce reddedilmesi imkansız olsa da, pek çok anti-indirgemeci yaklaşım hala farklı kavramlar çerçevesinde düalizmin etkisini taşımaktadır. Bilinemezci yaklaşımlar ise bilinç probleminin geçmişten bu yana çözümlenememesini, bilincin, insanın doğası gereği, anlayamayacağı bir noktada olmasına dayanmaktadır. Onlara göre bilinç, bilimin dışında kalan bir kavramdır. Bilinci pozitif bilimlerin üçüncü şahıs bakış açısı ile açıklanamayacağı fikrinin özünde bilincin maddeye ingirgenmesinin mümkün olmaması fikrinin yanı sıra, öznel deneyimin açıklanamayışı yatar. Biz kendimize dair şeyleri, duyumları içerden biliriz. Zihin hallerinin iç nitelikleri vardır ve bütün zihin halleri bir şey hakkında yani bir şeye yönelmiş durumdadır. Bu unsurlar zihne dair araştırmaların üçüncü şahıs bakış açısı ile yapılmasının mümkün olamayacağını gösterir. Çünkü bilinç, birinci şahıs ontolojisidir.

Darwin etkisiyle evrimsel biyolojin ortaya çıkışı ve 21. Yüzyılda disiplinler arası çalışmaların yaygınlaşmasıyla bilinç sorununa çözüm önerisi arayışları devam etmektedir. Darwin'in doğal seçilim kuramını dayanak alarak, Daniel Dennett, bilinci evrim sürecinin içine titizlikle yerleştirmiş ve kendi zihin kuramını kurarak, bilincin üçüncü şahıs ontolojisinde açıklama önerisini ortaya koymuştur.

Bu tezde, güncel bilinç tartışmaları karşıt görüşlerle ele alanıp, kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra, Daniel Dennett'ın evrimci bilinç anlayışı incelenecektir. Daniel Dennett'ın güncel bilinç tartışmaları ve düşünce deneylerine cevapları ele alınacaktır. Ve sonuç olarak 21. Yüzyıl bilim anlayışı ve evrimin bilinçli varlığın doğasına dair bir açıklama alternatifi olup olamayacağı değerlendirilecektir. İzlenecek yol sırasıyla, tarihsel süreçte zihin felsefesinin geçtiği evreler incelenerek ve zihin felsefesine yaklaşımlar da ele alınarak yapılan bir literatür taraması ile kavramsal çerçeveyi oluşturmak, günümüz bilim anlayışı içinde bilincin yerini araştıran felsefecilerin görüşlerini karşılaştırmak ve materyalist evrimci bir bilinç kuramının imkanını incemek olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHÇESİ VE ÇERÇEVESİ

1.1.Zihin Felsefesine Tarihsel Bakış

Çağlar boyunca insanlar, zihnin ya da ruhun doğası üzerine kafa yormuşlar ve sorular sorup cevaplar aramışlardır. Çağdaş zihin felsefesinin temel problemlerinin çoğu Antik Yunan felsefesine kadar dayanır. Zihin kavramı, felsefeye Modern Çağ ile birlikte girmiş bir kavram olsa da, ilk ve ortaçağ boyunca ruh terimi kullanılarak bu sorun ile ilgilenilmiştir. Dolayısıyla, günümüzde zihin beden problemi olarak adlandırdığımız sorun, klasik felsefe literarüründe ruh-beden sorunu olarak adlandırılır. Çağdaş zihin kuramlarını anlayabilmenin yolu, zihin felsefesinin Antik Yunan'dan günümüze kadar olan süreçte geçtiği dönemleri anlamak ve değerlendirmekten geçmektedir.

1.1.1. Antikçağda Zihin Felsefesi

İnsanı ele alan felsefe anlayışı sofistler ile başlar ve Sokrates, Platon ve Aristoteles ile devam eder.

Beden ve zihnin tamamen birbirinden ayrı iki töz olduğunu söyleyen Platon, Phaidon diyaloğunda ruhun bedenden çıkarken katıksız olduğunu, bedene dair hiçbir şey barındırmadan bedenden çıkıp gittiğini ifade eder (Platon, 2011: 52). Phaidon diyaloğu Platon'un zihin-beden ayrımı konusundaki düşüncelerini ele aldığı önemli bir diyaloğudur. Düalist bir varlık anlayışı sergileyen Platon, Phaidon diyalogunda, Sokrates'in idam edileceği gün yoğunlukla Kebes ve Simmias ile olan dialogunu ele alarak onlara ruhun ölümsüzlüğü hakkındaki yaklaşımını, farklı aşama ve akıl yürütmelerle katınlamasını işlemektedir. Diyalogta Sokrates önce Pythagoras'a dayandırdığı ruhun döngüsel olarak varolmaya devam ettiği görüşünü temellendirmekle başlar. Diyalogun bu ilk bölümünde Kebes ve Simmias ölümden yaşam ve yaşamdan ölüm doğduğu argümanını kabul ederler (Platon, 2011: 9-34). Daha sonra Kebes Sokrates'in sözünü keserek, bilginin anımsama olmasının da ruhun bedene gelmeden önce bir yerlerde var olduğunu kanıtlıyor olup olmadığını sorar (Platon, 2011: 36). Platon bu noktada anımsama argümanını temellendirir ki, bu onun düalizminin belirgin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Eğer ki ruh, bedenden ayrı olarak başka bir yerde var olabiliyorsa maddi bedenden tamamen farklı bir töz olmalıdır. Aristoteles'in De Anima'da Platonik ikiciliği savunmadığı açıkça görülür (Copleston, 1997: 65). Aristoteles, Platon'un ruhun bedenden ayrı bir töz olduğu ve insanın da bedenin içinde hapsolmuş olan, aslında ruhun kendisi olduğu görüşünü kabul etmez. Aristoteles'e göre ruh ve beden birbirinden ayrı

tözler değildir. İnsan, ruh ve bedenin bir birleşkesidir. Ruh, bedenden ayrı bir şey değil, bedene içkin bir şeydir. Aristoteles'te beden ve ruhun birleşmiş olması bedenin iyiliği içindir çünkü bu sayede ruh, yetkilerini kullanabilmektedir. Agustinus gibi pek çok büyük Hıristiyan düşünür Platonik okulu takip ediyor olsa da, Thomas Aquinas gibi Ortaçağ düşünürlerinin de kabul ettikleri görüş budur. Aristoteles'e göre Platonik okullar ruh ve beden konusunda doyurucu bir açıklama verememişlerdir. Onlara göre, herhangi bir ruh herhangi bir bedene uyum sağlayabilir gibi görünmektedir fakat bu doğru olamaz. Çünkü her beden farklı bir karakter ve bir biçim taşımaktadır. Descartes'ın düşüncesi gibi bir düşünce de Aristoteles'e saçma gelecektir. Eğer Aristoteles Descartes'a karşı çıkacak olsaydı, "bütün bir insan ruhunu ve onun tüm etkinliklerini bedenin bir epifenomeninin koşuluna indirgeyerek en yüksek insan etkinliği olan düşünceyi salt beynin bir kristalleşmesine indirgeyenlerin konumuna da karşı çıkması gereklecekti." (Copleston, 1997: 65). Bu ilginçtir, çünkü Aristoteles'in ruhbilimi de epifenomenalist konumu andıran bir eğilim sergilemektedir (Copleston, 1997: 66). Ancak Aristoteles'in epifenomenalizme yaklaştığını söylemek için onun ölümden sonra bireysel bir anlığın devamlılığının olmadığını düşündüğünü öne sürmek gerekir. Eğer insan ruhu Aristoteles'e göre ölümden sonra yok oluyor ise bu epifenomenalizm olurdu. Bu nedenle Aristoteles'in çağdaş anlamda epifenomenalist bir görüşü kabul edeceğini söylemek pek doğru olmayacaktır.

1.1.2. Ortaçağda Zihin Felsefesi

Hıristiyanlık öğretileri çerçevesinde şekillenen Ortaçağın, zihin, ya da o zaman ki ele alınış biçimi ile ruh kavramını, birbirinden farklı biçimde ele alan iki öne çıkan Ortaçağ filozofu olan Augustinus ve Thomas Aquinas çerçevesinde incelemek faydalı olacaktır.

Patristik dönem felsefesinin en önemli temsilcilerinden olan Augustinus'un Platon'a yakın olduğunu söylemek mümkündür (Weber, 2015: 143). Platon'un Phaidon diyaloğunda olduğu gibi Augustinus da ruhun değişmeden kaldığını ve bedenin yöneticisi olduğunu ve bedeni yöneten töz olduğunu söyler. İnsan, ruh ve bedenin birleşimidir ancak, Ona göre ruh, bedenden daha üst düzey bir tözdür. Maddi ve ölümlü olan bedeni yöneten akıl sahibi olan ruhtur. Duyu bilgisinin yanıltıcı olduğunu savunan Augustinus'a göre, gerçek bilgi sezgi yolu ile kavranan bilgidir. Özetlemek gerekirse, Augustinus'a göre bilgi sezgisel yolla elde edilir, özneldir, ruha ait birşeydir ve maddi olan duyu nesneleri ile öğrenilemez.

Skolastik döneme geldiğimizde Thomas Aquinas, Augustinus'un tam aksi bir zihin felsefesi benimsemiş ve felsefeyi teolojiden ayırmaya çalışarak insan bilgisini deneyci bir temelde açıklama çabasında bulunmuştur. Thomas Aquinas, bilginin çıkış noktasının deney

olduğunu söyler. Ona göre, dış dünyadan aldığımız görünüm ve belirimler anlık tarafından işlenerek, nesnelerin genel özelliklerini kavramanızı sağlar. Cisimsel olmayan kavramların bilgisi ise dünyadan elde ettiğimiz örneklere dayanarak edinilir. “Direkt olarak her şeyi kavrayan yüksek bir bilgi formu, böylesine kavrayıcı bir görü insanoğluna kapalıdır” (Gökberk, 2013: 152). Daha önce duyularda olmamış olan hiç bir şey zihinde bulunamaz. Tüm bilgimizin başlangıç noktası da madde olduğu için, Platon’un iddiasının aksine ruhun bedenden ayrı bir varoluşundan bahsedilemez. Aristotelesçi bir görüş benimseyen Aquinas’a göre ruh, ancak beden ile birleşmiş durumda olursa yetkinliğini gerçekleştirebilir. Ruh, fiziksel dünyadan ayrı bir töz değildir. İnsan ruh ve bedenin birleşimidir.

Skolastik felsefenin son dönemlerinde yaşamış olan Ockhamlı William ise inanç ve bilgi arasına giderilemez bir ayrılık koyarak bilginin inançtan bağımsız kendi dünyasını bulmasının yolunu açmıştır. Artık Rönesansın belirtileri kendini göstermeye başlamıştır (Gökberk, 2013: 156-157).

1.1.3. Modern Çağda Zihin Felsefesi

Avrupa kültür çevresinin iki büyük çağı arasında geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz Rönesans, yeniçağın girişi ve ilk basamağıdır. Rönesansta artık felsefe ile uğraşanlar din adamları değil yazarlar, araştırmacılar, entellektüel çevreler olmaya başlamıştır. Modern felsefe, Rönesanstan itibaren 17. Yüzyıl civarında başlayıp 20. Yüzyılın ortalarına kadar devam eden geniş bir dönemi ifade eder. Yeni gelişmelerin ve keşiflerin kilise egemenliğini hasara uğrattığı ve Rönesans felsefesinin hayata yeni bir bakış açısı sunmaya başladığı dönemde yaşamış olan Descartes, modern felsefenin kurucusu olarak bilinir (Gökberk, 2013: 162). Descartes özellikle Meditasyonlar isimli eseri ile zihin felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Meditasyonlarda Descartes, önce yöntem olarak benimsediği şüpheyi kullanarak kendi varlığına ilişkin bir araştırmaya girişir. Bu ontolojik bir problemdir. Kendi varlığını şüphe edilemeyecek bir şey olarak kanıtladıktan sonra, öze ilişkin bir soru sorar: “Ben neyim?”. İkinci meditasyonda “varolduğumu biliyor, ve bildiğim bu ‘ben’in ne olduğunu araştırıyorum” (Descartes, 1996: 149) cümlesi ile öz sorusuna geçiş yapan Descartes altıncı meditasyonunda “özdeksel şeylerin varoluşu, ve anlık ve beden arasındaki olgusal ayrım üzerine” (Descartes, 1996: 183) araştırması ile zihin ve bedeni iki ayrı töz olarak tanımlayarak, düalizmini kesin bir dil ile belirlemiş olur. Düşünen töz ve uzamlı töz olarak iki ayrı töz belirleyen Descartes, düşünen tözü de, sonsuz düşünen töz olan ruh ve sonlu düşünen töz olarak ruh veya zihin diye ikiye ayırır.

Zihin ve bedenin ilişki kurdukları ya da birbirlerine nasıl etkide bulundukları sorunu, Descartes'tan sonra zihin felsefesinin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Descartes, zihin ve beden arasındaki bu ilişkiyi etkileşimcilik adı verilen yaklaşımla açıklar. Bu etkileşim beynin iç kısmında kozalaksı bez denilen yerde gerçekleşmektedir. Günümüzde hala kozalaksı bezde olduğu düşünülmese de, bu görüş etkisini kaybetmemiştir. Dennett'ın (1991) tezin ilerleyen bölümlerinde tekrar tekrar vurgu yapacağı "Kartezyen Tiyatro" ifadesi Descartes'tan miras kalmış bu düşünce biçimine göndermedir.

Descartes'ın modernizminden çok etkilenmiş olsa da, bir diğer 17. Yüzyıl düşünürü olan Spinoza, yalnızca tek bir töz olduğunu savunmuştur. Descartes gibi Spinoza da bilimin, dünyanın ve varlığın gerçekliğini açığa çıkardığı fikrini savunmaktadır ancak, insan ruhunun bu doğa düzeninin tamamen dışında olduğu fikrini saçma bulmaktadır. Bu nedenle Spinoza, bilim dünyasını, Descartes'in dışarda bıraktıklarını da içine alacak bir biçimde genişletmeyi amaçlamıştır. Ancak Spinoza biraz ileri giderek doğa ile Tanrı'yı özdeşleştirirken, insani ve fiziki tüm varlık alanının yalnızca davranışı yöneten birkaç yasa ile açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Fakat Tanrı'yı da bu sistemin içine çektiği için birçok kesim tarafından eleştirilmiştir (Cevizci, 2015a: 511).

Spinoza tözü, kendi kendine varolan ve kavranan, kavranabilmesi için başka bir şeye ihtiyaç duymayan şey olarak tanımlamıştır. Töz, kendi kendisinin nedenidir ve ondan daha üst bir kavram yoktur. Bütün gerçekliğin tek bir tözden ibaret olduğu fikrini savunan monist yani tekçi görüş Spinoza'nın zihin anlayışının temelindedir ve modern çağda monist bir anlayış benimseyen ilk filizof Spinoza'dır. Bu monist anlayış, materyalist ya da idealist zihin anlayışından farklıdır. Etika'da bu konuya değinen Spinoza'nın görüşüne göre, zihin ve beden tek bir töz olan Tanrı'nın iki ayrı görünüşü veya yönüdür. Spinoza'nın felsefesi, Tanrı ile evrenin özdeş olduğu, Tanrının evrenden bağımsız bir varlığının söz konusu olmadığı tümtanrıcılık anlamına gelen panteist bir felsefedir. Ona göre evren Tanrı ile dolu ve hatta Tanrı'nın kendisidir. Ruh denilen şey, Tanrısal tözün düşünme niteliğidir. Uzam ise Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından biridir başka bir deyişle Tanrı uzamsaldır şeklinde dile getirilebilir. Spinoza'ya göre ruh ve beden birbiri üzerinde bir etkiye sahip değillerdir. Ruh bedenin ya da beden ruhun yöneticisi değildir. İkisi arasında karşılıklı ve sürekli bir paralellik vardır (Gökberk, 2013: 262-263). Descartes'ın felsefesindeki zihni ve bedeni birbirine indirgenemez iki töz olarak ele almanın doğurduğu birbiriyle nasıl etkileşebilecekleri gibi problemler, Spinoza'nın zihin ve bedeni tek bir töz olan Tanrı'nın sıfatları olarak açıklaması ile ortadan kalkmış olur.

Yeniçağ Alman felsefesinin büyük düşünürlerinden birin olan Leibniz; hem materyalist mekanik dünya görüşünden, hem Descartes'in sözde uzlaştıran ancak aslında bilimi terk eden kartezyen düalizminden, hem de bilime gereksiz ödünler veren Spinoza'nın natüralizm ve panteizminden rahatsız olmuştur (Cevizci, 2015a: 541). Leibniz tözü, sayıca sonsuz çoklukta olan etkin kuvvet olarak tanımlar. Leibniz, bu tözü monad olarak adlandırır. Her bir monad tüm evreni kendinde taşır. En yetkin monad ise bütün monadları içine alan Tanrı'dır. Ruh ile beden arasındaki bağlatıyı önceden kurulmuş uyum teorisi ile açıklayan Leibniz'e göre, Tanrı bütün varlıkları sürekli bir uyum içinde sürüp gidecek biçimde düzenlediği için evrene tekrar müdahale etmek zorunda kalmaz. Bu ahenk, tüm varlıkları içine aldığı için ruh ve bedenin de uyum içinde davranmasını sağlar. Leibniz'in monadlarının her birinde algılama yetisi olmasına rağmen, bilinç yalnızca bir araya geldikleri daha üst düzeyde monadlarda ortaya çıkar (Gökberk, 2013: 273- 281).

İngiliz aydınlanmasını ve buna bağlı olarakta tüm Avrupa'da aydınlanmayı başlatan 17. Yüzyılda yaşamış olmasına rağmen 18. Yüzyıl aydınlanmasının kurucusu kabul edilen ingiliz emprisisti John Locke, doğuştan fikirlerin varlığını reddederek, insan zihninin boş bir levha olduğunu savunur. Locke'a göre bilginin kaynağı izlenimler ve deneyimlerdir ve insan kendi zihninin içeriklerini, idelerini bilebilir. "Zihin kendinde bırakılan izlenimleri almaya uygundur; ya dış nesnelerden duyular aracılığıyla ya da değerlendirmeye aldığı kendi işlemleri yoluyla bunu başarır ki insanın anlayış yeteneğinin birincil kapasitesi de budur." (Locke, 2000: 152). Locke, zihin ve zihinsel nesneler arasındaki ilişkinin doğasını incelemek ister. Dış dünyadan elde edilen idelere, yalın ideler adını veren Locke (2000: 381), bu yalın idelerin, daha karmaşın idelerin temelini oluşturduğunu savunur. Yalın idelerden birleşik ideler, daha üst düzeyde ise soyut ideler oluşur. Zihne edilgin bir biçimde giren yalın ideler, zihnin etkin bir şekilde bu ideleri bir araya getirmesi ile birleşik ideleri, birleşik idelere dair önermeleri oluşturur. Yalın idelerin deneyimden elde edilir (Locke, 2000: 403). Locke tinsel töz ile maddesel töz olarak ikiye ayırdığı tözlerin varlığını kabul eder ancak bunların bizzat kendisinin hiçbir zaman algılanamayacağını savunur. Berkeley, Locke'un düşüncesini dış deney doğrultusunda ileri götürerek, maddi tözü tasarım bağlamına geri götürmüş ve ortadan kaldırmış, tek ve gerçek töz olarak ruhi tözü bırakmıştır. Hume ise Berkeley'in maddi tözü ortadan kaldırmak için kullandığı kanıtları ruha uygulayarak onun da bir töz olamayacağını ortaya koyar. Hume bu yol ile hem Locke'un kaçınmak istediği materyalizmden sıyrılmış hem de spritualizmden kurtulmuş olur (Gökberk, 2013: 308). Tüm zihin içeriğinin duyular ve deneyimlerden gelen algılarla oluştuğunu savunan Hume'a göre, bu algılar izlenim ve idelerdir (Hume, 1976: 14). Duyu ve deneyimler tarafından elde edilen algıları karmaşık

idelere dönüştüren zihindir. Duyu deneyimine dayanmayan inançlar düşünce olamazlar, yalnızca anlamsız ifadelerdir.

Descartes ve Locke, bilinci, insanın kendi zihninden geçenleri algılaması olarak tanımlar. Zihinden geçen her şey bilinçlidir. Zihinde olup da farkında olunmayan bir düşünce olamaz. Bu bakış açısı, her iki filozofun da, zihinsel olma ile bilinçli olmayı özdeş tuttuğunu göstermektedir. Freud'dan itibaren zihin ile bilincin aynı şey olmadığı fikri yaygınlaşmıştır. Freud'a göre zihnimizde olan pek çok şey bilincimizin dışında ya da bilinçaltındadır ve bazı duygu ve arzularımızdan haberdar olmayabiliriz (Sayan, 2004: 575).

Kant'a göre tüm bilginin başlangıcının deneyim olduğu konusunda kuşku yoktur. Ancak bilginin deneyim ile başlamasından, tüm bilginin yalnızca deneyime dayandığı sonucuna varılamaz (Kant, 2011: 42). Dış dünyanın bilgisi deneyime bağlıdır ve yalnızca içsel yönelimle bulunamaz. Ancak tüm bilgiyi fiziksel olana indirgemek de bazı problemlere yol açar. "Deneyim hiç kuşkusuz anlağımızın duyusal izlenimlerin ham gerecini işlemede ortaya çıkardığı ilk üründür." (Kant, 2011: 41). Kant'a göre deneye dair bilgiler zihnin iki öğesinden gelmektedir. İlki, dış dünya ile ilişki kurulabilmesini sağlayan duyarlıktır (Kant, 2011: 67). İkincisi ise zihnin dış dünya hakkında yargıda bulunmasını sağlayan anlama yetisidir. İnsan zihni için dünya, duyarlık ve anlama yetisi anlamında bir tasarımdır. İkisi iş birliği içinde çalışır (Cevizci, 2015a: 718).

Kant, dünyaya ilişkin deneyimin hem aklı hem de deneyimi kapsadığını savunur. Bu nedenle Kant bir anlamda ampirizm ile rasyonalizmin bir sentezini yapmıştır denilebilir (Atkinson, 2012: 171).

1.1.4. Çağdaş Zihin Felsefesi

Bilimdeki ilerlemelere rağmen önemli bir sorun olan bilinçli zekanın doğasının, bir bakıma hala gizemini koruduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Mantıksal pozitivizmin etkilerinin yoğun olarak görüldüğü kırklı yıllarda davranışçı olarak kabul edebileceğimiz Gilbert Ryle, ünlü "makinedeki hayalet" benzetmesi ile kartezyen düalizmi eleştirmiştir. Bu dönemde özellikle pozitivizmin etkisiyle zihinsel olguları bilimsel çerçeveden çıkmadan açıklama çabası önem kazanmıştır. Zihin hallerinin içsel, dışarıdan gözlemlenemeyen durumlar olabileceği fikri, o dönemin materyalist ve pozitivist düşünürlerini rahatsız etmiştir. Ryle'a göre zihinsel süreçler gözlemlenebilen davranışlardır. Bir şeyin ya da sürecin bilimin konusu olabilmesi için herkesin gözlemine ve doğrulama ilkesine açık olması gerekir (Sayan, 2012: 45). "Zihinsel yüklemlerin anlamını bedensel davranış yatkınlığında temellendiren bu yaklaşıma göre, o halde, zihinsel tümcelerin anlamını 'üçüncü-tekil-kişi' açıklaması

bağlamında başkaları tarafından da nesnel gözlemlerle sınamak olanaklıdır." (Adanalı, 2004: 608). Ancak duyumlar gibi diğer zihinsel durumları bu yaklaşım ile açıklanamaz (Adanalı, 2004: 608). Zamanla, bu problemi gidermek için yapılan çalışmalar sonucunda yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım artık, zihinsel halleri davranışlara indirgemek yerine davranışın nedensel kaynağı olarak görür (Sayan, 2012: 45). 50'li yıllarda felsefeci J.J.C. Smart ile psikolog U.T. Place'in ortaya attığı bu yeni görüşe tip özdeşliği teorisi ya da özdeşlik kuramı adı verilir. Smart'a göre, zihin halleri ve beyin halleri özdeştir. Zihinsel süreçler beyin süreçlerinden başka bir şey değillerdir. Özdeşlik kuramına göre zihinsel yapılar yalnızca biyolojik beyinlere sahip organizmalar için geçerlidir. Bilişsel bilim ise 60'lı yıllarda özdeşlik kuramının yalnızca biyolojik sistemlere atfettiği bilinçlilik durumunun farklı sistemlerde de ortaya çıkabileceği görüşünü benimsemiştir. Başka bir deyişle, hayvanlarda veya bilgisayar programlarında benzer merkezi sinir sistemi oluşturarak, bilinç elde edilebileceğini savunmuşlardır. Hillary Putnam'a göre, örneğin; acı duyumu bizden farklı bir merkezi sinir sistemi ya da beyni olan ahtapottada vardır. Bu nedenle Putnam'a göre zihinsel durumlar birden çok farklı zihinsel duruma karşılık gelebilir. Birçok farklı fiziksel durum olarak ortaya çıkabilir. Böyle olunca da zihin, beyin tarafından gerçekleştiriliyor olsa da beyinden bağımsız bir statü kazanmış olur. Putnam'ın 1967 de Turing'in çalışmalarından da etkilenerek şekillendirdiği işlevselcilik görüşü daha sonra farklı şekillerde Daniel C. Dennett ve William G. Lycan gibi pek çok felsefeci veya bilim insanı tarafından da benimsendi. İşlevselcilik, zihinsel durumları yalnızca insan beynindeki sinirsel süreçlerle sınırlandırmayarak zihin –beden sorununa farklı bir çözüm önerisi de sunmuş olur (Adanalı, 2004: 608).

J. Levine, T. Nagel, F. Jackson, C. McGinn gibi felsefeciler ise, subjektif öznel olan nitelerin ne olduğu ve nasıl var olduğu sorununun objektif bilimle açıklanamayacağını düşünürler. Levine bunu "açıklama gediği sorunu" olarak adlandırır. Ortaya attıkları bu sorunun bir diğer yüzü ise "tersine çevrilmiş spektrum sorunu"dur. Bu soruna göre aynı nesneye bakıp örneğin kırmızı gördüğünü söyleyen iki kişinin aslında aynı rengi görüp görmediğidir. İkisi de kırmızı gördükleri konusunda uzlaşırlar çünkü küçüklükten beri gördükleri şeyi kırmızı olarak öğrenmişlerdir ve bu içsel deneyimi tarif etmenin başka bir yöntemi de yoktur. İki kişinin aynı nesneye bakarken duyumladıkları renk nitesinin aynı olup olmadığı problemi zihin felsefesinde çözülmesi en zorlu sorunlardan biri olarak görülür (Sayan, 2004: 584).

Zihin felsefesinin en önemli problemi olan zihin-beden problemine fizikalist yaklaşımı eleştiren Frank Jackson'ın "Mary'nin Odası" isimli düşünce deneyi de birçok zihin

felsefecisinin ilgisini çekmiş bir argümandır. "Mary'nin Odası" deneyinde daha önce hiçbir renk deneyimine sahip olmayan Mary, siyah beyaz bir odadadır ve fiziksel olarak kırmızı renge ait bütün bilgiye sahip olduğu varsayılır ve ona kırmızı renk gösterildiğinde yeni bir bilgi edinip edinmeyeceği tartışılır. Eğer bu kişi, Mary, kırmızı görmeye dair tüm fiziksel bilgiye sahipse, kırmızı rengi gördüğünde yeni bir şey öğrenmemelidir. Eğer Mary kırmızı rengi gördüğünde bir bilgi ediniyorsa bu, yeni bir bilgi olacaktır. Jackson'a göre de dünyayı deneyimlememiz hakkında yeni bir bilgi edindiği açıktır. Bu da fizikalizmin yalnışlığını gösterir (Jackson, 1982: 130). Fizikalizm, 20. Yy'da pozitivizmin öne çıkardığı bir kavramdır. Zihin felsefesi açısından fizikalizm, kabaca zihinsel olanın fiziksel olana indirgenebilir olması olarak, zihinsel olayların açıklanışına uygulanmasıdır (Aslan, 2009: 606). Mary'nin Odası düşünce deneyine dayanan Jackson'ın bilgi argümanına göre:

1. Siyah beyaz odadan çıkmadan önce Mary, kırmızı görmeye dair bütün fiziksel bilgiye sahipti.
2. Siyah beyaz odadan çıktıktan sonra ilk kez kırmızı gören Mary, yeni bir şey öğrenmiş olur.
3. Eğer Mary yeni bir şey öğrenebiliyorsa, fiziksel olmayan türde bilgiler var demektir.
4. Kırmızı görme deneyiminde fiziksel olmayan bir özellik varsa fizikalizm yanlıştır (Horowitz, 2014: 455).

Daha sonra bu düşünce deneyi hakkında fikirlerini dile getiren düşünürlerden biri olan Daniel Dennett'a göre Mary'nin Odası Deneyi fizikalizmi test etmez. Dennett'ın itirazı ikinci önerme olan ve sağduyuya uygunmuş gibi görünen Mary'nin içerideyken renk deneyimine dair bütün fiziksel bilgiye sahip olamayacağı varsayımınadır. Ona göre bu önerme yeterince sağlam bir zemine oturtulmamıştır (Çağatay ve Ekemen, 2012: 225- 228).

Çağdaş zihin felsefesinde, bilinçliliğin açıklaması için geliştirdiği ve benimsediği biyolojik doğalcılık görüşü ile John Searle'de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bilincin indirgenemezliğini savunan Searle'e göre, bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel görüngülerin, sindirim gibi biyolojik süreçlerle aynı doğal olgulardır ve bilinç beyinde meydana gelen bir biyojik süreçtir. Ancak Searle'ün doğalcılığı bir materyalizm değildir çünkü bilinç birinci şahıs ontolojisine sahip bir kavramdır. Searle'e göre, O'nun yöntemi doğallaşmış bir bilinç kavramı sağlar. Searle'ün çağdaşı olan ve onun indirgenemez bilinç fikrine karşıt bir tutum benimseyen Dennett ise Darwin'in evrim teorisinden yola çıkarak dünyadaki bütün canlılığın doğal seçilimle evrimleşerek oluştuğunu savunur. Dennett'a göre bilinç, akılsız mekanik

algoritmik bir süreç sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu görüş, tezin üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2.Zihin Felsefesinde Yaklaşımlar

1.2.1. Düalizm

Tüm varlıkların, beden ve zihin ya da madde ve ruh olarak adlandırabileceğimiz taban tabana birbirinden farklı ve birbirine hiç bir şekilde indirgenemeyen iki temel tözden oluştuğu görüşüne düalizm yani ikicilik adı verilir. Günümüzde özellikle bilim ve felsefe çevrelerinde tercih edilen ve savunulan bir görüş olmasa da, toplumda en yaygın biçimde inanılan zihin kuramıdır. Churchland'a göre, bunun en önemli sebebi dinlerin temelinin bu görüşe dayanıyor olmasıdır. Batı tarihini büyük bir bölümünün en hakim zihin kuramı düalizmdir (Churchland, 2012: 12). İlkçağdan beri ruh ve bedenin ayrı birer töz olması görüşü en ön planda olan anlayış olsa da, Düalizm 17. Yüzyılda Descartes ile en çok tartışılan görüş halini almıştır. Düalistlerin önlerindeki en büyük problem; hiç bir maddi özelliğe sahip olmayan ruh ile, tamamen maddi temele sahip beden arasındaki etkileşimin nasıl sağlanabildiğidir.

1.2.1.1.Töz Düalizmi

Descartes tarafından ortaya atılan ve en sistemli düalist teori olarak kabul edilen teori, töz düalizmidir. Descartes'a göre, ruh ve beden hiçbir şekilde birbirine indirgenemeyen, birbirinden bağımsız bir 'şey' ya da 'varlık'tır. Birbirinden bağımsız varlıklar olduklarından, varolmak için birbirlerine ihtiyaç duymazlar. Her biri öbürü olmadan da var olabilir (Shaffer, 1991: 62). Gerçekliği iki temel töz türüne ayırdığını ileri süren Descartes'a göre bunlardan biri olan maddenin temel özelliği uzunluğu, genişliği ve yüksekliği olmasından dolayı uzayda yer işgal ediyor olmasıdır. Descartes, gerçekliğin "madde mekaniğinin terimleriyle" açıklanamayan bir yönü olduğunu düşündüğü "bilinçli aklı" açıklayabilmek için ikinci ve tamamen yani temelden farklı bir tözün varlığına gereksinim duymuştur. Uzamsallığı ve bir konumu olmayan bu töz, maddi bedenden tamamen ayrı "zihinsel-şey" olarak "ben"in ta kendisi idi. Başka bir deyişle Descartes'a göre varlığım "zihnim" ya da "ruhum"dur denebilir (Churchland, 2012: 12-14).

Zihin, uzayda yer kaplamayan düşünen bir tözdür. Madde ise yer kaplayan ancak düşünme özelliği olmayan bir tözdür. Madde doğa kanunlarına bağlı olduğundan, maddesel olan şeyler ve durumlar yalnızca diğer maddesel şeyler veya durumların sebebi olabilirler. Ancak, Descartes zihin ve bedenin karşılıklı etkileştiğini ileri sürerek, bu varsayımda kendi içinde çelişir. Töz düalizminin en önemli iddası olan; zihinsel olanın hiçbir şekilde fiziksel terminolojiye indirgenemeyeceği iddası bunların nasıl olupta aralarında nedensel bir ilişki

barındırdıkları sorununu doğurur. Shaffer'a göre Descartes'ın ruh-beden ayrımında ilk kez Spinoza tarafından fark edilen çok önemli bir açık bulunmaktadır. Ruhun, özünde bilince sahip olan bedenin ise yer kaplayan bir şey olması olgusundan, ruh ve bedenin iki farklı varlık olduğu sonucu çıkarılamaz (Shaffer, 1991: 63). Yine de ruh ve beden iki ayrı töz olsa bile, düalistler henüz ikisi arasındaki etkileşimi açıklayabilen tatmin edici bir çözüm önerisi bulabilmiş değillerdir.

1.2.1.2.Nitelik Düalizmi

Nitelik düalizminin temel savı, fiziksel beynin tek bir töz olmasına ve başka herhangi bir töz bulunmamasına rağmen; beyinde, başka herhangi bir fiziksel şeyde bulunmayan bir takım özel nitelikler olmasıdır. Tek bir tözden bahsetse de bu görüşün düaist kategoriye dahil edilmesinin sebebi, bu bahsedilen özel niteliklerin fiziksel değil zihinsel nitelikler olmasıdır. Birini düşünmek, bir şeyi arzulamak, renk duyumu edinmek, ağrı hissetmek gibi bilinçli zekanın bazı nitelikleri, fizik biliminin kavramlarına indirgenemez ve bilimin kavramlarıyla açlıklanamaz, buna bağlı olarak da fiziksel olmayan nitelik taşırlar. Nitelik düalizmi içinde değerlendirebileceğimiz iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan bir epifenomenalizm diğeri ise etkileşimci nitelik düalizmidir.

Nitelik düalizmi içinde değerlendirebileceğimiz yaklaşımlardan birisi olan epifenomenalizme göre nedensellik tek yönlü işler. Fiziksel olaylar zihinsel olaylara neden olabilir ancak zihinsel olaylar fiziksel olaylara neden olamaz. Epifenomenalistlere göre, zihinsel fenomenler beyinde gerçekleşen zihinsel olayların etkisiz birer yan ürünleridir ve böyle bir indirgeme bazı nitelik düalistlerine aşırı görünmektedir. Bu nedenle de bir diğer nitelik düalizmi olan etkileşimcilik görüşü daha fazla benimsenmiştir (Churchland, 2012: 16-19). Etkileşimcilik, zihin ve beden arasında karşılıklı bir nedensel ilişki olduğu görüşünü savunur. Shaffer, "Zihin ve Beden" adlı kitabında, bu karşılıklı etkileşimi bir örnekle açıklamaktadır. Düşünüp tasarladıktan sonra bir düğmeye basmaya karar vermeyi, zihinsel bir olayın maddi bir olaya neden olması olarak ve bir şekilde o düğmeye istemdışı temas ettiğimizi farzettiğimiz anda, ne olacağını bilmediğimiz için içimize doğacak olan korku ve tedirginlik duygusunu da maddi bir durumun zihinsel bir duruma neden olması olarak anlatmaktadır (Shaffer, 1991: 65).

1.2.2. Materyalizm

Materyalizm, Demokritos'un evrende atomlar ve boşluktan başka hiç bir şeyin olmadığını, her şeyin maddi atomların boşluktaki hareketi ve etkileşimi ile açıklanacağını savunduğu M.Ö. 5. Yüzyıla, Antik Yunana kadar dayanır. Demokritos, insanların en karmaşık

davranışlarının bile atomlar arasındaki etkileşimle açıklanabileceğini savunmuştu. Elbette ki günümüzde materyalizm, her şey atomların boşluktaki hareketinden ibarettir demez. Artık modern bilimdeki gelişmeler yeni kavram ve terimleri literatüre katmıştır. Atomaltı parçacıklar, elektro-manyetik dalgalar gibi pek çok kavram Demokritos'un boşluktaki hareket ve etkileşim olarak tanımlayabildiği çözümlemenin yerini almıştır. Materyalizim artık bilinci açıklamaya çalışırken, çağdaş fiziğin sağladığı bütün kavramsal imkanları kullanır (Shaffer, 1991: 68-69). Materyalizmin şu anda geldiği noktada, 21. Yüzyılda pozitif bilimlerdeki gelişmelerin payı yadsınamaz. Materyalizm ve fizikalizm bütün doğa olaylarını fiziğin imkanlarıyla açıklamayı amaçlar ve günümüzde bunu büyük ölçüde başarabilmektedir (Arıcı, 2014: 2). Materyalizme göre, doğadaki her şey maddeden ibarettir. Maddeyi gerçekliğin temeline koyması açısından materyalizm, fizikalizmin ham biçimidir (Aslan, 2009: 606).

Materyalizm başlığı altında ele alabileceğimiz ve kendi içinde ayrışan teoriler mevcuttur. Örneğin Shaffer'in (1991: 70) anlaşmazlık tezi adını verdiği görüş en az rağbet gören ve en köktenci görüştür. Zihin bilinç ya da zihinsel süreçler dediğimiz kavramların hiç bir anlamı olmadığını ve dilden atılmaları gerektiğini ileri sürer. Bu görüşün zayıf yanı dilden çıkarılmaları gerektiği savıdır çünkü insan doğasında düşüncelerini anlatmak, duygularını tasvir etmek ve arzularını ifade etmek büyük ve önemli kaplar. Şunu hissediyorum, böyle düşünüyorum gibi ifadeleri dilimizden atmamızın imkanı yoktur. Bu ifadeler dilde önemli yere sahiptir. Materyalizmin davranışçı yorumu ise uzun yıllar boyunca filozoflara çekici görünmüş ve benimsenmiştir (Shaffer, 1991: 72). Mantıksal pozitivizmin etkili olduğu dönemde ortaya çıkan davranışçılık düşüncesi, zihinsel durumların yalnızca birinci kişinin deneyimi olması ve dolayısıyla ölçülemiyor olmasından rahatsızlık duyar. Bu nedenle zihin hallerinin insanın gözlemlenebilir davranışları ile açıklanabileceğini başka bir deyişle gözlemlenebilir davranışa indirgenebileceğini savunur (Sayan, 2012: 45). Zamanla davranışçılığın yerini alan ve çağdaş felsefede en fazla tartışılan yaklaşım ise özdeşlik teorisidir. Özdeşlik teorisi, zihin hallerinin beyinde gerçekleşen nörofizyolojik hallerden başka bir şey olmadığını savunur. Zihin ve beden arasındaki ilişkiyi açıklamak konusunda bir diğer popüler görüş ise işlevselciliktir. İşlevselciliğe göre bir varlığa zihin atfetmek için onun biyolojik bir yapı olması zorunlu değildir. İşlevselcilere göre zihin bir çeşit bilgisayar programıdır ve beyin ise bu programı çalıştıran bilgisayardır (Sayan, 2012: 46). Materyalizmi tanımladıktan ve geçmişten günümüze savunulan materyalist görüşlerin çerçevesini kısaca belirledikten sonra, materyalist yaklaşımların türlerini biraz daha detaylı incelemek faydalı olacaktır.

1.2.2.1.Davranışçılık

Etkisini en çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılda gösteren davranışçılığın ortaya çıkışında etkili olan üç entellektüel akım vardır. Bunlar; düalizme karşı gelişen tepki, mantıksal pozitivizmle birlikte etkisini göstermeye başlayan gözlemlenebilir koşullarla doğrulanabilirlik düşüncesi ve birçok felsefi sorunun aslında dilsel bir sorun olduğu ve dilin dikkatli analizi ile çözülebileceği varsayımıdır. Gilbert Ryle, düalizmin yanlışlığını, "Zihin Kavramı" adlı kitabında "makinedeki hayalet dogması" diye adlandırarak eleştirmiştir (Ryle, 2011: 81). Mantıksal pozitivizmin etkisi ise herkes tarafından gözlemlenip onaylanamayacak durumların bilimin konusu olamayacak olmasıdır. Felsefi sorunların pek çoğunun aslında dilsel sorunlar olduğu fikrinin etkisi ise Ryle'ın "kategori hatası" diye adlandırdığı analizini ortaya koymasıdır.

Kategori hatası, kavramların aslında olmaları gerekenin dışında bir mantıksal kategoride kullanılmasıdır. Örneğin; Oxford ya da Cambridge Üniversitesini ilk kez ziyaret edecek ve daha önce hiç üniversite görmemiş olan birine, kütüphaneler, araştırma merkezleri, oyun alanları, kiliseler, müzeler, yönetim birimleri gösterilir ve bunun üzerine o kişi peki üniversite nerede diye sorar. Yöneticilerin çalıştığı, bilim insanlarının çalışma yaptığı alanları gördüm ama üniversite üyelerinizin bulduğu ve çalıştığı yeri görmedim diye devam eder. Aslında tüm bunlar görüldüğünde üniversite de görülmüş olur. Burada bu kişinin yaptığı hata, kilise, müze, kütüphane ile üniversite hakkında aynı şekilde konuşmanın doğru olduğu önyargısıdır. Bu kişi üniversiteyi de müze, kilise gibi diğer birimlerinde içinde olduğu sınıfın başka bir üyesi gibi kabul etmiştir. "O, hatalı bir şekilde, öteki kurumların ait olduğu kategoriye üniversiteyi de yerleştirmektedir" (Ryle, 2011: 82). Oysa üniversite, o kurumlardan biri değildir. Bütün bu kurumları içine alan birimdir ve hepsini kapsar.

Davranışçılık, zihinsel durumların içsel doğalarının ne olduğunu araştırmaktan ziyade, bunlardan bahsederken kullandığımız sözlerin nasıl çözümlenip anlaşılabileceği ile ilgili bir kuramdır. Örneğin, bir küp şekerin çözünür olduğunu söylemek, küp şekerin çözünmeye dair içsel manevi bir durum yaşadığını göstermez. Yalnızca suya atılır ise çözüneceğini ifade eder. "x suda çözünür" demek ile "x doymuş suya atılır ise, x çözülecektir" demek birbirine eşdeğerdir. Bu bir işlemsel tanım örneğidir ve çözünebilme terimi, sınanan duruma uygunluğu test eden işlem ve sınamalara dayanır. Davranışçılığa göre bu, içsel durum olarak nitelendirdiğimiz ifadeler için de geçerlidir. "Karayiplerde tatil yapma isteği" gibi zihinsel bir duruma da aynı analiz uygulanabilir. Karayiplerde tatil yapma istediği dile getirmek, "bu istek sorulduğunda olumlu yanıt vermek" , "tatil kartpostalları arasından Karayipleri seçmek" , "Karayiplere uçak biletine sahip olursa gideceğini söylemek" şeklinde çözümlenebilir ve

Karayiplerde tatil yapma isteği bu demektir. Davranışçığın en önemli kusuru, zihinsel duyumlarımızın içsel yönünü göz ardı etmiş olmasıdır. Örneğin; ağrı duyma zihinsel hali yalnızca inlemeye ya da ağrı kesici içmeye eğilimli olmaktan ibaret değildir. Ağrının hissettiğimiz içsel niteliksel bir doğası vardır (Churchland, 2012: 36-37). Buna, zihin felsefesinde quaila problemi denir. İçsel deneyimin öznelliği sorununu göz ardı etmiş olması, bir zihin kuramı olarak davranışçılığın önemli bir problemidir.

İkinci Dünya Savaşı döneminden 50'li yılların sonuna kadar tek materyalist kuram olan davranışçılık 50'li yılların sonundan itibaren davranışçılığa alternatif başka materyalist kuramların ortaya atılmaya başlanmasıyla etkisini yitirmiştir.

1.2.2.2.Özdeşlik Kuramı

Yaygın bir biçimde özdeşlik kuramı ya da tip özdeşliği teorisi olarak bilinen indirgemeci materyalizm, 50'li ve 60'lı yıllarda, zihin halleri ile beyin hallerinin arasındaki özdeşliği savunmuştur. Özdeşlik kuramının en önemli savunucuları; J.J.C. Smart, U.T. Place ve D.M. Armstrong'dur. Zihin hallerini beyinde gerçekleşen nörofizyolojik durumlara indirgeyen özdeşlik kuramına göre, tıpkı suyun H_2O olması gibi, zihin halleri de beyin halleridir.

Özdeşlik kuramının en önemli savunucularından olan J.J.C. Smart, "Duyumlar ve Beyin Süreçleri" isimli makalesinde, U.T. Place'in "Bilinç Bir Beyin Süreci midir?" adlı yazısından yola çıkarak fizikalizmin savunmasını yapar. Smart, bilimin insanlara, organizmanın fiziko-kimyasal düzenekler olarak anlaşılmasını sağlayan bir bakış açısı sağladığını ve bu bakış açısının giderek güçlendiğini dile getirir. "Bilim açısından, fiziksel oluşturucuların gittikçe karmaşıklaşan düzenlenişlerinin dışında dünyada hiçbir şey yokmuş gibi görünüyor" (Smart, 1989: 10). Ancak, Smart sözlerine bilincin bunun dışında kalıyormuş gibi göründüğünü söyleyerek devam eder. Bilincin bilimsel açıklamaların dışında kalan bir şey olması ile söylediği şey duyumlardır. Ancak Smart'a göre, her şey fiziksel terimlerle açıklanabiliyorken, duyumların ortaya çıkışının bunun dışında kalması düşüncesi hatalıdır. Ona göre duyumlar da doğrudan bir tür beyin sürecidir. Beyin süreçlerinin duyumlara özdeş olması, ortada birbirinden ayrı iki eş anlamlı şey olduğu anlamında bir özdeşlik değildir. Örneğin; şimşek dediğimiz şey bilimsel olarak iyonlaşmış su moleküllerinin oluşturduğu buluttan elektrik boşalması durumudur. Ortada şimşek parlaması ve elektrik boşalması diye iki ayrı şey yoktur (Smart, 1989: 12). Şimşek parlaması elektrik boşalmasıdır derken biz iki ayrı şeyin birbirine özdeş olduğunu söylemiyoruz. Ortada var olan tek bir şey var, o da,

bilimce açıklanan ve şimşeğin gerçekte olduğu şey olan, iyonizasyon sonucu elektrik boşalmasıdır.

Özdeşlik kuramına itirazlardan birisi, Leibniz Yasası olarak bilinen yasanın ilkesini dayanak olarak alan itirazdır. Leibniz Yasasına göre, eğer iki olay birbirinin aynısı ise tüm özellikleri ile aynı olmalıdır. Eğer x=y ise x'in bütün özellikleri y'nin ve y'nin bütün özellikleri de x'in özelliğidir. x=y ise y=x tir. (x) (y) [(x = y)] ≡ (F) (Fx ≡ Fy)] Bu yasaya göre, eğer x'in özelliklerinden herhangi biri y'de bulunmazsa x ile y eşit olamaz. Bu durumda örneğin, acı duyma hissi ile acını yerinin aynı yerde olduğunu söylememiz gerekecektir. Başka bir deyişle; acı duyma zihinsel durumu ile acı hissinin fiziksel konumu, uzamsal olarak da aynı olmalıdır. Çünkü eğer x ile y'nin tek bir özelliği bile ortak olmazsa, x ile y eşit özdeş olamaz. Ancak, kolum ağrırken acı hissinin uzamsal konumu kolumda mıdır yoksa beynimde mi? Beynimde, örneğin; bir renk deneyimiyle bire bir eşlenebilecek bir renk bulabilir miyiz? Searle, bu iddia'nın çözümünün zor olmadığını ve bu konuda fizikalist çözümü doğru bulduğunu söyler. "Onlara göre analiz birimi gerçekte "acı çekme deneyimi"dir ve bütün bedenin hayali deneyimiyle beraber bu deneyim tahminen merkezi sinir sisteminde gerçekleşir" (Searle, 2004: 60).

Saul Kripke'nin özdeşlik teorisi eleştirisi ise daha radikal bir teknik eleştiridir. Kipli delillerden yola çıkan bu itiraza göre "ağrının, C-liflerindeki uyarım" olması "ısının, moleküllerin hareketi" olması gibi bir kesin özdeşlik ise zorunlu bir özdeşlik olması gerekir. Çünkü bunlar birer katı belirticilerdirler, yani göndermede bulundukları nesnenin değişmez işaretçileridirler. Hissedilen bir ağrı, kesin bir ağrıdır çünkü bu duyguyla aynı olan her şey zorunlu olarak bir ağrı olmalıdır. C-liflerinin uyarımı beyin hali ise, zorunlu olarak bir beyin halidir. Bu iki katı belirtici özdeşleştirildiğinde ise zorunlu olarak bir acının zorunlu bir biçimde bir beyin durumu olduğu sonucu doğar. Ancak gerçekte böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Acıya sahip olmadan beyin durumunun ortaya çıkabileceği ya da beyin durumu olmadan acının ortaya çıkabileceği durumlar veya varlık türleri olanaklıdır. Kripke'nin itirazına göre, zihinsel durumlar zorunlu olarak fiziksel olmalıdır ancak zihinsel olana, zorunlu olarak fizikseldir denemez (Searle, 2004: 61).

1.2.2.3.İşlevselcilik

Günümüzde, psikologlar, yapay zeka kuramcıları, nörologlar ve zihin felsefecileri tarafından en çok benimsenen yaklaşım, işlevselcilik yaklaşımıdır. İşlevselcilik, zihinsel durumların beden üstündeki çevresel etkilerin, diğer zihin durumları ve davranışlarla nedensel ilişki içinde olmasıdır. Bir ağrı ortaya çıkmasının nedeni fiziksel hasardır ve bu ağrı

sonucunda ilaç içmeye yöneliriz. İlaç içmemizin nedeni ise ağrıdır. Davranışçılığa benzer gibi görünen işlevselciliğin, davranışçı kökenden geldiği doğru olmakla birlikte, aralarında temel bir fark bulunur. Davranışçılık, zihinsel durumları, yalnızca çevresel veri ve davranışsal sonuç bakımından ele alır. İşlevselciliğe göre ise bir zihinsel durumun tanımlanması yalnızca tek bir davranışla olamaz, onun nedensel olarak ilişkide olduğu birçok zihinsel duruma da atıfta bulunması gerekir bu nedenle de yalnızca gözlemlenebilen davranışa dayanmak hatalı olacaktır. Diğer yandan işlevselcilik, özdeşlik kuramından da ayrılır. Özdeşlik kuramının aksine işlevselci yaklaşım, zihinlerin yalnızca insana benzer biyolojik beyinlerde değil, başka bir gezegende insandan çok daha farklı fizyolojik yapıya sahip bir yaratıkta ya da başka türden canlılarda da bulunabilir. Başka bir canlıda bulunan bu beyin, tamamen farklı bir sistematik işleyiş içinde bulunsa ve hatta, örneğin, ağrı duyma deneyimi insandan farklı bir öz yapıya sahip olsa dahi, işlevsel açıdan insandaki ağrıya özdeştir (Churchland, 2012: 57). Aynı işleve sahip olduğu sürece fiziksel farklılıklar önemsizdir. Hatta biyolojik bir canlı olması da gerekmez. İşlevselciliğe göre, doğru sistematik yapıya sahip ve doğru girdi ve çıktıları verebilen bir makine de zihinsel bir duruma sahip olabilir.

Zihinsel durumların yalnızca biyolojik organizmalarda olması gerekmediği fikrini ilk kez ortaya atan felsefeci, Alan Turing'in çalışmalarından etkilenen Hilary Putnam'dır. Putnam, daha sonda Daniel Dennett'ında kendine göre şekillendireceği bir görüş ortaya koymuştur. "Hem Putnam hem de Dennett'in taraftarı olduğu, işlevselcilik türüne göre, doğru işlevsel organizasyona tümüyle sahip olabilen herhangi bir sistemin, ağrıya kabiliyetli olması özsel bir durumdur. Bunun bitki ve hayvanların organizma olması anlamında bir organizma olması gerekmez" (Searle, 2005: 317). Dennett kendi bilinç açıklama çalışmalarında özellikle Consciousness Explained (1991) (Bilinç Açıklanıyor) adlı kitabında bu konuyu ele alır ve işlevselci bir tür görüş benimsediğini söyler. Dennett'in bilinç teorisini incelerken bu konuya detaylı olarak yer verilecektir ve itirazlar ile birlikte ele alınıp tartışılacaktır.

İşlevselciliğin karşı karşıya kaldığı en önemli problemler, içsel nitelikleri açıklayamıyor olmasıdır. "tersine çevrilmiş spektrum sorunu" olarak bilinen problem bu problemlerin en bilinenlerinden biridir. Bu soruna göre aynı nesneye, örneğin; kırmızı bir masaya bakıp kırmızı gördüğünü söyleyen iki kişinin aslında aynı rengi görüp görmediğidir. İkisi de kırmızı gördükleri konusunda uzlaşırlar çünkü küçüklükten beri gördükleri şeyi kırmızı olarak öğrenmişlerdir ve bu içsel deneyimi tarif etmenin başka bir yöntemi de yoktur. İki kişinin aynı nesneye bakarken duyumladıkları renk nitesinin aynı olup olmadığı problemi zihin felsefesinde çözülmesi en zorlu sorunlardan biri olarak görülür (Sayan, 2004: 584). Hatta bir üçüncü kişi de farklı bir renk ya da ton görüyor olabilir. Bunu asla bilemeyiz. Ancak

işlevselcilere göre bu, işlevselcilik açısından bir problem teşkil etmez. Kimse aynı rengi görmüyor olsa bile, işlevsel olarak özdeş bir duyum ortaya çıkar. Herkes birbiri ile işlevsel olarak eş yapılı olmayı sürdürür (Churchland, 2012: 61).

1.2.2.4.Eleyici Materyalizm

Davranışçılığa, özdeşlik kuramına, işlevselciliğe ve yapay zeka teorisine ek olarak, materyalist tutum içerisinde inceleyebilecek bir diğer teori Eleyici Materyalizm (Eliminative Materyalism)dir. Bu yaklaşım geleneği 60'ların başlarında Paul Fayarbend ve Richard Rorty'e kadar uzanan günümüzde Paul Churchland ve Stephen Stich gibi felsefecilerce yeniden biçimlendirilmiş bir kuramdır. "Bizim zihin hakkındaki ortak inançlarımız, bir çeşit ilkel teori olan bir halk psikolojisi kurar" (Searle, 2004: 69). Eleyici materyalizme göre en kaba tabir ile zihinsel durumlar aslında yoktur.

Eleyici materyalist görüşün en önemli temsilcisi olan Churcland'ın bir örneği ile açıklamak gerekirse; geçmişte psikoz hastalarının ya da epilepsi nöbetlerinin şeytanın, iblislerin insanlara musallat olması veya insanları ele geçirmesi olduğuna inanılıyordu. Salgınlar, kıtlıklar, cadılar tarafından insanların üzerine salınıyordu. İblisleri kontrol edip insanları ele geçiriyorlardı. Bunu gözlemlenebilir durumlara dayanarak iddia ediyorlardı ve hiç kimsenin cadı denilen şeyin varolduğuna dair bir şüphesi yoktu. Onlar, görüyor ve biliyorlardı ki cadılar vardı. Bu, yıllarca katliamlara ölümlere sebep oldu. Ancak en sonunda insanlar, cadıların varolmadığına karar verdiler ve zihinsel işlev bozuklukları açıklandığında artık, cadılar ontolojimizden elendi. Bu görüşe göre, halk psikolojisinin kavramları olan inançlar, arzular, ağrılar, sevinçler de benzer bir geleceğe mahkumlardır. "Nörobilim, mevcut kavrayışlarımızın yetersizliğinin herkesçe görülebileceği kadar olgunlaştığı zaman, içsel durumlarımızı ve etkinliklerimizi nihayet gerçekten upuygun bir kavramsal çerçevede yeniden kavrama olanağını yakalamış olacağız" (Churchland, 2012: 72).

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİNÇ SORUNU

Bilinç, açık ve kesin bir tanım vermenin en zor olduğu kavramlardan birisidir. Felsefecilerin, tam bir tanım veremeseler de, bilinç kavramının kapsamı içine aldığı üç temel öğe bulunur. Bunlar; içebakış (introspection) ve bu yol ile sağlanan bilgi, fenomenal deneyim (phenomenal experience), yönelimsellik (intentionality)dir (Sayan, 2004: 576). Algılama, hissetme, acı çekme, üzülme, haz alma, isteme gibi zihinsel eylemler bilinç içerisinde gerçekleşir. Bilinç kavramını genel olarak, zihnimizin içinde gerçekleşen durumların farkındalığı anlamında kullanırız. Zihnimizde ortaya çıkan acı hissetme, birini hatırlama, bir şeyin tadını ya da kokusunu alma gibi zihin hallerinin (mental states) farkındaysak bu zihin halleri bilinçlidir diyebiliriz. Bilincin, felsefenin ciddi bir ilgi alanı haline gelmesindeki en önemli dönüm noktası Descartes'tır. Descartes'a göre de her düşünme bilinçli olarak gerçekleşir ve insanlar kendi düşüncelerinin içeriğine hatasız ve tam erişime sahiptir. 19. Yüzyıl sonrasında bilimde yaşanan gelişmelerin ışığında, öznel bilinç olgusunun nesnel bilim ile açıklanabilip açıklanamayacağı tartışmaları başlamıştır.

Çağdaş zihin felsefesinde ise doğalcı anlayış yaygınlaşmıştır ancak bilincin ne olduğu, işlevi ve neden varolduğu konusunda ciddi görüş ayrılıkları vardır. Bilincin evrim sürecinde nasıl ortaya çıktığı ya da neden böyle bir ihtiyaç olduğu hakkında herkesçe kabul gören bir teori bulunmamaktadır (Sayan, 2004: 576). Bilinçli varlığın doğasını anlamaya ve açıklamaya yönelik sorunun çözümü önünde, başta zihin beden problemi adı verilen sorun olmak üzere çözülmesi gereken pek çok problem bulunmaktadır.

Çağdaş zihin felsefecileri zihin hallerini genellikle iki gruba ayırırlar. Bunlar; arzular beklentiler bir şey ile ilgili düşünceler gibi bir nesneye yönelmiş, yani bir şey hakkında olan *yönelimsel zihin halleri* ile, birbirinden yalnızca duyusal nitel özellikleri ile ayrılan *nitel zihin halleri*dir. Nitel zihin hallerinin bir nitesi vardır ve bu sayede onları birbirinden ayırt ederiz. Baş ağrısı ve diş ağrısını ayırt etmek buna örnek olarak gösterilebilir. Yönelimsel zihin hallerini ise yöneldikleri şeye, yani ne hakkında olduklarına göre ayırt ederiz (Sayan, 2004: 576- 577). Günümüzde, bilimin ışığında artık düalist bakış açısından epey uzaklaşmış olan felsefeciler, fen bilimlerinden yararlanarak bilinci anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Ancak bu durum, düalizmin etkilerinin hala kendisini göstermediği anlamına gelmez. Günümüzde artık hiçkimse düalist olduğunu iddia etmiyor olsa da, bilince yükledikleri ayrıcalıklı konumla, Descartes'tan kalan kartezyen etkiden kurtulamamışlardır. Zihinsel durumların, ayakları yere basan materyalist, tamamen bilimsel çerçeveye dahil edilebilecek

açıklama girişimlerine karşı öne sürülen pek çok itiraz düailist etkiyi sürdürür. Tezin son bölümünde ele alınacak olan en ünlü düşünce deneylerinin aslında sahip oldukları kartezyen konum gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

2.1. Bilinç Probleminde Temel Kavramlar

2.1.1. Farkındalık

Farkındalık, bilinçlilikle en yakından ilişkili kavramlardan birisidir. Nelerin bilincinde olup nelerin olamayacağımız sorunu ile ilgilenmektedir. Genel anlamı ile, çevrede olup bitenlerin farkında olmak, örneğin; bulunulan odadaki kanepenin ya da yaklaşan tehlikenin farkına varılması bakımından bilinçliliktir. Ancak bilincin felsefi incelemesinde "ayrıcalıklı erişim" kavramı ile ifade edilen bir farkındalık göndermesi vardır ki bu çevredeki nesnelerin farkına varabiliyor olmaktan farklı bir kavramdır. Kendi zihnimiz ve bedenimizde olanları birinci şahıs ontolojisi ile bilebilmemizi ifade etmek için kullanılan "ayrıcalıklı erişim" terimine "dolaysız farkındalık" da denmektedir.

2.1.2. Öznellik

Bilincin öznel niteliği, bilinç probleminin, özellikle bilincin bilimsel bir açıklamasının yapılıp yapılamayacağı tartışmalarının merkezinde yer alır. Birçok felsefecinin ve bilimi adamının ortak fikri, bilincin öznelliğinin, onun kesin bir bilinç bilimi ortaya koymasını oldukça zor bir hale getirdiğidir. Bilim tanımı gereği nesnel ve bilinç ise tanımı gereği öznel ise, bilincin bilimsel olarak ele alınmasının imkansız olduğu görüşünü savunurlar. Bilincin öznel niteliğinin onu konumlandırdığı nokta, bilimsel açıklamanın önündeki en büyük engeldir. Tezin son bölümünde Dennett (1991) tarafından önerilen ve bilinci nesnel bilim çerçevesinde üçüncü şahıs perspektifinde açıklama yöntemi olarak kullanacağı Heterofenomenoloji, bilincin öznel niteliği problemini ortadan kaldırmış olur. Dennett, bilince dair böyle öznel bir iç niteliği yok sayar. Bu öneri, tezin son bölümünde detaylı olarak ele alınacak ve savunulacaktır. Ancak diğer yandan bilincin öznelliğinin bilimsel açıklamaya engel olamayacağını iddia eden bir diğer felsefeci Searle'dür. Bilincin indirgenemeyeceği görüşünün sıkı bir savunucusu olmasına rağmen Searle (2005: 71), bu öznelliğin, bilincin bilimsel olarak incelenmesinin önünde bir engel olmadığını savunur.

Searle'e göre (2006: 86) bilinçli zihin durumlarının diğer doğal görüngülerden farklı olan yönü, öznelliğidir. Bu öznellik bilincin pozitif bilimlerce incelenebilirliğine olan direncinin en önemli nedenidir. Aynı zamanda öznelliği, bilincin felsefi analizini de anlaşılmaz kılar ve zorlaştırır. Materyalist felsefecilerin pek çoğunun bilincin varlığını reddetme isteği duymasına sebep olan şey de bilincin bu öznel karakteridir. Bu öznel karakter

sebebi ile bilinç, istisnai bir biçimde, genel bilimsel dünya görüşü ile bağdaştırılması zor bir hal alır. Ancak Searle'e göre (2005: 71) bu, bilincin öznelliği ile neyi anlatmak istediğimiz ile ilgili kavramsal bir sorundur. Öznellik kavramı bir kaç farklı anlamda kullanılmaktadır ve bu noktada Searle'e göre (2004: 126) öznellikle neyi kastettiğimize bir açıklık getirmek, anlam karmaşasını önlemek bakımından faydalı olacaktır.

Öznellik kavramı, genel kullanımı itibari ile herhangi bir yargının doğruluğu veya yanlışlığının nesnel olarak belirlenemeyeceği anlamında kullanılır. Doğruluk ve yanlışlık, yargıda bulunanın ve yargıyı işitenin tutum, davranış ve bakış açısına göre farklılık gösterir. Bir örnek vermek gerekirse; 'x sanatçısı y sanatçısından daha iyidir' demekle 'y sanatçısı filan şehirde doğdu' demek aynı şekilde değerlendirilebilecek doğruluk değerlerine sahip değillerdir. Dünyada bazı türden yargılar kişinin deneyiminden bağımsız olarak doğru veya yanlış olabilirken bazı yargıların böyle bağımsız nesnel doğruluk ve yanlışlık değerleri yoktur. Searle'ün öznellik kavramı ile anlatmak istediği bu türden klasik ve ilk akla gelen anlamından farklıdır. Öznelliğin bu anlamda kullanımı, daha bilgiye dayalı bir anlam içerir ancak Searle'ün kullandığı anlamda "öznel" terimi varlıkbilimsel kategoriye göndermede bulunur (Searle, 2004: 126). Örneğin; 'Şu an başımda bir ağrı var' ifadesi, gerçek bir olgunun varlığının doğrulanabilmesi bakımından nesneldir. Ancak görüngünün kendisi, öznel bir varlık tarzına sahiptir. Searle'ün bilincin öznelliğinden bahsederken kastettiği anlam budur (Searle, 2004: 127). Ağrı durumu her gözlemciye eşit şekilde erişilebilir değildir ve ağrı durumu birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Başka bir deyişle her ağrının, bir ağrı olabilmesi için, birisinin ağrısı olması gerekir. Burada Searle'ün vurgulamak istediği birisine ait olmak bakımından öznellik, örneğin, bir bacağın birisine ait olmasından daha güçlü bir anlam içerir. Bir bacak nakli yapılabilir ama bir ağrı nakli yapılamaz. Bir ağrı, onu deneyimleyen kişinin deneyimi dışında varolamaz ve aktarılamaz. Aynı şeyler bilinç için de geçerlidir. Her bilinç durumu zorunlu olarak birisinin bilinç durumudur. Herkes kendi bilinç durumu ile, başkalarının bilinç durumları ile olandan farklı, özel bir ilişkiye sahiptir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta Searle'ün ayrıcalıklı erişime vurgu yapmadığıdır (Searle, 2004: 127). Bu bir ayrıcalıklı erişim kanıtlaması değildir. Yalnızca özel bir ilişkiye vurgu yapar. Bilinç durumları yalnızca bir özne tarafından tecrübe edildiklerinde varolurlar bu nedenle de özü gereği özneldirler. Searle öznellik ile niteliksellikliği bir arada düşünmenin daha doğru olacağını söyler çünkü bir şeye ya da olaya karşı niteliksel bir içerik oluşabilmesi için, bu olay ya da şey, bir özne tarafından tecrübe edilmek zorundadır. Farklı gösterge deneyimleri niteliksel olarak özdeş olduğu zaman bile, yani örneğin iki kişi aynı müziği dinlediğinde bile,

her bir gösterge deneyimi yalnızca özne tarafından tecrübe edildiğinde varolur (Searle, 2005: 67-68).

Öznelliği kabul etmek, nihai gerçekliğin tamamen nesnel olması gerektiği düşüncesi ile büyüdüğümüzden dolayı zor gelir. Ayrıca, gözlem kavramı kaçınılmaz olarak öznel olduğundan, dünyada nesnel olarak varolanlar türünden bir gözlem nesnesi olamayacağının önkabulünü gerektirir. "Kısacası, öznelliği dünya görüşümüzün bir parçası olarak resmetmek mümkün değil, çünkü tabiri caizse, söz konusu öznellik resmetmenin ta kendisidir" (Searle, 2004: 130). Bu nedenle, resmetmeyi bırakmak ve olguları kabul etmek en doğrusu olacaktır. "Bu olgular, biyolojik süreçlerin bilinçli zihin görüngüleri ürettiği ve bunların indirgenemez olduğudur" (Searle, 2004: 131). Searle'e göre (2004: 132) hepimiz öznelliğin varolduğunu biliyoruz. Ancak, gerçekliğin nasıl bir şey olacağına dair anlayışımızdan dolayı evrende indirgenemez öznel bir şeyler olması gerektiği fikri kavranamaz gibi görünmektedir. Yapılması gereken bilincin varlıkbilimsel olarak öznelliği olgusunu kabul etmektir. Bilincin öznel olması, onun "gerçekliğin nihai malzemesinin bir parçası olmadığını veya bilimsel araştırmanın konusu olamayacağını göstermez" (Searle, 2004: 158). Bilinç yalnızca, tanımı gereği indirgeme kalıplarının dışındadır.

Bilincin öznel olduğu için nesnel bilimin konusu olamayacağı görüşü yanlış temellendirmeye dayanmaktadır. Searle, bilincin öznelliğinin ne demek olduğunu ortaya koymaya başlarken, ne anlamda bir öznellik olarak anlaşılması gerektiğini belirlemenin önemini vurgulamıştı. Bilim epistemik anlamda nesneldir. "X iyi bir sanatçıdır" demekle "X falan şehirde doğmuştur" demek arasında birincinin epistemik olarak öznel bir iddia olması ile ikincisinin epistemik olarak nesnel bir iddia olması bakımından fark vardır. Bilim bu bakımdan, yani epistemik, bilgiye dayalı bakımdan, nesnel gerçekleri ortaya koymaya çalışır. Ancak bilincin öznelliği ontolojiktir. Bu örnekleme için ağrıyı ele almıştık. Ağrı, bilinçli bir özne tarafından tecrübe edildiğinde varolduğu için öznel bir varoluş tarzına sahipti. Searle'ün bu ayrımı yapmaktaki hassasiyetinin sebebi, bilinç için epistemik olarak nesnellik gerekiyor olması, araştırma alanı olarak ontolojik öznelliği engellemez. Ağrılar bilinçli özneler tarafından hissedildiklerinde varolsalar da, bu durum epistemik olarak bir ağrı bilimine sahip olmamıza engel teşkil etmez (Searle, 2005: 71- 72).

1.2.3. İçebakış

İçebakış, bilincin öznelliğinin kendine yönelerek deneyimlenmesi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla farkındalık ve öznellik kavramları ile de yakından ilişkilidir. Bilincin kendi durumları ve edimlerini kendine dönerek kendi kendisini gözlemlemesidir.

Öznel veya zihinsel şeylerin bilgisine karşılık gelmesi bakımından içebakış ontolojik bir içerikten ziyade epistomolojik bir içerik ile ilgilidir (Cevizci, 2015b: 224). Kısacası, öznel deneyimle bağlantısı bakımından kişinin kendi eylemlerine dair farkındalığına içebakış ya da içgörü denir. Öznellikle bağlantılı ikinci düzey bir bilinç durumudur. Yönelimsel olan bütün zihin durumlarını ifade etmek için kullanılır. Zihinsel durumlar, tecrübe eden öznenin içsel deneyimi olmadan bilinebilir değillerdir. Başka bir deyişle; bir insanın ve bir yarasanın kırmızı görme deneyimini ele aldığımızda nesnel olan kırmızının olduğu gibi olması onu deneyimleyen özne tarafından bilinebildiği hali aynı şey değildir. Zihinsel olguların özelliği o bakış açısına sahip olan öznenin dolaysız erişimi -ayrıcalıklı erişimi- ile alakalıdır. Hem yarasa için hem de insan için deneyimledikleri kırmızı deneyimi, yalnızca kendilerinin bilebilecekleri kendilerine özgü bir deneyimdir.

1.2.4. Yönelimsellik (Niyetlilik)

Zihin hallerinin karakteristik bir özelliği olmak bakımından daima bir içerik veya konularının olmasına yönelimsellik denmektedir. Zihin halleri daima bir şey hakkındadır yani bir şeye yönelmiştir (Cevizci, 2015b: .462). Yönelmişlik kavramının Aristoteles'e kadar uzanan uzun bir geçmişe sahip olmasının yanı sıra modern dönemdeki dirilişi Franz Brentano'ya dayanmaktadır (Zahavi, 2014: 169). Brentano'ya göre zihinde geçen birtakım olayların bir şey hakkında olabilmesi onu fiziksel olan nesnelerden ayıran en önemli özelliktir (Sayan, 2004: 577).

Analitik felsefe ve bilişsel bilimlerde üç farklı yönelmişlik yaklaşımı bulunmakladır. Birincisi dil felsefesi ile ilgilidir ve yönelimselliği açıklığa kavuşturmak için psikolojik görüngülerin betimlenmesinde kullanılan önermelerin mantıksal incelemesi ile ilgilenir (Zahavi, 2014: 169).

İkinci yönelmişlik yaklaşımı Quine, Dennett, Fodor ve Churchland gibi felsefeciler tarafından benimsenmiş olan kendi yorumları ve görüşleri çerçevesinde yönelmişliğin nasıl doğallaştırılacağına ilişkin yaklaşımdır. Başka bir ifade ile bu ikinci yaklaşım, yönelimselliği, yönelimsel olmayan mekanizmalar bağlamında açıklamak nasıl mümkün olabilir sorusu ile ilgilenmektedir. Fodor'a göre yönelimselliği belli bir dereceye kadar indirgemeci olmadan araştırmak mümkün değildir. Eğer yönelimsellik gerçekse kendinden başka bir şey olmalıdır. Fiziğe ya da sinir bilimine indirgenerek doğallaşmalıdır. Eğer böyle bir indirgeme yapılamıyor ise yönelimsellik denilen sözcük bilimsel söylemin dışında kalan bomboş bir kavramdan başka bir şey olamaz (Zahavi, 2014: 170). Bu doğalcı yaklaşım fiziksel dünya ile

zihinsel olanlar arasında derin bir ayrım çizgisi olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır (Sayan, 2004: 577).

Üçüncü türde yaklaşım ise Searle, Strawson ve Crane gibi felsefeciler tarafından savunulan birinci tekil kişi perpektifini araştırmalara dahil etme zorunluluğudur (Zahavi, 2014: 170). Bilinç ve yönelimsellik kavramları birbirinden ayrılamaz (Sayan, 2004: 577). Searle'e göre (2004: 169) yönelimsellik tartışması doğrudan bilincin öznel niteliği ile alakalıdır ancak bilincin öznel ve yönelimsel olan indirgenemez yapısı onu bilimsel araştırma konusu olmaktan çıkarmaz.

2.2. Bilinç Sorununa Yaklaşımlar

Bilinç sorununa dair yaklaşımlar bilincin indirgenebileceği, indirgenemeyeceği ya da açıklanamayacağı çerçevesinde, üç başlık altında toplanarak incelenebilir.

2.2.1. İndirgemecilik Kavramı

İndirgeme sorunu, pozitif bilimlerin etkisiyle materyalist eksene kayan bilinç tartışmalarının en önemli ayırım noktasıdır denilebilir. 40'lı yıllarda davranışçılıkla başlayan ve sonrasında özdeşlik kuramı ve işlevselcilik gibi yaklaşımlarla devam eden materyalist görüş, bilim açısından bilincin ne derece açıklanabilir olduğu sorusuna dayanmaktadır.

İndirgeme düşüncesinin temelinde, karmaşık olguların, daha temel çıplak olgulara dayanarak açıklanabileceği varsayımı yatar. Çıplak olgu, varlığı, başka bir olguya ya da açıklamaya gerek kalmayacak kadar açık olan olgu anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram, analitik felsefe geleneğine bağlı dil felsefesi ve bilim felsefesi alanlarında kullanılmaktadır. Karmaşık olguların daha temel ve yalın, çıplak olgulara indirgenerek açıklanabileceği düşüncesi, bilim felsefesinde pozitivizmin yaygın olduğu dönemde etkili olmuştur (Aslan, 2005: 636-637).

17. Yüzyılla beraber hızla yükselen pozitivizm akımı, günümüze kadar düalizme tek alternatif olan materyalist açıklamanın yegane çıkış noktası olmuştur. Önce davranışçı bir çeşit indirgeme ile bilime sadık bir açıklama yapılmaya çalışılmış ve daha sonra tip özdeşliği teorisine kadar uzanan ve zihin durumlarının beyin durumlarından başka bir şey olmadığını savunan bire bir indirgemeye kadar gidilmiştir. Günümüzde, yine bir indirgeme şekli olarak düşünebileceğimiz işlevselcilik görüşü, bilime dayanan felsefi açıklamaların temelini oluşturur. İşlevselcilik görüşü, tip-tip özdeşliğini değil gösterge-gösterge özdeşliğini benimser. Ancak bilime bağlı kalmanın tek yolu indirgemek midir? Ya da gerçekten zihinsel olguları açıklayabilen bir indirgeme mümkün müdür? İndirgeme problemi bilinçli varlığın doğasını açıklamak açısından felsefe dünyasını ikiye böler çünkü bilincin indirgenebilir olup

olmadığı öznel deneyimlerin ve zihin beden sorununun ve dolayısıyla da bilinç sorununun nasıl bir yol izlenerek çözüleceği konusundaki ilk çıkış noktasıdır. Bir kuram ortaya koyabilmek için önce yol haritasını çizmek, bir yöntem benimsemek gerekir.

İndirgemecilik, birçok farklı anlam kastedilerek kullanılabiliyor olsa da, temelde bir şeyi başka bir şey türünden gösterebilmek demektir. Daha doğru bir tabir ile; belirli bir şeyin, belirli başka bir şey türünden "başka hiçbir şey" olmadığını gösterebilmektir (Searle, 2004: 147).

Searle indirgeme kavramından anlaşılan "başka hiçbir şey"lik ilişkisinin bile indirgeme kavramına dair farklı şeyleri kastetmekte kullanıldığını söyleyerek, kastedilen bu anlamların analizini yapar ve indirgemeyi beşe ayırır;

1. Varlıkbilimsel indirgeme
2. Nitelikçi varlıkbilimsel indirgeme
3. Teorik indirgeme
4. Mantıksal veya tanımsal indirgeme
5. Nedensel indirgeme (Searle, 2004: 147)

Varlıkbilimsel indirgeme, indirgemenin en önemli biçimidir. Bu indirgeme biçimi bilim tarihi açısından önemlidir çünkü nesnenin diğer bir tür nesne topluluğundan başka bir şeye bağlı bulunmadıklarını söyler. Örneğin genler, DNA moleküllerinin bir araya gelmesinden başka bir şeye bağlı değildir. Nitelikçi varlıkbilimsel indirgeme ise yine ontolojik bir indirgeme biçimidir ama niteliklerle ilgilidir. Örneğin, gazın ısısı moleküllerinin hareketinin kinetik enerjisinden başka bir şey değildir. Teorik indirgeme ise örneğin; gaz yasalarının istatiksel termodinamik yasalarından başka bir şey olmadığıdır. Mantıksal indirgeme ise sözcüklerin ve cümlelerin mantıksal açıdan indirgenebilir olmasından dolayı, onların göndermede bulunduğu şeylerin de indirgenebileceğini savunur. Nedensel indirgemeye göre ise, bir nesnenin katı olmasının nedensel sonuçları vardır. Bilim tarihinde başarılı nedensel indirgemeler genellikle varlıkbilimsel indirgemeye yol açmıştır çünkü nedensel indirgeme başarılı olduğu zaman söz konusu olan fenomenler artık nedenleriyle özdeş olurlar (Searle, 2004: 147-150). Searle'e göre, örneğin; renk deneyimini ışık yansımalarına indirgediğimizde, renk deneyimi ışık yansımaları olarak yeniden tanımlanmış olur ve bunu yaptığımızda öznel renk deneyimini gerçek renkten ayırmış oluruz. Bu noktaya kadar bilimin yaptığı bütün nedensel indirgemeler varlık bilimsel indirgemeye yol açsa ve buna bağlı olarak fenomenler yeniden tanımlansa bile sorun yoktur. İndirgeme herhangi bir probleme yol açmaz. Ancak Searle (2004: 126-127) söz konusu bilinç olduğunda işlerin değiştiği görüşündedir. Bilinç, nedensel olarak beyin süreçlerine indirgenebildiği halde,

bilimin diğer fenomenleri indirgediğinde olduğu gibi varlıkbilimsel bir indirgemeye gidilemez. Bilinç, beyindir şeklinde varlıkbilimsel bir indirgeme Searle'e göre bilincin doğasına bir açıklama getiremez.

Felsefe ve bilim dünyası bilincin indirgenebilirliği ve indirgenemezliği üzerine iki kutba ayrılıyormuş gibi görünmektedir. Bu nedenle bilinç açıklamaları hakkındaki en güncel yaklaşımlar bu iki başlık altında toplanarak incelenebilir. Üçüncü bir görüş ise yine indirgenemezci olarak değerlendirilebilecek olsa da, ondan bir noktada ayrılan bilinmezciliktir. Bilinmezcilik, adından da anlaşılabileceği üzere bilincin bilinemeyeceği ya da çağdaş bilimin yöntem ve kavramları ile ulaşılamayacağı görüşüdür. Bu görüş indirgenemezcilikten ayrıldığı için, ayrı bir alt başlık olarak ele alınacaktır.

Kısaca toparlayacak olursak, bilinç tartışmaları; bilincin indirgenebileceği, indirgenemeyeceği ve bilinemeyeceği olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

2.2.2. Bilincin İndirgenemezliği

Bilincin indirgenemezliği, onu savunan felsefecilere göre ilk ve en önemli olarak, onun, birinci şahıs ontolojisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Searle'e göre bilincin birinci şahıs ontolojisine sahip olmasından dolayı indirgenemeyeceği düşüncesi, bilincin indirgenemezliğine yapılan yalnızca epistemolojik bir savunma olarak görülmüştür ve bu bir yanlış değerlendirmedir. Thomas Nagel, Saul Kripke ve Frank Jackson'ın çalışmalarında, onların iddialarına göre, bilincin neden indirgenebilir olmadığının delili mevcuttur ve yalnızca bilgiye dair değil aynı zamanda varlıkbilimseldir. "Bu dünyada ne tür gerçek içeriklerin var olduğu hakkındadır, bu özellikleri, çıkarım yapma dışında, nasıl bildiğimiz hakkında değil" (Searle, 2004: 152).

Thomas Nagel "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" adlı ünlü makalesinde, birinci şahsın özellikleri ile üçüncü şahsın özelliklerinin farklılığına dikkat çeker. Bir şeyin, bir organizmanın bilinçli bir deneyim yaşaması, "o organizma olmak gibi bir şey"in varlığını gerektirir. Bir organizma, ancak ve ancak o organizma gibi olmak diye bir şey varsa bilinçlidir. İşte bu durum, deneyimin öznel niteliğidir (Nagel, 2015: 147). Burada belirli bir bakış açısı vardır. Nagel'ın savunduğu görüş, deneyimin yalnızca onu yaşayanın şahsi deneyimi olduğu fikri değildir. Kastettiği bakış açısı, bir türdür. Bir insanın bakış açısı, ancak o insanın bakış açısını kullanabilecek kadar benzeyen biri için mümkündür. İnsanlar, başka insanların deneyimlerinin niteliğini bilebilir ancak bir insan olarak bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu bilinemez. Aynı zamanda Nagel makalesinin başlı başına bir indirgeme karşıtlığı sergilediğini söylemez. Örneğin, bir marslı, gökkuşağını fiziksel bir olgu olarak kavrayabilir

ancak bir gökkuşağının bir insan için nasıl bir şey olduğunu kavrayamaz. Deneyim söz konusu olduğu zaman bakış açısı ile olan ilişki daha da netleşir. Öznenin bakış açısı olmadan deneyimin nesnel niteliğini kavramak zorlaşır. Yarasanın bakış açısı ortadan kaldırıldığında, bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu hakkında geriye bir şey kalmaz (Nagel, 2005: 156). Nagel bu çalışmasında, birinci şahıs özelliklerinin üçüncü şahıs özelliklerinden farklı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda bilinç, özneyi gerektirir. Bir öznenin bakış açısını gerektirir. "Yani tecrübe eden fenomenal bir özneye vurgu yapmaksızın bilincin fenomeolojisinden bahsetmek mümkün gözükmüyor[...]Tecrübe eden bir özne olmaksızın uçuşan bir kırmızı imgesi tahayyül edilemez" (Arıcı, 2014: 6-7).

Frank Jackson ise aynı noktayı, "Mary'nin Odası" düşünce deneyinde, daha önce hiçbir renk deneyimine sahip olmayan Mary'nin fiziksel olarak kırmızı renge ait bütün bilgiye sahip olduğu varsayılsa bile, kırmızı rengi gördüğünde dünya hakkında yeni bir bilgi edineceği argümanı ile açıklar. Başka bir deyişle, kişinin deneyiminden bağımsız nesnel bir kırmızılık olamayacağını göstermeye çalışır. Ona göre Mary kırımızı görme deneyimi hakkında bütün nörobiyolojik ve fiziksel bilgiye sahip olsa bile, kırmızıyı gördüğü anda yeni bir bilgi edinmiş olur.

Chalmers'ın zombi argümanı zihin felsefesinde, "düşünülebilirlik argümanı" olarak aldandırılan bir sınıfa girer. Düşünülebilirlik argümanlarına göre, bazı sernaryolar düşünülebilirdir ve bir senaryonun düşünülebilirliği o senaryonun olanaklılığını gösterir. Bu nedenle de zihnin gerçek doğasına dair bir şeyler gösterdiği varsayılabilir. Felsefi anlamda zombi kavramı, mikro düzeyde fiziksel bakımdan insan ile aynı olan ve bu yüzden insan gibi davranış sergileyen, ancak fenomenal bir bilinçten yoksun olan bir yaratığı belirtmek için kullanılır (Kind, 2014: 461). Üçüncü şahıs bakış açısından tamamen kendisi ile aynıymış gibi görünen ya da davranışta bulunan bir sistem birinci şahıs bakış açısından hiç bir bilinçli içeriğe sahip olmayabilir. Fiziksel olarak insanla bire bir aynı bir varlığın zihinsel içerikten yoksun olması 'düşünülebilir' ise, bilinçlilik fizikselden ayrı bir şey olmalıdır ve fizikalizm yanlıştır denilebilir. Başka bir deyişle, bilinçte fizikselden fazla bir şeyler olmalıdır. Bilinçlilikle ilgili olgular fiziksel olgulardan daha başka bir şeyler olmalıdır ve bu bakımdan bilinç fiziksel olgulara indirgenemez.

Joseph Levine'nin "açıklama gediği" argümanı da indirgeme karşıtı kanıtlamalar arasında sayılabilir. Modern bilim ve çağdaş materyalist felsefe, doğadaki neredeyse bütün nitelikleri maddeye indirgeyerek açıklamak konusunda başarılıdır. Suyun H_2O olması doğal bir madde olan suyun, fiziğin ontolojik varlık listesindeki bir elementle özdeşleştirilmesini göstermektedir ve bu özdeşlikte hiçbir sorun yoktur. Bu tür bir eşleştirme zihinsel türden bir

durum için yapıldığında yani kırmızı imgesi, beynin x türünden bir nöron aktivitesi ile eşleştirildiğinde bu iki durum gerçekten tam anlamı ile birbirine özdeş midir? (Arıcı, 2014: 3). Ortaya açıklanamayan bir boşluk çıkmaktadır.

Kipli delillerden yola çıkarak önemli bir indirgeme karşıtı eleştiri yapan Saul Kripke'nin itirazı da dikkat çekicidir. Ona göre ağrının, talamustaki veya başka bir yerdeki sinir yanmaları ile özdeş olması olanaklı değildir (Searle, 2004: 152). Katı belirticiler göndermede bulundukları nesnenin değişmez işaretçileridirler. Hissedilen bir ağrı, kesin bir ağrıdır çünkü bu duyguyla aynı olan her şey zorunlu olarak bir ağrı olmalıdır. Talamustaki sinir iletimleri beyin hali, zorunlu olarak bir beyin halidir. Bu iki katı belirtici özdeşleştirildiğinde ise zorunlu olarak bir acının zorunlu bir biçimde bir beyin durumu olduğu sonucu doğar. Ancak, gerçekte böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ağrı duymadan beyin durumunun ortaya çıkabileceği ya da beyin durumu olmadan ağrının ortaya çıkabileceği durumlar veya varlık türleri olanaklıdır. Kripke'nin itirazına göre zihinsel durumlar zorunlu olarak fiziksel olmalıdır ancak zihinsel olana zorunlu olarak fizikseldir denemez (Searle, 2004: 61).

Bilincin neden indirgenemez olduğunu Searle (2004: 153) ısı, ses, katılık gibi algılanabilir özellikteki indirgeme kalıplarıyla karşılaştırarak, bu indirgemelerin ne şekilde gerçekleştiğini inceleyerek daha net bir şekilde ortaya koymaya çalışır. Ona göre, her varlıkbilimsel indirgeme, öncelikle bir nedensel indirgemeye bağlıdır. İnsanlar bir fenomen hakkında herhangi bir deneysel veriye sahip olmadan önce, o fenomeni, onun birincil ve/veya niteliklerine göre tanımlar. Bir fenomenin nitelikleri, yani yüzeysel özellikleri onun altta yatan mikro yapılarının davranışına bağlıdır. İndirgeme, bu yüzeysel nitelikleri ayırarak asıl kavramı bu nitelikleri üreten nedenlere dayanarak tekrar tanımlamaktır. Örneğin, teori öncesi ısıya dair insanların fikri, sıcaklık ile ilişkisine bağlıydı. Diğer her şey denk iken bize sıcak gelen şey sıcaktır, ısı verir. Ancak daha sonra, ısının maddedeki moleküllerin hareketi olduğuna dair bir teoriye sahip olduğumuzda, artık onu bu çeşit öznel görünümlerden ayırarak tekrar tanımlarız. Artık ısı denilen şeyin "gerçek" açıklaması molekül hareketinin kinetik enerjisidir. İnsanın sıcak bir nesneye dokunduğunda hissettiği önel ısı deneyimi ise ısının bir sonucu olarak ısıdan kaynaklanan öznel bir görünümdür. Isının bir parçası değildir. Isıya ait tanım, ısının gerçekte ne olduğu, niteliklerinden bertaraf edilerek nesnel olarak gözlemci deneyiminden bağımsız tanımlanmış olur. Ancak aynı "yeniden tanımlama" bilinç için yapılmak istendiğinde belirli bazı sorunlar ortaya çıkar. Öznel sıcaklık deneyimi gibi öznel acı deneyimi de dünyadaki olguların fiili kalıpları oldukça benzerdir. Başka bir deyişle bu odanın sıcak olduğunu düşündüğümüzde molekül hareketinin sonucu olan fiziksel olgular ve ısıya

dair deneyimimizi içeren zihinsel olgular vardır. Aynı durum acı için de geçerlidir. Acı çektiğimiz bir durum yaşadığımızda talamustaki uyarım türünden fiziksel olgular ve acı deneyimimiz şeklinde zihinsel durumlar vardır. Bu durumda, ısıyı indirgenebilir ancak acıyı indirgenemez yapan şey nedir?

Aynı yeniden tanımlama kalıbının bilinç için de geçerli olması gerekir gibi görünüyor. Kavramı varlıkbilimsel bir indirgeme yapabilecek şekilde tekrar tanımlayabilmemiz gerekir. Acı öznel duyumlara neden olan sinirsel etkinlik kalıplarıdır tanımlaması doğru olmalıdır. Aslında pek çok felsefeciye göre de farklı derecelerde ya da bakış açılarında kabul edilebilir bir şekilde doğrudur. Ancak Searle buna katılmaz. O halde, ısıyı altta yatan fiziksel süreçlere bağlı olarak tanımlayabilirken, bilinci tanımlayamıyor oluşumuzun bir nedeni olmalıdır. Searle'e göre bu varlıkbilimsel indirgemeyi sağlayan tekrar tanımlama yapıldığında bilinç hakkında asıl gereken şeyler dışarıda kalır. Bu indirgeme ısı için yapıldığında ısının gerçekte ne olduğu görünümlerinden ayrılmış olur ancak bilinç bizzat görünümlerine bağlı olduğundan, görünüm-gerçeklik ayrımı bilinç için yapılamaz. Bilinç söz konusu olduğunda görünüm zaten gerçekliktir (Searle, 2004: 157). Searle'e göre (2004: 158) bu, bilincin bilimsel olarak araştırılamayacağını veya gerçekliğimizin bir parçası olmadığını göstermez. Yalnızca bilincin tanımı gereği indirgeme kalıplarının dışında kaldığını gösterir. Biz indirgemeyi faydacı sebepler ile kullanırız ve bilinç basitçe tanım gereği bu indirgeme kalıbının dışındadır. Bilincin indirgenemez oluşu, onu bu dünyayı aşan doğaüstü bir varlık yapmaz. Bu indirgenemezliğin bilime uymayan herhangi bir sonucu yoktur. Searle bu konudaki fikirlerine şunu da ekler: "Ben bilincin indirgenemezliğinden bahsederken, onun standart indirgeme kalıplarına göre indirgenemezliğinden bahsediyorum. Hiç kimse, bilincin indirgenebilir olduğuna yönelik, yeni ve şu an hayal edilemeyen bir indirgeme kavramını bize sağlayacak olan, büyük bir entellektüel devrimin a priori ihtimalini reddedemez" (Searle, 2004: 159).

İndirgemeciliğin fiziksel dünyayı açıklamadaki başarısı inkar edilemez. Ancak bilincin indirgenemezliğini savunan Nagel, Searle gibi felsefecilere göre indirgeme ve materyalist görüşlerin bu gün geçerli indirgeme kalıpları yetersizdir. "Diğer bir deyişle materyalizm, dünyayı açıklayan fiziksel bir teori olarak bile eksiktir çünkü bilinçli organizmalar fiziksel dünyadaki en çarpıcı varlıklardan biridir" (Nagel, 2015: 54). Nagel'a göre materyalist indirgemeci görüşün başarısının sebebi bilinçli varlığın doğasını fiziksel dünyanın dışında tutması ile mümkün olmuştur (Nagel, 2015: 14).

İnsanın fiziksel dünyanın bir parçası olduğu ve insanı meydana getiren evrim sürecinin de fiziksel dünyanın bir parçası olduğu kabul edilmeye devam edilecekse, fizikselden fazlasına sahip organizmaların nasıl meydana geldiğine dair açıklayıcı bir

eklemeye ihtyaç vardır. Bilincin hayvanlarda ortaya çıkmasının biyolojik evrimin bir sonucu olduğunun açık olması ve kabul edilmesi, güçlü bir ampirik gerçek olsa da açıklayıcı değildir. Bu, sonucun neden ve nasıl gerçekleştiği hakkında bir bilgi ortaya koymaz. Zihnin fiziksel özelliklere bir ek olarak geldiği söylenmeden, nasıl birlikte geliştikleri hakkında bütünsel bir açıklamaya ihtiyaç vardır (Nagel, 2015: 55-56).

Dennett (1991, 1999), bilincin indirgenemeyeceğine dair bu bölümde ortaya konan düşünce deneyleri ve delillere çeşitli şekillerde yanıtlar vermiştir. Bun kanıtlamalara Dennett'ın itirazları üçüncü bölümde ele alınacaktır.

2.2.2.1.Belirimcilik[1]

Oluşumcu (Belirimci) açıklama karmaşık organizmaların zihinsel yapısı ve süreçlerini, karmaşık fiziksel işleyişleri ile açıklamaktadır. Belirimciliğe veya oluşumculuğa göre, madde, belli bir düzeyde organizasyon karmaşıklığı gösteren bir yapıya ulaştığı zaman onda üst düzey bir olgu meydana gelir (Sayan, 2012: 51).

"Belirimciliğin rahatsız edici yanı, beyni oluşturan ve zihin taşımayan atomların bir araya geldiklerinde nasıl olup da bu atomların fiziksel özelliklerinden son derece farklı olan zihinsel özellikleri kolektif olarak taşımaya başlayabildiklerinin gizemli kalmasıdır." (Sayan, 2012: 51). Elmasın sertliğinin ya da şeffaflığının, organize olmuş karbon atomlarının bireysel özelliklerinden çıktığını düşünmek ilke olarak imkânsız görünmemekle birlikte, aynı şeyi beyne uygulamak problem ortaya çıkarır gibi görünüyor. Beyni oluşturan atomların fiziksel özelliklerinden ve etkileşimlerinden, düşünce, algı gibi, acı duyma gibi, ya da renkleri görme gibi, atomların fiziksel özelliklerinden oldukça uzak görünen zihin özelliklerinin çıkarımlanabileceğini düşünmek, elmasın sertliğinin fiziksel özelliklerden kaynaklandığını düşünmek kadar kolay görünmez (Sayan, 2012: 51).

Belirimciliğin, bilinç sorununa yaklaşımı, fizikalizmin temel savını zedelemez (Aslan, 2009: 606). Belirimcilik, bilinci fiziksel olana indirgemeden açıklayan yaklaşımlardan biridir ancak fiziksel olarak indirgemeci bir görüş ile çelişmez. Ancak belirimcilik, indirgemeci bir açıklama değildir. Bilincin açıklanmasını fiziksel bir alt sisteme indirgemez.

Nagel'a göre (2015: 66) her zihinsel olay veya durumun karmaşık fiziksel olay ya da durumdan sonra meydana geldiğini söylemek bir açıklama değildir. Karmaşık yapıların başka karmaşık yapılara dayandırılarak açıklanması, modern bilimdeki indirgemeci bakış açısının bizde çok yerleşmiş bir biçimde bulunmasından dolayı pek tatmin edici görünmez. Günümüzde, karmaşık öğelerin daha basit türden açıklamaları olduğuna dair bir sağduyu

---

[1] emergentism

hakimdir ve bunun sebebi, bilimin indirgemeci tavrının son dönemdeki başarısıdır. Oluşumcu açıklama, zihnin oluştuğu biyolojik sistemi açıklayan fiziksel olarak indirgemeci bir açıklama ile çelişmez. Çünkü bilinç organizmada sonradan oluşuvermektedir ve bu indirgeyici görüşte herhangi bir değişiklik gerektirmez. Oluşumcu açıklamaya da yansımış olan bu indirgemeci tutumun tipik örneği; akışkanlığı, sıvıyı oluşturan moleküllerin etkileşimine dayanarak açıklamaktır. Üst düzey olgular oluşabilirler ancak bu olgular temel bileşenlerinin etkileşimi ve yapısı ile analiz edilebilir (Nagel, 2015: 66). Madde, beyin gibi bir karmaşık yapıya eriştiğinde onda bilinç zuhur eder. Bu karmaşık yapıyı oluşturan atom ve moleküller bireysel olarak zihne sahip değillerdir, ama bir araya geldiklerinde zihin belirir. Tıpkı su molekülleri bir araya geldiğinde şekeri eritebilme ya da akışkanlık özelliklerinin suyu oluşturan hidrojen ve oksijende bulunmaması gibi (Sayan, 2012: 51). Tüm bileşenleri fiziksel olan suda, akışkanlık denen bir özellik vardır ve bu moleküllerin etkileşimi ile açıklanabiliyor olabilir ancak bilinç bu yolla açıklanabilir gibi görünmemektedir. Biyolojik karmaşıklığın bir aşamasında zihnin ortaya çıkışı bu örneğe pek benzemez. Oluşumcu açıklama ne kadar sistematik olmaya çalışırsa çalışsın temelde açıklanamaz kalır.

2.2.2.2.Panpsişizm

Bazı felsefecilere göre, zihinsel olguların maddenin fiziksel özelliklerinden ortaya çıktığını söylemek ya da maddenin fiziksel yapısına indirmek imkansız olduğu için panpsişizm tek çıkar yoldur (Sayan, 2012: 51). Bazı kaynaklarda Thomas Nagel da panpsişist yaklaşım içinde ele alınmaktadır.[2] Bilince dair yaklaşımı ve özellikle teleolojik alternatife gösterdiği ilgi bakımından panpsişit kuram içine dahil edilmesi doğal görünmekle birlikte Nagel bir panpişist değildir. Panpsişizmin, temelde bazı soruları cevapsız bıraktığı için yetersiz bir kuram olduğunu düşündüğünü açıkça belirtmiştir.(2015: 68). Panpsişizm bilincin evrende her yerde olduğunu, tüm evrenin bir zihne sahip olduğunu iddia eden görüştür.

Günümüzde panpsişizmin en tutkulu savunucusu David Chalmers'tır. Ona göre fizikalizm ve modern bilim indirgemeciliği zihni açıklamak için yetersizdir. Chalmers'a göre, evrende her şey bilinçlidir, evreni oluşturan her bir parçada bir miktar biliçlilik var ise her şey, o şey olmaklığın bilincine sahip olmak zorundadır. Bu noktada Chalmers'ın fizikalizm eleştirisi olarak kullandığı zombi argümanına tekrar değinmek istiyorum. Chalmers hiçbir bilinçli deneyime sahip olmayan başka bir dünyada yaşayan zombi ikizinden bahseder (Chalmers, 1997: 94). Böyle bir dünya ilke olarak olanaklı ve düşünülebilirdir. Bu nedenle de zihnin gerçek doğasına dair bir şeyler gösterdiği varsayılabilir ve zombi kavramı, mikro

---

[2] Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Kitabından s.163'de

düzeyde fiziksel bakımdan insan ile aynı olan ve bu yüzden insan gibi davranış sergileyen ancak fenomenal bir bilinçten yoksun olan bir varlık ise ve fiziksel olarak insanla bire bir aynı bir varlığın zihinsel içerikten yoksun olması düşünülebilir ise, bilinçlilik fizikselden ayrı bir şey olmalıdır (Kind, 2014: 460).

Zombilerin dünyasındaki zombi ikizi Chalmers ile aynı fiziksel davranışları sergiliyor ancak fenomenal bir farkındalığa sahip olmuyor ise, bizim dünyamızda, zombi dünyasında olmayan bir bileşen olmak zorundadır. Bu da zorunlu olarak her şeyde bir ölçüde zihin olmasını gerektirir. Panpsişizmin bir alternatif olarak düşünülmesinin en büyük sebebi de materyalist indirgemeciliğin fizikselden zihinsele geçişi açıklayamıyor oluşudur.

Panpsişizme göre düşünme, acı çekme, renklerin nitelerini deneyimleme, haz duyma gibi zihin özellikler ve zihin halleri aslında azot, karbon, oksijen, hidrojen ve diğer atomlarda ve hatta her türlü maddî parçacıkta çok cüzi miktarlarda da olsa bulunmak zorundadır. Örneğin; maddedeki parçacıkların sahip olduğu çok cüzi miktardaki elektrik yükleri, bir araya geldiklerinde maddenin çok çeşitli, elektrikli cihazların çalışması ve şimşek çakması gibi elektriksel davranışlarını ortaya çıkarır. Beyinde de aynı şey gerçekleşiyor olabilir. Beyni oluşturan temel parçacıklar bir araya geldiklerinde de her birinde bulunan cüzi zihinsellik, bilinç fenomenini ortaya çıkarabilir (Sayan, 2005: 583). Panpsişizm, zihinsel olguların maddeye indirgenmesi yoluyla açıklanması veya beyin süreçlerinden çıkarsanması gibi yaklaşımların bilinçliliğin nasıl ortaya çıkabildiği açıklamasında yetersiz olmasından dolayı alternatif olarak görülse de, panpsişizminde kendi içinde açıklamakta güçlük çektiği hususlar vardır. Chalmers (1997, 293-298), Nagel'ın "Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir" makalesinden yola çıkarak "what is likeness" yani "bir şey olmaklık" deneyimini, bilinçli bir termostat olmak nasıl bir şeydir sorusuna cevap arayarak tartışır. Eğer termostat bilinçli ise tüm parçaları da bilinçli midir? Tüm parçaları bilinçli ise termostatın bilinçliliğine nasıl katkıda bulunurlar? Bir çivinin bilinçli olduğunu mu varsaymamız gerekir? Başka bir deyişle panpsişizm pek çok soruyu kendi içinde tutarlı bir biçimde cevaplamamıştır. "Mikro düzeyde fizikselden daha fazlasına içeren bir yapıya sahip olmalarının daha başka sonuçları, bu soyut kuramsal önerme tarafından açıkça belirtilmemiş kalır" (Nagel, 2015: 68). Panpsişizm geçmişte Leibniz, Schopenhauer, Bergson, William James, felsefeciler tarafından benimsenmiş ve savunulmuş olsa da, günümüz zihin felsefecileri arasında pek popüler bir görüş sayılmamaktadır (Sayan, 2012: 51).

2.2.2.3.Biyolojik Doğalcılık

Günümüzdeki diğer indirgenemezci bilinç açıklamalarından daha fazla bilimsel temele açıklama çabası ve bilimsel olarak bilincin açıklanabileceği savunusundan dolayı Searle'ün biyolojik doğalcılığını diğer görüşlerden biraz daha detaylı incelemekte yarar görüyorum. Bilinç anlayışı açısından Searle (2004:144), bazı felsefecilerce oluşumcu olarak nitelendirilse de o kendisini öyle görmemektedir.

Bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel görüngülerin, sindirim gibi biyolojik süreçlerle aynı doğal olgular olduklarını savunan biyolojik doğalcılığa göre; bilinç beyinde meydana gelen bir biyolojik süreçtir. Ancak bu açıklama bizi materyalist bir anlayışa götürüyor gibi görünse de aslında öyle değildir. Searle bunu bilincin birinci şahıs ontolojisine sahip olması ile açıklıyor. Maddi şeyler ve süreçlerin tamamı üçüncü şahıs ontolojosine sahiptir ancak bilinç birinci şahıs ontolojisine sahiptir ve bu sebeple de maddi bir şey olamaz (Searle, 2006: 62). Bilincin birinci şahıs ontolojisine sahip olması demek, içsel deneyimlerin öznel olması demektir. Zihin halleri özneldir ve başkasına aktarılamaz dolayısıyla da ölçülemez veya genel geçer kalıplarla kategorilenemezler. Ben ağrı deneyimini yalnızca bendeki ağrı deneyiminden yola çıkarak bilebilirim. Searle'e göre, materyalizmin iddia ettiği gibi ölçülebilir ve açıklanabilir fiziksel bir duruma karşılık gelen tek bir ağrı deneyimi mümkün değildir.

Ne düalist ne de materyalist bir açıklamayı kabul etmek zorunda olduğuna inanmayan Searle'e göre (2004: 710), materyalizm bilincin gerçek varlığını ihmal ederken, düalizm bilinci doğanın bir parçası ve biyolojik bir şey olarak görmediği için hatalıdır. Biyolojik doğalcılığa göre bilinç süreçlerine, beyindeki alt düzey sinirsel süreçler neden olur ve bilinç, beyinde ortaya çıkan üst düzey süreçlerden oluşur. Bilince neden olan nöronların hiçbirinde, kendinde bilinç olmasa dahi, bu aşağı düzeyde sistemlerin davranışları bilinci ortaya çıkarır. Başka bir biçimde anlatmak gerekirse; sıvı halde olan bir sistemde, sistemi oluşturan hiç bir molekül sıvı olmadığı halde moleküllerin davranışı sonucu 'sıvılık' oluşur. Biyolojik doğalcılık beyin ile bilinç arasındaki metafiziksel ilişkiyi bu şekilde açıklamaya çalışır. Bu açıklamanın bize doğallaşmış bir bilinç kavramı verdiğini söyleyen Searle bu görüşe "biyolojik natüralizm" ismini verir. Ona göre bu görüş zihni doğanın bir parçası olarak ele aldığı için naturalist yani doğalcı; zihinsel fenomenlerin varlığını açıklama yöntemi açısından biyolojiktir (Searle, 2006: 64- 65).

Searle'ün bilinç anlayışı indirgemeci olmayan bir çeşit materyalizm olarak nitelendirilebilir. Dünyanın işleyişi konusunda modern bilimin, evrenin nasıl bir yer olduğu ve sisteminin nasıl işlediğine dair inkar edilemez derecede tutarlı ve şimdilik geçerli olan iki önemli teorisi vardır. Bunlar, atomcu madde ve evrimci biyoloji teorileridir (Searle, 2006:

50). Searle'ün temel amacı, bilinci geleneksel bilimsel evren anlayışımızın içine yerleştirmektir (Searle, 2004: 155).

Atomcu madde teorisi, evreni bütünüyle, oldukça küçük fiziksel görüngüler olarak açıklar. Parçacık (partikül) denilen bu atom altı görüngüler makro düzeyde gezegenlerden mikro düzeyde atomlara ve moleküllere kadar tüm varlıkların temelini oluşturur. Parçacıklar sistemlere doğru düzenlenmişlerdir. Pek çok farklı düzeyde sistemler oluştururlar. Yağmur damlaları, buzullar, bebekler ya da filler bu sistemlerin farklı düzeylerine örnektir. Örneklerin açıkça ortaya koyduğu üzere de sistemler, kendi alt sistemlerini içerebilirler. Atom teorisi, yalnızca büyük sistemlerin küçük sistemlerden oluştuğunu söylemez aynı zamanda büyük sistemlerin pek çok özelliğinin, küçük sistemlerin davranışlarıyla nedensel olarak açıklanabileceğini söyler. Başka bir deyişle, sağdan sola olarak makrodan makroya ya da mikrodan mikroya ve aşağıdan yukarı olarak mikrodan makroya olmak üzere aynı görüngülerin farklı açıklama düzeyleri vardır. Örneğin, çaydanlıktaki suyun neden kaynadığının açıklaması yatay (makrodan makroya) düzende ocağa koyup ateşi yakmam ile nedensel olarak açıklanır. Dikey (mikrodan makroya) olarak ise; hidrokarbonların oksitlenmesi ile su moleküllerine aktarılan kinetik enerjinin molekül hareketlerini çok fazla hızlandırması ile açıklanabilir. Kısacası büyük sistemlerin özellikleri küçük sistemlerin davranışları ile açıklanabilmektedir (Searle, 2004: 116-118). Evrim teorisi de, atom teorisinden çıkarsanan açıklayıcı modele uygunluk gösterir. "Genotipin çevre ile etkileşiminden üretilen fenotipin[3], çevreye bağlı olarak hayatta kalma değeri olduğundan, genotip hayatta kalır ve çoğalır. Kısacası, bunlar doğal ayıklanmanın mekanizmalarıdır" (Searle, 2004: 120). Evrimsel sürecin ürünü olan organik sistemler hücre denilen alt sistemlerden oluşurlar. Bazı sistemler, günümüze kadar uzun bir süre evrilerek gelişen karbon temelli organik sistemlerdir. Fiziğin kimyanın ve biyolojinin hikayeye girdiği nokta tam olarak burasıdır. Bu organizmalardan bazıları evrilerek sinir sistemlerini oluştururlar ve bu sinir sistemleri de evrilerek zihin dediğimiz şeyi ortaya çıkarır. Zihnin başlıca özelliği ise bilinçtir (Searle, 2006: 50). Beyin ve sinir sistemleri gibi aşırı karmaşık sistemler zihinleri ortaya çıkarabilme özelliğine sahiptirler.

Searle'e göre (2004: 122) dünya görüşümüzün temelinde, insanların ve yüksek düzeyde karmaşıklığa sahip hayvan türlerinin, bütün diğer organizmalar gibi, biyolojik düzenin bir parçası oldukları görüşü vardır. Bilinç de, insanlar ve belli türden hayvanların sahip olduğu biyolojik bir özelliktir. Bilinç, her şeyden önce tıpkı sindirim ve büyüme gibi sıradan biyolojik bir görüngüdür (Searle, 2005: 17). Midede sindirimin meydana gelmesi nasıl

[3] Fenotip: çevreyle ilişkide olan genotipin oluşturduğu beden tasarımlarıdır. Aynı genotipe sahip ikizler farklı ortamlarda büyüdüklerinde farklı fiziksel özelliklere sahip olabilirler.

doğaüstü bir olay değilse, beyinlerde de bilincin meydana gelmesi aynı türden doğal biyolojik düzenin bir parçasıdır. "Ve eğer dünya görüşümüzü bilinci kabul etmenin önündeki tek engel olarak görürseniz, bilincin organizmanın biyolojik bir özelliği oluşu, modası geçmiş düalist/maddeci bir varsayım olur" (Searle, 2004: 123).

Genelde uyanık olma durumunu ifade etmek için kullandığımız bilinç kavramı, tanımlamasının yapılmasının zor olması bakımından sık sık başka kavramlarla karıştırılabilinmektedir. Kullanıma ilişkin veya etimolojik nedenlerle bilinç; dikkat, vicdan, kendilik bilinci ve biliş kavramları ile karıştırılır (Searle, 2004: 113). Searle'e göre bilinç (2004: 114), tanımı tam olarak yapılamamakla birlikte, en yakın anlamı ile farkındalıktır. Ancak bilinç farkındalık demek değildir yani bir eş anlamlılık yoktur. Bilinç kelimesi, rüyasız bir uykudan uyandığımız andan itibaren uyanık olduğum süre boyunca devam eden, rüya durumu gibi hallerde de kısmen kendini gösteren hatta gün içinde de uykulu olma uyuşukluk ya da uyarılmışlık ve dikkate bağlı olarak farklı düzeylerde bulunan farkındalık durumlarına gönderme yapar (Searle, 2005: 16). Bilinçli durumlar bir içeriğe sahip olmak zorundadır. Hiç bir zaman yalnızca bilinçli olunamaz (Searle, 2004: 114). Daima "bir şeyin bilincinde olmak"lık gerekir.

Searle'e göre (2004: 65) bilinçli durumların bazı temel özellikleri vardır ve nörobiyolojik bir bilinç açıklaması bu özelliklerle düşünülmesinden geçer. Bilinci diğer biyolojik görüngülerden ve hatta dünyadaki bütün diğer görüngülerden ayıran bu özellikleri, bütün bilinç durumlarında zorunlu olarak bulunması gereken üç temel özellik; Niteliksellik, Öznellik ve Birliktir (İçselliktir). Bu özellikler aslında bir arada bulunmak zorunda olduğu ve birbirleri ile mantıksal ilişki içinde oldukları için tek bir özelliğin üç farklı yönü olarak da düşünülebilir (Searle, 2005: 66).

Bütün bilinç durumlarının kendilerine has belli niteliksel hisleri vardır. Başka bir deyişle, insanın her bilinçli deneyimi için o deneyime sahip olmak gibi bir şey vardır. Bilinçli deneyimler farklı niteliksel özellikler gösterirler. Bir çiçeği koklamak, Bethooven'in dokuzuncu senfonisini dinlemekle aynı şey değildir. bir şeyi koklamak, bir gök kuşağı görmek ya da bir sanat eseri dinlemek farklı türlerde niteliksel karakterler taşırlar. Her deneyim için o deneyim 'gibi hissedilen' bir durum söz konusudur. Nagel "Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" makalesinde bir yarasa olmak gibi bir şeyi, dünyanın diğer özelliklerinden ayırmıştı (Searle, 2005: 66). O organizma olmak gibi bir şeyin varolmasına, o organizma için olan bir şey vardır ve buna deneyimin öznel niteliği denilebilir (Nagel, 2015: 147). Bu anlamda cansız bir varlık olmak gibi bir şeyden bahsedilemez. Anlaşılabileceği gibi niteliksellik bu nedenle bilincin bir özelliğidir. Bazı felsefeciler buna "qualia problemi" adını

verir ancak Searle (2005: 66) böyle bir ayrımdan hoşlanmaz. Ona göre böyle bir ayrım, "bilinç problemi" ve "qualia problemi" diye iki ayrı problem varmış gibi görünmesine yol açmaktadır ancak "qualia" kelimesi zaten bilinç durumlarının çoğul ismidir ve ortada iki ayrı şey yoktur. Searle'ün kullandığı terminolojiye göre düşünceler kesinlikle qualiadır (Searle, 2005: 67).

Bilinç sorunu çerçevesindeki temel kavramlardan bahsederken Searle'ün kullandığı anlamda 'öznel' teriminin varlıkbilimsel kategoriye göndermede bulunduğunu belirtmiştim (Searle, 2004: 126). 'Şu an başımda bir ağrı var' ifadesi, gerçek bir olgunun varlığının doğrulanabilmesi bakımından nesneldi. Ancak görüngünün kendisi, öznel bir varlık tarzına sahipti. Searle'ün bilincin öznelliğinden bahsederken kastettiği anlam buydu. (Searle, 2004: 127). Ağrı durumu her gözlemciye eşit şekilde erişilebilir olmadığı gibi, ağrı durumu birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Başka bir deyişle her ağrının, bir ağrı olabilmesi için, birisinin ağrısı olması gerekir. Searle'e göre bilincin öznelliği ontolojiktir.

Bilinci anlamak için çok önemli olan bir diğer özellik, bilincin bize birleşik bir formda geliyor olmasıdır (Searle, 2006: 86). Örneğin; diş ağrısı deneyimini yaşarken aynı zamanda bir çiçeğin kokusunu alabilir, ilerdeki kanepenin veya üzerimizdeki kıyafetin deneyimine sahip olabiliriz (Searle, 2004: 166). Duyu sinir uçları yolu ile bedene iletilen bütün uyarıları bir araya getirerek birleşik ve tutarlı bir deneyim halinde birleştirme yeteneği, beynin çok dikkat çekici bir yeteneğidir. Nörobiyolojik açıdan, beynin, tüm uyarıcı girdilerinin muazzam çeşitliliğinin, tek bir birleşik deneyime dönüştürebilmesi, dikkate şayan bir olaydır (Searle, 2006: 87). "Şu an felsefi bir problem üzerinde düşünüyorum ve aynı anda ayağımda bir ağrı hissediyorum. Burada iki farklı bilinç durumu olduğu bir gerçektir; fakat, her ikisi de tek ve birleşik bir bilinç alanının, bütünsel tek bir bilinçli deneyiminin parçasıdır." (Searle, 2006: 87). Birlik, yatay ve dikey olarak uzamsal metaforları sürdüren iki biçimde ortaya çıkar. Yatay birlik, kısa süreli bilinç deneyimlerimizin organize edilmesi ile ilgili hafızaya bağlı bir birliktir. Örneğin, uzun bir cümle kurarken cümlenin başındaki farkındalık o kısım hakkında artık bir şey düşünmüyor veya söylemiyorken de devam eder (Searle, 2004: 166). Dikey birlik durumu ise bütün bilinç durumlarının herhangi bir anda tek bir birleşik bütünlük alanı halinde bir araya gelmesidir (Searle, 2006: 87). Bilincin bu birliği nasıl oluşturabildiği hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Nörofizyolojide "bağlayıcı problem" olarak adlandırılan bu birlik sorununu Kant "tam algının aşkın birliği" olarak ele almıştır. Hatırlanan mevcut durumun yatay birliği ve öğelerin bir araya gelmesinin dikey birliği olmadan deneyimler normal olarak adlandırılamaz. Bölünmüş-beyin görüngüleri (ayrık beyin hastalığı) ve Korsakov Sendromu gibi patolojik durumlar üzerindeki çalışmalar birlik özelliğinin önemini ortaya koymuştur

(Searle, 2004: 167). Ayrık beyin hastalığı birleşik bilinç bozukluğunun en dikkat çekici örneklerinden biridir. Beynin iki yarım küresindeki bağlantının kopması sonucu ortaya çıkan bu durum pek çok garip vakaya sebebiyet vermektedir. Beynin iki yarısı arasındaki etkileşimin kusurlu olduğu bu vakalarda, neredeyse birbirinden bağımsız iki ayrı bilinç söz konusudur (Searle, 2006: 88). 1960'larda aşırı sara (epilepsi) nöbetlerini azaltmak için beynin iki lobunu birbirinden ayırma (korpus kallasumu kesmek) çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda beynin iki lobu ayrı ayrı incelenebilmiştir. Aşağıda bahsedeceğim ayrık beyin deneyleri Gazzaniga'nın çalışmalarıdır.

> Denek bir ekranın önüne oturtulur ve ekranın merkezinde bir noktaya gözünü tespit etmesi söylenir. Bir görsel uyarıcı, saniyenin onda biri kadar bir zaman için, ekrandaki merkez noktanın sağına veya soluna düşürülür. Ekranda "kaşık" kelimesinin belirdiğini farz edelim. Görüntü ekranın sağ tarafında oluşmuşsa görsel bilgi yalnız sol yarı-küreye gider; sol tarafında oluşmuşsa görsel bilgi yalnız sağ yarı-küreye gider. (Gözdeki retinanın burun tarafındaki kısmından çıkan sinirler gözün bulunduğu yarı-küreden öbürüne atlar, şakak tarafındaki retinadan gelen görsel sinir uçları ise aynı yarıkürede sonuçlanır.) Böylece ekranın sağ veya sol kısmına görüntü düşürerek, beynin yalnızca sağ veya sol yarı-küresine mesaj gönderme olanağı yaratılır. Korpus kallosum kesilmemiş olsaydı, beyin bir yarı-kürede elde ettiği bilgiyi diğerine hemen aktarabilirdi, fakat deneysel durumda, bir yarı kürenin bildiğini diğer yarı-küre öğrenemez. Bazı ayrık-beyin çalışmaları iki yarı-kürenin çalışmasıyla ilgili hayret verici gözlemler yapma olanağı doğurmuştur. Bu gözlemler sonucunda, beynin sol yarı-küresinin konuşma ve yazma gibi dil davranışları üzerinde uzmanlaştığı anlaşılmıştır. Ekranın sağ köşesine bir kelime düşürerek sol yarım küreye uyarıcı gönderilirse, denek bunu hem okuyabilir hem de söyleyebilir. Aynı kelime ekranın sol tarafına düşürülürse (bu durumda beynin sağ yarıküresine giden uyarıcılar söz konusu olur), denek ekranda yazılı olan kelimeyi söyleyemez. Denek ancak, bu kelimeyi söylemesi yerine sadece tanıması istendiğinde başarılı olur (Cüceloğlu, 2006: 80-81).

Bu tür hastalıklar dikey bütünlük bozukluğuna örnektir (Searle, 2006: 66). Ayrık beyin durumunda birbiri ile ancak kusurlu bir biçimde ilişki kuran iki bilinç merkezi olması, hem anatomik hem de davranışsal olarak kanıtlanmış olur. Bu hastaların kafasının içinde iki tane bilinç olduğunu söylemek dahi mümkündür (Searle, 2005: 69).

Korsakov sendromu yaşayan bir hastanın durumu ise beyin hasarına uğrayan kişinin deneyimi hafıza yoluyla organize edebilme yeteneğini kaybetmesidir ve yatay türde birlik bozukluğuna örnektir. Bir doktora götürülen bir korsakov sendromu hastası, doktorla kısa süreli bir görüşme yapar ve doktor odadan ayrılıp geri dönerse, hasta geri geldiği zaman doktoru tanıyamaz. Hastanın hafızası, kesintisiz bilinç durumları oluşturmak için yeterli değildir (Searle, 2006: 88- 89). Bilinci doğa bilimlerinin incelediği herhangi başka bir şeyden farklı kılan bu üç başlık altında incelenen *niteliksel, birleşmiş, öznellik* şeklindeki birleşik özellik bilincin en temel özelliğidir (Searle, 2005: 70).

Searle'e göre bilincin ayrı düşünülemeyeceği bir diğer kavram ise yönelimselliktir[4]. Searle, bütün yönelimsel durumların bilinçli ve bütün bilinçli durumların yönelimsel olmak zorunda olmadığını söyler. Yönelimsellik taşımayan bilinçli ya da bilinçsiz birçok durum olabilir ancak yönelimsellik ile bilinç arasında ayrılamaz bir bağ bulunmaktadır. Çünkü bilinçli olmayan beyin durumları ancak prensipte bilinçli durumlar oluşturma yetisine sahipse zihinsel durum olarak görülebilir. Başka bir değişle bilinçsiz bir zihin durumu, bilinçli olması mümkün olan türden zihinsel durumdur. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri Başkanının x kişisi olduğuna inanıyor olmak derin bir uyku sırasında varolmayan bir hale dönüşmez. Ancak bu inanç o anda gerçekleşen bir bilinç inanç değil, o inanca imkan veren bir beyin kapasitesidir (Searle, 2006: 89).

Searle yönelimselliğin, içsel ve türemiş yönelimsellik olarak ayırmanın önemli olduğunu vurgular. Ona göre yönelimsellik teorilerinin başarısızlığının sebebi bu ayrımı yapamamalarından ileri gelmektedir. İnsanlar ve hayvanların doğal olarak sahip olduğu yönelimsellik, içsel yönelimselliktir. Sözcük, cümle, diyagram ve tablolardan türeyen yönelimsellik ise türemiş yönelimselliktir. Hatta bu ikisinin de "mış gibi" olan metaforik yönelimsellikten de ayrılması gerekir. "Şu anda çok açım" demek içsel bir yönelimselliktir. "Fransızcadaki "J'ai grand faim en ce moment ifadesi şu an çok açım anlamına gelir." cümlesi ise türemiş bir yönelimselliktir. Cümlenin anlamı cümlede içkin değildir ve içsel yönelimselliğe sahip olan öznelerden türemiştir (Searle, 2006: 107-108). "İçsel ve türemiş niyetlilik arasında yapılan ayrım, dünyanın kuvvet, kütle, yer çekimi gibi gözlemciden bağımsız özellikleriyle, bir bıçak, bir sandalye, İngilizce bir cümle olma gibi gözlemciye bağlı özellikleri arasında yapılan ayrımın özel bir durumudur." (Searle, 2006: 108). İçsel yönelimsellik, gözlemciden bağımsızdır; kişi herhangi bir gözlemcinin ne düşündüğünden bağımsız olarak herhangi bir duruma sahiptir. Türemiş yönelimsellik ise gözlemciye bağlı bir yönelimselliktir. Örneğin, bir dildeki bir cümlenin sahip olduğu anlama sahip olması, kullanıcılara bağlı yani gözlemciye bağlıdır (Searle, 2006: 109).

2.2.3. Bilincin İndirgenebilirliği

Bilincin indirgenebilirliğini savunan materyalist bilinç açıklamalarının temeli pozitivizmin etkisi ve düalizme tepki olarak kendini gösteren İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin etkileri ile ortaya çıkan davranışçılıktır. Bilinci bilimsel olarak gözlemlenebilir bir olgu olarak inceleme kaygısının ortaya çıkardığı ilk akımdır. Bunu daha sonra özdeşlik teorisi ve ondan sonra da işlevselcilik izlemektedir.

[4] Niyetlilik, yönelimsellik veya yönelmişlik olarak çevrilen "intentionality".

Davranışçılığın yöntembilimsel davranışçılık ve felsefi davranışçılık olmak üzere iki türü vardır. Yöntembilimsel davranışçılık kabaca, sadece gözlemlenebilir olanı gözlemleyebileceğimizden dolayı eğer bilinci gözlemlemek istiyorsak, davranışı incelememiz gerektiği düşüncesidir. Ancak felsefi davranışçılık bu fikri bir adım ileri taşıyarak, "Davranışın gözlemleyebileceğimiz yegane şey olmakla kalmadığını, bilinçteki yegane şey olduğunu iddia eder" (Zeman, 2006: 394). Davranışçılığın duyumlar gibi kavramları açıklayamamasından dolayı ortaya çıkan problemleri gidermek için yeni bir kuram ortaya çıkar ki bu tezin birinci bölümünde zihin-beden problemi çerçevesinde detaylı olarak ele alınan özdeşlik kuramıdır. Bu yaklaşım artık zihinsel halleri davranışlara indirgemek yerine davranışın nedensel kaynağı olarak görür (Sayan, 2012: 45).

Zihin hallerinin beyin hallerine özdeş olduğunu iddia eden bu kuram aslında aşırı katı bir indirgemecilik örneğidir ve bir diğer problemi ise bilinçliliği yalnızca insan beyini ya da onun kadar karmaşık yapıda ve benzer biyolojik özellikler sahip bir beyin ile özdeşleştirmiş olmasıdır. Böyle bir özdeşleştirme beraberinde başka türden karmaşık ancak farklı türde bileşenlerden meydana gelmiş bir yapıda zihinsel süreçlere rastlanamayacağı gibi fazla sert bir çizgi oluşturur. Örneğin; ahtapotların ya da farklı gezegende yaşayan ve zeki bir yaşam formunun zihinsel süreçlere sahip olabileceği düşüncesini kapsamaz. Özdeşlik teorisinin bu eksikliği işlevselcilik ile giderilmiştir diyebiliriz. İşlevselciliğe göre, hangi maddeden yapılmış olursa olsun doğru sistematik yapıya sahip ve doğru girdi ve çıktıları verebilen doğru işlevsel düzenlemeye sahip bir makine de, başka bir organizma da zihinsel bir duruma sahip olabilir.

Dennett'a göre "indirgemecilik", bu tip tartışmaların, genellikle kötüleme amacı ile kullanılan bir terimdir. İndirgemeciliğin bu türden bir suçlama aracı olarak kullanılmasını yanlış bulan Dennett, ılımlı anlamda indirgemeci olmanın genelde iyi sonuçlar verdiğini savunur. İnatçı ya da "açgözlü" indirgemeciliği, uzlaşmacı indirgemecilikten ayırmak gerekir. "Herkesin ılımlı anlamda indirgemeci olmasında fayda vardır" (Dennett, 2013: 98). Üçüncü bölümde detaylı olarak ele alınacak olan Dennett'ın bilinç kuramı, ılımlı indirgemeci ve işlevselci bir kuramdır.

2.2.3.1. İşlevselcilik ve Yapay Zeka Tartışmaları

20. Yüzyılın sonunda zihinsel etkinliklerin ve süreçlerin, bilişin ne olduğu ve neyi nasıl yapabildiğine ilişkin yapay zeka çalışmaları, psikoloji, nöroloji, felsefe gibi disiplinlerin bir araya gelerek geliştirdikleri disiplinlerarası etkinliğe bilişsel bilimler adı verilmektedir (Adanalı, 2004: 596). Putnam'ın 1967 de Turing'in çalışmalarından da etkilenerek

şekillendirdiği işlevselcilik görüşü daha sonra farklı şekillerde Daniel C. Dennett ve William G. Lycan tarafından da benimsendi. İşlevselcilik, zihinsel durumları yalnızca insan beynindeki sinirsel süreçlerle sınırlandırmayarak zihin –beden sorununa farklı bir çözüm önerisi de sunmuş olur (Adanalı, 2004: 608). Putnam'ın öğrencisi Jerry A. Fodor'un 1975'te ortaya koyduğu hipotez bilişsel bilim kuramının nasıl olması gerektiğini açıklama çabasıdır. Fodor'un bilişsel bilim kuramıyla birçok biçimde uyum içinde olan felsefeci olamayan araştırmacıların felsefece en tanınanları David Marr ile Newell ve Simon'dur. Fodor'a göre düşüncenin, insan diline benzeyen bir yapısı vardır.

> Fodor'a göre, biliş, fiziksel bir uyaranın en yalın biçimde algılanmasından, bir sözün dil bilgisi kurallarına uygun olup olmadığına ilişkin en karmaşık yargıya kadar, kafadaki -zihindeki /beyindeki- sözdizimsel -sentaktik- olarak yapılandırılmış sembollerin, yani gösterimin, o söz dizimi yapısıyla uyum içinde işletilmesinden ibarettir. Bu yaklaşımda, kafadaki söz konusu semboller, şeylere işaret edip onlara özellik yüklemleyerek/atfederek, böylece de anlam kazanarak, dünyayı temsil ederler (Adanalı, 2004: 608).

Ancak işlem, sembolik bir dizginin semantiği ile ilgili değildir. Başka bir deyişle anlam ile ilgili değildir, yalnızca sözdizimidir. Bu anlayış, söz dizimsel işlemleme içeren bir bilişsel anlayıştır. (Adanalı, 2004: 608).

Putnam, Fodor, Newell ve Simon'ın semboller üzerinde işlem yapmak aracılığı ile girdi ve çıktı durumlarını işleyerek bir görevi başarı ile yürüten ve tamamlayan bir sistemin zeki bir eylem sergilemek için gerekli ve yeterli koşullarını sağladığını düşünür (Adanalı, 2004: 609). Bilgisayarlar girdi ve çıktıların tutarlılığı bakımından "düşünebilir".

İşlevselci bir yaklaşım türü olan ve güçlü yapay zeka kuramı olarak tanınan bu fikre Searle gibi bazı felsefecilerin ciddi itirazları olmuştur. Searle'e göre bu tarzda sembolik işlemler türemiş yönelmişlik sergileriler. Tüm sentaktik içeriği başarı ile tamamlamış olsa da bilişsel bir içeriğe sahip olamaz (Adanalı, 2004: 610). Searle, sözdizimi ve anlam arasında bir tür indirgeme hatası yapmaktadır. ''Bir zekaya sahip olmak biçimsel ya da sözdizimsel işletime sahip olmaktan çok daha öte bir şeydir''(Searle, 1996: 43). Aklımız çalıştığında belirli bazı içerikler üretir. Soğuk bir şey içmek istememin aklımda biçimsel bazı özelliklerinin yanında bir içeriği vardır. Başka bir deyişle, düşünce soyut simge kümelerinden çok daha fazla bir şeydir. Akılda sözdiziminden öte bir şeyler vardır. Bu şey de anlamdır (Searle, 1996: 44). Bu nedenle de hiçbir bilgisayar anlam üretemez yalnızca söz dizimi üretir. Searle bunu Çince Odası Deneyi adını verdiği düşünce deneyi ile açık bir biçimde ortaya koyabildiğini ileri sürer. Bu görüş ve eleştirileri tezin üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.3.2. Evrimci Görüş

Evrimci görüş, Daniel Dennett tarafından savunulan bilincin evrim kuramının, doğal seçilim ilkesi ile açıklanabileceği ve bilincin üçüncü şahıs perspektifinden incelenebileceğini savunan görüştür.

Bilinç akılsız algoritmik süreçler sonucunda en küçük canlıdan evrilerek meydana gelir. Bu görüşün detaylı yarı bilimsel biyolojik açıklamasını yaptığı Darwin'in Tehlikeli Fikri (2013) adlı çalışmasında, doğal seçilimin Darwinci evrim sürecinde bilinçli organizmayı ortaya çıkarışını incelikli ve ayrıntılı bir biçimde inceler. Dennett'a göre (2013) bilinç, doğanın milyonlarca yılda bir Ar-Ge[5] çalışması sonucunda meydana getirdiği bir üründür. Anlama, karşılık verme ve yaratma yeteneği, Darwinci süreçte zihnin gelişmiş bir ürünü olduğu için gerçek ve yapay zeka arasında bir ayrımdan da söz edilemez.

Dennett doğal seçilim sürecinde gerçekleşen, algoritmik, mekanik, akılsız bir işlemler süreci olarak evrim kuramı ile, ayakları yere basan, açıklanamayan boşluklara veya mucizelere bel bağlamayan bir "canlı yaşam" açıklaması sunar. Bunun için "vinçler" benzetmesini kullanır. Evrim açıklaması ayakları yere sağlam basan vinçler gibidir. Oysa bilincin, canlı yaşamın ve anlamların anlaşılamaz mucizevi kavramlar olduğunu ya da bir yaratıcı, bir akıllı tasarım ürünü olduğunu savunan görüşler için ise "uzay kancaları" ifadesine sıklıkla başvurur. Ona göre bu görüşleri savunanlar dünyadaki yaşamı havada hiç bir yere tutunmadan asılı duran uzay kancaları ile açıklamaya çalışmaktadır (Cankoçak, 2014: 6).

Bilincin öznel olduğu ve üçüncü şahıs perspektifinden incelenemeyecek olduğu tartışmasına ise Dennett ilk kez 1991 yılında yayımlanan Consciousness Explained (Bilinç Açıklanıyor) adlı çalışmasında, Heterofenomenoloji adını verdiği yöntemi ile etkileyici bir yanıt verir. Heterofenomenoloji, bilincin birinci şahsın ayrıcalıklı erişimi ile değil, başkasının kendi bilinci hakkında söylediklerini esas alıp bunun üzerinde çalışma esasına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemi Dennett titiz ve sistematik bir biçimde kurar.

Dennett'ın bilinç açıklaması çerçevesinde, Darwinci evrimin ve doğal seçilimin düşünebilen bir organizmayı nasıl meydana getirdiği, en basit maddelerden en karmaşık canlılığa nasıl ulaşıldığı, dil yetisi ve sahip olduğumuz anlamların ne şekilde ortaya çıktığı ve bilincin üçüncü şahış perspektifinde bilimsel bir incelemesinin nasıl yapılabileceği, tezin üçüncü bölümünün konusu olarak detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

---

[5] Araştırma-geliştirme

2.2.4. Bilinemezcilik

Bilinç, asla bilinemeyecek bir olgu mudur yoksa bilimsel yöntemimiz bilinci açıklamamıza engel mi olmaktadır? Aslında Thomas Nagel tam anlamıyla bir bilinmezci değildir ancak tezin kapsamı bakımından bilincin ne şekilde açıklanabileceği ve bilim anlayışımızın bilinci açıklayabilip açıklayamadığı tartışması bakımından değerlendirildiği için onun görüşlerini bu kategoriye daha yakın buldum.

Nagel, bilincin yalnızca *şimdilik* açıklanmasının mümkün olmadığını düşünür ve bilinci de içine alabilecek bir teorinin ortaya çıkabileceği konusunda iyimserdir. Ona göre mevcut doğa anlayışımız bilinci açıklayamaz. "Eğer seküler teorilerin hükmettiği çağdaş aydın kültür kendi küçük düşürücü etiketlerinden biriyle uyuşmak için, materyalizm ve Darwinizmden vazgeçebilirse bu bir ilerleme olurdu. Ben bu yaklaşımın evrenimiz hakkında gerek yapısal gerekse tarihsel olarak yeterli açıklama getiremediğini göstermeye çalıştım" (Nagel, 2015: 141) sözleri ile Nagel mevcut doğa görüşünün bilinç açıklamasına yetersizliğine yaptığı vurguyu dile getirmektedir. Onun bu kanıtlamalarına alt başlıkta yer verilecektir. Kısacası Nagel'e göre bilinci açıklayabilecek kapsayıcı bir teori geliştirebilmenin tek yolu mevcut bakış açısını terk etmekle mümkündür.

Diğer yandan tam bir bilinemezci ya da yeni gizemci olarak adlandırabilecek olan İngiliz felsefeci Colin McGinn'e göre (1989: 349-366) bilinç sorunu asla çözülemeyecektir. Ona göre biz, zihin ile beden arasındaki ilişkinin doğasını anlayabilecek durumda değiliz. Aslında bu görüşler de anti-indirgemeci görüşler alt başlığına uygundur. Bilincin materyalist ve indirgemeci bir açıklamasını kabul etmezler. Ancak herhangi bir alternatif de öne sürmez ve savunmazlar. Bu anlamda ayrı bir başlık altında incelemek daha doğru olacaktır.

2.2.4.1. Thomas Nagel: Mevcut Doğa Anlayışımızın Bilinçli Organizmanın Varlığını Açıklayamayacağı Görüşü

Anti-indirgemeci bir görüş olmakla birlikte, mevcut doğa anlayışının bilinci açıklamakta yetersizliğine vurgu yapma ve bir açıklama bulma arayışına girmemek bakımından anti-indirgemeci görüşlerden ayrılır.

Günümüzde materyalizmin doğa bilimlerindeki başarısının kabul gördüğüne, fiziksel dünyayı neredeyse kusursuz inceleyebildiğine ve doğru indirgemeler yapabildiğine tezin önceki bölümlerinde değinilmişti. Thomas Nagel'da materyalist indirgemeci dünya görüşünün fiziksel dünyanın pek çok fenomenini aydınlattığını kabul etmektedir. Ancak, Nagel (2015: 14) 'a göre materyalizmin bu başarısının asıl sebebi, bilinci dışarıda bırakmasından, sanki bilinç diye bir fenomen hiç yokmuş gibi davranmasından

kaynaklanmaktadır. Zihnin dışarıda bırakılması ile dünya hakkında zamandan bağımsız matematiksel formülleştirilmiş fizik yasaları koyabilen nicel düşünce biçimi varolmuştur. Ona göre zihni de içine alacak yeni bir düşünme biçimine ihtiyaç vardır ve bu düşünme zamandan bağımsız olmakla birlikte tarihsel süreç içerisinde olmalıdır. Çünkü tarihsel bilginin, bilimin bir parçası olduğu görüşü evrim teorisi ile birlikte bilinir hale gelmiştir. Yine yakın geçmişte büyük patlama teorisinin kabul edilmesi ile de kozmoloji de tarihsel süreç içerisinde yerini almıştır ve zihnin ortaya çıkışı bu kozmolojik tarihin en son aşaması olarak ele alınmalı, dışarıda bırakılmamalıdır. İndirgemecilik bu derecede başarılı olduğu halde bilinçliliği açıklamakta eksik kalıyor ise yeni açıklama yöntemleri arayışına girilmelidir.

Nagel yeni bir bilinç teorisi geliştirmeye çalışmaz. Onun amacı, kullanılan yöntemlerin eksikliklerine değinmek bir anlamda yanlışlığını ortaya koymaktır. İndirgemeci anlayış bilinci açıklayamadığı bir sınıra dayanmıştır ve sınırların farkına varılması bir alternatif arayışının ön koşuludur (Nagel, 2015: 19). Günümüzde bilim adamları ve felsefeciler indirgemeci materyalizmi büyük ölçüde tek ciddi açıklama aracı olarak görmektedirler. Ancak herkes tarafından kabul gören evrim teorisi ve doğal seçilime dayanan biyolojik indirgemecilik Nagel'a göre kuşkuludur.

> Bu noktada iki soru karşımıza çıkar. Birincisi, biyoloji ve genetiğin kimyasal temeli hakkında bilinenler göz önüne alındığında, çoğalabilen yaşam formlarının dünyada kendiliğinden, salt fizik ve kimya yasalarının işleyişi sayesinde meydana gelme ihtimali nedir? İkinci soru ise hayat başlar başlamaz harekete geçen evrim sürecindeki değişim kaynakları hakkındadır: İlk yaşam formları dünyada ortaya çıktığından bu yana geçen jeolojik zamanda fiziksel rastlantı sonucu olarak, var olan organizmaları üretecek doğal seleksiyona imkan veren bir dizi uygun genetik mutasyonun gerçekleşmiş olma ihtimali nedir? (Nagel, 2015: 12).

Cansız maddeden canlıya geçişin tatmin edici bir açıklamasına ihtiyaç vardır. Cansız maddeden basit canlıların oluşabildiği kabul edilse bile, bu basit canlılardan bilincin evrimleşmesi hala klasik indirgeme kalıplarıyla açıklaması güç bir faktör olacaktır. Kısacası bilincin ortaya çıkışının maddede ortaya çıkan bir değişim ya da yan faktör olması şeklindeki indirgemeci görüşü yanlış bulan Nagel'a göre çözüm Aristoteles'in teleolojik gelişme kavramında olabilir (Erkiner, 2015: 45). Bu fikrin pek çok insana şaşırtıcı ve kabul edilemez görüneceğinin farkında olduğunu belirten Nagel, bu tavrın sebebinin günümüz kültürü içerisinde yalnızca indirgemeci araştırma yönteminin bilim olarak kabul edildiği ve bunun dışındakilerin bilim olmadığının düşünülmesidir (Nagel, 2015: 13). Genişletilmiş, psikofiziksel indirgemecilikten kaçınan, bütünlükçü ve doğalcı yeni bir açıklama yöntemi bulunmalıdır. Doğanın fiziksel yasalarının rastlantısallığı veya dışarıdan bir müdahale gibi açıklamalara başvurmadan, hayatın ortaya çıkışını, bilinci, mantığı ve bilgiyi doğayı kendi

içinden yöneten bir sistem olarak açıklamak gerekmektedir. Genişletilmiş ancak fizik yasalarını da içeren birleştirici bir açıklamaya ihtiyaç vardır ve bu açıklama teleolojik öğeleri de içermek zorunda kalacaktır (Nagel, 2015: 42). Nagel teleolojiyi cansız maddeleri de içine alacak şekilde genişletir. Canlılarda hayatta kalma, türünü devam ettirme, yaşama mücadelesi gibi belirli bir amaca yönelik gelişme, o canlıya içkindir. Başka bir deyişle canlı yaşamının teleolojik olduğu kabul edilebilir (Erkiner, 2015: 45). Ancak Nagel bunu kendi içinde amaçlı bir doğa düzeni olarak cansız yaşamı da içine alacak şekilde genişletmeyi önermiştir. Cansız maddenin amaçlı davrandığını söylemek biraz problemli gibi görünmekle birlikte Nagel'ın bunu problemli görmemizin sebebinin, günümüz kültürünün yalnızca indirgemeci ve materyalist bilim anlayışının araştırma yönteminin bir zorlaması olduğunu söylediğini tekrar etmekte yarar var.

Nagel'a göre bilinçli organizmanın varlığı salt fiziksel bir açıklama ile ortaya konamaz. Fiziksel evrim süreci, sinir sistemlerini, gözleri, kulakları kısacası canlı organizmayı meydana getirdi ve bu organizmalar evrim süreci içerisinde bilinç kazandılar demek bir açıklama değildir. İnsanın fiziksel dünyanın bir parçası ve insanı meydana getiren evrim sürecinin de fiziksel dünyanın bir parçası ise fizikselden fazlasına sahip organizmaların nasıl meydana geldiğine dair açıklayıcı bir eklemeye ihtiyaç vardır. Bilincin ortaya çıkmasının biyolojik evrimin bir sonucu olduğunun açık olmasını bir açıklama türü değildir. Bize neden ve nasıl sorularının cevabını vermez. Hesap makinesinde 3 ve 5 in toplamında '3' '5' '+' ve '=' tuşları kullanılarak 8 cevabına ulaşmanın fiziksel bir açıklaması mevcuttur fakat ekranda beliren '8' şekli hakkındaki bu nedensel açıklama, hesap makinesinin neden veya nasıl doğru cevabı verdiğine dair bir açıklama değildir (Nagel, 2015: 54-57). İndirgemecilere göre zihnin işlevsel rolünün analizi bilince dair bütüncül bir açıklamanın yolunu açar ancak Nagel bu örnekle, evrim teorisinin işlevselci açıklamasının sadece fiziksel özellikleri açıklamaya yaradığını göstermek ister. Bilinç modern fiziğin, biyolojinin, nörolojinin kavramlarına indirgenerek açıklanamayacaksa, ki Nagel'a göre açıklanamaz, evrim teorisini de kapsayan indirgenemez bir bilinçli yaşam açıklaması şunları içermelidir:

1. Organizmanın hayatta kalmasında bilinçlilik en azından ileri aşamalarda önemli bir rol oynar.
2. Bu bilinçlilik özelliği genetik olarak aktarılır.
3. Belirli bir noktadan sonra doğal seleksiyona aday bireyler arasındaki genetik değişmeler, hem fiziksel hem de zihinseldir.

4. En önemlisi ise, bütün bu mekanizmaların evrimin ilk aşamalarında ortaya çıkabilmesi için koşulları yaratan başka mekanizmalar olmalıdır. Ve onlardan sonra ortaya çıkmış olması gerekmektedir (Nagel, 2015: 62).

Bu öğeleri kapsayan bir bilinç açıklaması evrimin sadece fiziksel nedenlerle gerçekleştiği düşüncesini kapsamadığı için ve zaten bundan fazlası olması gerektiği için indirgemeci standart evrim anlayışını terk etmek gerekir. Fen bilimleri bilinç hakkında yeterli bir açıklama ortaya koyamıyorsa, dünyayı da tam anlamı ile açıklayamıyor demektir. Nagel'a göre (2015: 63) düzenin neden böyle olduğunu açıklayacak fiziksel dünyayı da içeren akla uygun bir resim olmalıdır. Bu noktaya kadar Nagel, klasik evrimsel yaklaşımın bilinci açıklayabilmesi için üzerinde yapılabilecek değişikliklere değinmiştir. Ancak bilinçli varlığın doğası daha kapsamlı incelenecek ve bi açıklama aranacak ise bu açıklamanın tarihsel ve yapısal olarak iki yönü olmalıdır. Bir bilinç açıklaması yapısal ve tarihsel sorulara verilecek tutarlı cevapları içinde barındırmalıdır. Tarihsel ve yapısal sorulara çözüm önerisi sunabilmeyi bilincin açıklamasının yapılabilmesinin en temel iki yönü olduğunu söyler ve açıklama arayışlarını bu kapsam içerisinde tartışır (Nagel, 2015: 63). Bilinçli organizmanın yapısı ve zihnin fiziksel dünyayla etkileşimini ele almalı ve tarihsel bağlam içerisinde bilinçliliğin ortaya çıkışını evrende bir yere oturmalıdır. Bu iki soruna da cevap bulabilecek bir açıklama başarılı bir bilinç açıklaması olabilir. Bu açıklamalar indirgemeciliğin daha doğrusu psikofiziksel indirgeyicilik dediği üst düzey olguları yalnızca fiziksel öğeler ve onların fiziksel özelliklerine dayandıran analiz türünden indirgemeciliğin yanlışlığı varsayımı çerçevesinde düşünülür. Bu sorunları detaylı bir biçimde inceleyen Nagel daha önce kısaca sözünü ettiği teleolojik alternatifin neden akla yatkın olduğuna değinmeye çalışır.

2.2.4.1.1. Bilincin Yapısal Açıklaması

Yapısal açıklama, ya indirgemeci[6] ya da oluşumcu[7] olabilir. Tarihsel açıklama da bir dereceye kadar yapısal açıklamaya dayanır. Karmaşık organizmaların zihinsel yapısını onu oluşturan bileşenlerin özelliklerine dayanarak açıklayan indirgemeci açıklama eğer doğru olursa, bu bizi oluşturan maddeler yalnızca fiziksel değildir demek olur. Nagel'a göre anti-indirgemeci bir teori de üst düzey olguları yalnızca salt fiziksel olgulara ve öğelere indirgemeye çalışmadığı sürece indirgeme yapabilir. Kaçınması gereken durum, indirgeyicilik diye adlandırdığı üst düzey olguların fiziksel bileşenlerinin özellikleriyle analiz edilmesi olan psikofiziksel indirgeyiciliktir. Burada bir kavram karmaşası oluşuyor gibi görünmektedir.

---

[6] Reductive

[7] Thomas Nagel'ın Zihin ve Evren kitabından "oluşumculuk" olarak çevrilen kavram "emergentism"dir. Erdinç Sayan'ın makalesinde "belirimcilik" olarak ele alınmıştır.

Nagel bilinç gibi üst düzey bir özelliğin fiziksel öğelerinin özellikleri ile açıklanamayacağını savunmaktadır ve bunu psikofiziksel indirgeyicilik diye adlandırır. Ancak burada alternatif olarak sunacağı indirgemeci teoriler "zihin ve beyin arasındaki ilişkiyi, doğal düzen ile ilgili daha temel bir şey açısından açıklayabilme" (Nagel, 2015: 66) olanağı olarak indirgemeciliktir.

Oluşumcu açıklama, indirgemeci açıklamayla benzerlik gösteriyor gibi görünebilir ancak, indirgemeci açıklamadan farkı, zihni, fiziksel maddeye indirgemiyor olması ile birlikte aralarında üst düzey bir bağlantı kuruyor olmasıdır. İki karmaşık yapı arasında bağlantı kurar. Nagel'a göre "Karmaşık yapıları, başka karmaşık yapılarla ilişkilendirerek aydınlatan bir açıklamanın son nokta olabileceği konusundaki tatminsizlik, modern bilimdeki indirgemecilik ısrarının ana nedenidir" (Nagel, 2015: 66). Oluşumculuğun tipik örneği olan sıvıyı oluşturan su moleküllerinde açığa çıkan akışkanlık özelliği örneği, Nagel'a göre biyolojik karmaşıklığın zihni ortaya çıkarmasına benzemez (Nagel, 2015: 66).

Oluşumculuk temelde yapısal olarak zihnin nasıl ortaya çıktığı problemini çözemiyor ise fizikselden zihinsele geçiş aşamasını bertaraf etmek bir alternatif olabilir. Bir zihin kuramının yapısal açıklamasının zihnin hangi aşamada ne şekilde ortaya çıktığına açıklayıcı bir cevap sunabiliyor olması gerektiğine ve oluşumcu bir zihin açıklaması bunu tam olarak sağlayamadığına indirgemeci alternatifleri değerlendirmek bir çıkış yolu sayılabilir. Eğer bilincin biyolojik karmaşıklığının bilinçli varlığa geçişi arasındaki bağlantı açıklanamıyor ise evreni oluşturan maddelerin yalnızca fiziksel değil aynı zamanda zihinsel içeriğe de sahip olduğunu savunan monizmde üzerinde konuşmaya değer bir görüştür. Nagel'a göre bu nört monizm bizi panpsişizme götürür (Nagel, 2015: 66). Ancak panpsişizm de yapısal bir açıklama olarak mikro düzeyde fizikselden öte bir yapının varolmasının ortaya çıkarabileceği sonuçlara ve sorunlara yeterince değinmemiş olmak bakımından eksiktir (Nagel, 2015: 68).

2.2.4.1.2. Bilincin Tarihsel Açıklaması

Tarihsel soruya verilen yaygın cevap, evrim teorisinin materyalist versiyonudur. Bu versiyon, evrim teorisine, hayatın kaynağı hakkında kuramsal ve kimyasal bir açıklama eklenmesi ile oluşturulmuştur. Nagel'a göre psikofiziksel indirgeyiciliği reddedecek bir açıklama gerektiği için tarihsel açıklama bu çerçevede şekillenmelidir (Nagel, 2015: 68).

Bilinçli organizmaların evrende nasıl meydana geldiğinin tarihsel açıklaması; nedensel, teleolojik ve yönelimsel olarak üç şekilde olabilir. Bir zihin kuramı hem yapısal hem de tarihsel olarak tutarlı ve yeterli bir açıklama sunmak zorunda olduğuna göre, bu kombinasyonların en olası olanları incelemeye değerdir. Nedensel açıklama oluşumcu olursa,

fizkselden zihinselin evrenin hangi aşamasında nasıl ortaya çıktığına cevap vermekte yetersiz kalır. Diğer yandan, yapısal soruna oluşumcu olmayan çözüm önerileri olan monizm ve panpsişizm de tarihsel soruyu kolaylaştırmayacaktır. İndirgemeci nedensel yaklaşıım, materyalist evrimci yaklaşıma oldukça yakın görünmekte ve onunla aynı sorunları içermektedir. Panpsişizm veya monizm ile tüm evrene zihinsellik yükleyerek zihinselden fiziksele geçiş problemini ortadan kaldırılabilir hale getirsek bile, indirgemeci tarihsel yaklaşım, organizmadaki bilinçliliğin altında yatan monist özelliklerin, hayatın kaynağına ve bilinçli sistemlerin doğal seleksiyonuna nasıl yol açtığı sorusu açıklanamaz kalır. Yönelimsel açıklama ise Tanrının bilinçli organizmaları meydana getirecek türde bir başlangıç koşullarına sahip evren tasarladığı yönünde olabilir. Tabi ki bu yalnızca Tanrıcı anlayışa sahip kişiler için geçerli bir seçenek olarak kalır. Ancak dinsel olmayan bir teoride bilinçli hayatın tarihsel sürecinin doğal düzenin bir parçası olarak açıklandığı bir başka model de mevcuttur. Bu model, modern bilimin doğuşuyla bilimden dışlanmış olan Aristotelesci doğa görüşünü hatırlatır. Teleoloji a priori olarak gözardı edilmemelidir. Düzenin gelişmesini zaman içinde yöneten ve bir iradeye bağlı olmayan teleolojik yasalar olabilir. Teleolojik seçenekte, indirgemeci nedensel alternatif kadar belirsizdir (Nagel, 2015: 68-78).

Bu değerlendirmede Nagel, doğal düzenin bir parçası olarak zihnin sahip olduğumuz hipotezlerle açıklanabilmesi yönündeki engellere dikkat çekerek, çözüm önerisi sunmaktan ziyade yeni bir düşünce arayışının gerekliliğine vurgu yapmak ister. “Kendimizi ve diğer bilinçli organizmaları, evrenin hem fiziksel hem de zihinsel özelliğinin kendine özgü dışavurumları olarak görmemizi sağlayacak bir düşünce biçimi arayışında olmalıyız” (Nagel, 2015: 80).

Fiziksel unsurların belirli bir biçimde bir araya gelmesi ile nasıl olup da yalnızca çalışan biyolojik bir sistemin değil, aynı zamanda bilinçliliğin ortaya çıkabildiğini açıklayana kadar dünya hakkında yeterli bilgiye sahip olamayacağımız kesindir. Eğer bilincin fiziksel bir açıklaması yeterli bir biçimde yapılabilseydi, tüm evreni eksiksiz açıklayabilen bir “her şeyin teorisi” olabilirdi. Bu durumda fiziksel evren teorisi doğru olurdu ancak bilimler günümüzde bilinçliliği açıklama dışı bırakarak ilerlemektedir. Ancak dünyada belki de materyalist bilim ile açıklanabilecek olandan fazlası vardır (Nagel, 2004: 25).

2.2.4.2.Colin McGinn: Bilincin Bilinemeyeceği Görüşü

Colin McGinn, Nagel’ın şu an ki sahip olduğumuz kavramsal araçlar ve dünya görüşü ile bilincin açıklanamaz olduğu delilini bir adım ileri taşır (Searle, 2004: 137). McGinn’e göre her şeyi kapsayacak bir “her şeyin teorisi” imkansızdır. Bu sorun 2500 yıldır çözülmemekte

direnmiştir ve bunun bir sebebi vardır. İnsan zihni, doğası gereği bu kavrayıştan yoksundur (Zeman, 2006: 390). Bilinç, insan zihninin yapısal olarak onu anlama yetisine sahip olmamasından dolayı asla açıklanamayacaktır. McGinn, bilincin nedensel temelinin beyin olduğunu kabul eder. O ve onun izinden giden felsefeciler bilincin asla bizler tarafından anlaşılamayacağını düşünmelerinden dolayı yeni gizemciler olarak bilinir. Bu görüş, bilinçli deneyim ile beyin süreçleri arasında gizemli bir ilişkiye vurgu yapmaz. Böyle gizemli bir açıklanamaz ilişki söz konusu değildir. İnsanlar, zihin ile beyin arasındaki ilişkiyi anlayabilecek donanıma sahip olmadıkları için bilinç asla bilinemeyecek bir olgu olarak kalacaktır (McGinn, 1989: 365).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİLİNCİN MATERYALİST EVRİMCİ AÇIKLAMASI

3.1.Daniel Dennett: Bilincin Üçüncü Şahıs Perspektifi

Dennett kendi bilinç kuramına, kavramsal çerçeveyi ve kullanılacak kavramların netliğini belirlemekle başlar. Bilinç kuramlarında izlenen yollardaki başlıca hataları göstererek kendi üçüncü şahıs ontolojisine dayalı bilinç kuramını oluşturur.

Dennett'a göre, Descartes'ın, kişinin kendi zihinsel içeriklerini dolaysız olarak bildiği ve madde ile ruh arasındaki etkileşim için beyinde bir nokta belirlediği kartezyen düalizmi, günümüzde hala ruhtan bahsetmiyor olsa da devam eden bir düşünme şeklidir. Çağdaş pek çok felsefeci açıkça düalizmi savunmuyor olsa da hala fiziksel olandan ayrı bir şey olarak zihinsel olanı konumlandırmalarından dolayı kartezyen görüşe sadık kalmaya devam etmektedirler. "Beyinde bilinçli olan bir bölge, belki de yaygın nöral bir ağ (kartezyen sahne) olduğunu düşünüyorlar ve beyindeki bilinçsiz nöral süreçlerin bu bölgeyi aktive etmesiyle bilinçli yaşantıların ortaya çıktığını sanıyorlar" (Tura, 2007: 185). Dennett, bu beyinde özel bir bölmede ya da özel bir şekilde oluşan etkileşim düşüncesine Kartezyen Tiyatro adını vermektedir. Çağdaş kuramcılara göre algı sistemleri, merkezi bir düşünme alanına girdi sağlayan ve bedensel hareketleri kontrol eden bir düzendir. Uzun süreli bellek ya da akıl yürütme gibi alt sistemleri kuramsal olarak birbirinden ayırarak ele alırlar. Dennett'a göre bu alt sistemlere gösterdikleri özel dikkat yüzünden kuramcılar, kendi modellerinin hala zihin ve bedenin belirsiz bir merkezi olduğunu varsaydıklarının farkına varamamaktadırlar. Bu merkez "hepsinin bir araya geldiği" ve bu sayede bir bilincin oluştuğu "Kartezyen bir tiyatrodur" (Dennett, 1991: 39).

20. yüzyılda Edmund Husserl çevresinde gelişen ve özel bir içgözlem tekniğine dayanan bir hareket olan fenomenoloji, dış dünyayı ve onun bütün mümkün etkilerini "zihin parantezine" alır (Dennett, 1991: 44). Fenomenologlar tarafından benimsenen görüş, Descartes'ın birinci tekil kişi perspektifidir. Birinci tekil kişi monoloğu olan meditasyonlar, okuyucuyu yazarın betimlediği zihinsel deneyimleri izleyerek onunla aynı fikirde olmaya çağırmaktaydı. Dennett'a göre bu "birinci çoğul şahıs varsayımı"na düşmektir (Dennett, 1991: 66). Dennett, kendi zihin durumlarımıza ayrıcalıklı bir erişimimin olduğunu tamamen reddettiğini söylemez (Dennett, 1991: 68). Kendi bilinç durumlarımız hakkında birinci sahış bilgisine sahip olabiliriz ancak bu gerçekte ne olup bittiğini bildiğimize değil, yalnızca bize nasıl geldiğini bildiğimize işaret eder. İnsanlar, iç gözlemin kişisel gücünün yüksek güvenilirliği hakkında kendilerini kandırmaktadırlar (Dennett, 1991: 67). Searle ve Nagel gibi

bazı düşünürler, herkesin, herhangi bir şeyin kendisine nasıl geldiği konusunda hatalı olamayacağını düşünürler ancak Dennett bu düşünceye katılmaz (Dennett, 2008: 413). İçerden bildiğimiz şeyler konusunda yanılamayacağımıza dair gereğinden fazla bir güven duygusuna sahibiz ve bu bir yanılsama olabilir. Davranışçılığın giderek yükselmesine sebep olan bu yöntemsel sorunlar zihinsel olayların aslında olmadığı ya da olsa bile bilim tarafından incelenemeyeceği düşüncelerine kadar dayanmıştır. Dennett'a göre üçüncü şahıs perspektifinden bilime sadık kalınarak inşa edilecek bir bilinç kuramı, zihinsel olguları bilimsel olarak çalışmaya olanak tanır. Dennett kendi inşa ettiği bu yöntemi Heterofenomenoloji olarak tanımlar. Heterofenomenoloji Dennett'ın kartezyen tezlere karşı geliştirdiği, iç yaşantıları doğa bilimlerinin çerçevesi içinde ele almanın tek yolunun bu iç yaşantıların kişilerin davranış ve konuşmalarına yansıyan yönü ile ele alınıp bunlar hakkında bilgi sahibi olmak olduğunu savunduğu görüştür. Böylece, davranışçılığın düştüğü bilinci tamamen yok sayma tuzağına düşmeden, doğa bilimlerinin araştırma yöntemi olan üçüncü şahıs perspektifi benimsenebilmiş olur (Tura, 2007: 173).

3.1.1. Heterofenomenoloji

Kabaca başkasının fenomenolojisi anlamına gelen heterofenomenoloji bilince ilişkin nesnel bir bilimdir (Dennett, 2013: 426). Çağdaş bilinç biliminin tartışmalarının temelinde yer alan bu tez çok etkili olmuş eleştirilmiş ve tartışılmıştır. Dennett'ın kendisinin de ifade ettiği gibi çok yeni ve özgün bir yöntem olmayan bu anlayış psikiyatrik veya nörolojik muayeneler sırasında kişinin bilinç içeriklerini anlamak için kullanılan yöntemlere benzer. Bu yöntemin bilinç felsefesine uygulanmış halidir (Tura, 2007: 173). Dennett'e göre bilincin fenomenal yönünü doğabilimi çerçevesinde incelemenin tek yolu iç yaşantıların şahsın davranışına, konuşmasına, tutumlarına yansıyan yönüyle ele almaktır. Heterofenomenoloji, bilimin üçüncü şahıs bakış açısından yola çıkan ve fenomenolojik betimlemenin yöntemine doğru giden nötr bir yoldur. Bu sayede hem öznel deneyimi yok saymaz hem de bilimin yöntemsel vicdanından ayrılmaz (Dennett, 1991: 72). Dennett, kendi geliştirdiği heterofenomenolojisini, daha iyi anlaşılabilmesi açısından örnekler ve analojilerle inceleyerek detaylı bir biçimde ele alır.

İlk olarak Dennett, kendi geliştireceği heterofenomenolojisine temel sağlamak ve bilincin bilimsel olarak çalışılmasının önünü açmak adına ses kayıtlarının uzman stenograflar tarafından nasıl metinlere dönüştürüldüğünü ele almakla başlar. Stenograflar, veriyi salt fiziksel nesnelerin dünyasından alıp, kökten bir biçimden yeniden yorumlayarak, sözcüklerin ve anlamların dünyasına taşır. Bu yorumlama süreci dili konuşan kişinin niyeti üzerine varsayımlara dayanmaktadır. Çünkü bir dil, söylenen sözler, bağlam içerisinde anlamlıdır ve

sesin kaynağı insan olduğunda onun bir şey hakkında konuştuğunu sözcüklerinin ve cümlelerinin bir içeriği olduğunu varsaymamız gerekir. Dennett'ın yönelimsellik tavrı olarak adlandırdığı bu yaklaşımı detaylı olarak ele alınacaktır ancak kabaca bu tavır; sesleri ya da gürültüyü ortaya çıkaran özneye, inançları, arzuları, yönelmişlik ve kasıtlılık sergileyen zihinsel durumları barındıran rasyonel bir eyleyiciymiş[8] gibi yaklaşmak anlamına gelmektedir (Dennett, 1991: 72-77). Yönelmişlik tavrı, heterofenomenolojinin yöntemidir. Örneğin, Shakespeare'in "Romeo ve Juliet"i ile Laurent's'in "Batı Yakası Hikayesi"ni ele alalım. İkisinin ortak noktası İngilizce yazılmış olmaları, cümle dizilişlerinin birbirine benzemesi gibi sentaktik öğeler değil, hikayenin özü olan semantik olgulardır. İki hikayenin ortak özelliğini, onlara yönelimsel nesneler düzeyinde baktığımız zaman görebiliriz (Dennett, 2013: 425-426).

Heterofenomenolojinin yöntemi, öznelerin davranışının yorumlanması görevidir. Okuyucuların kurmaca bir eseri yorumlaması görevi ile karşılaştırılabilir. Bir öykü ya da romanda, romanın kendisi gerçek bir hikayeye dayanmıyor olsa bile, doğru olan şeylerden bahsedilebilir. Örneğin, Sherlock Holmes'ün Baker Street'te yaşadığı, polisle yakın iş birliği içinde olduğu doğrudur. Hatta metinde açıkça ifade edilenden çok daha fazla doğruya ulaşılabilir. Holmes'ün yaşadığı Londra'da jet uçaklarının olmadığı gibi. Buna hikayenin hiç bir yerinde değinilmemiş olsa da doğru olduğunu biliriz. Metin bir kurgusal dünya kurar. Kurgunun yorumu, yani hikayeyi keşfetmek, boşuna ve anlamsız bir çabadan ibaret değildir. Romanda tasvir edilen dünya hakkında bir şeyler öğrenmekle birlikte, yazar ve hatta gerçek dünya hakkında da bilgi edinilebilir. Tasvir edilen dünyaya ait pek çok nesnel olgu da toplanabilir. Örneğin, Holmes'ün Watson'dan zeki olduğu herkes tarafından hemfikir olunan nesnel bir gerçektir. Diğer bir yandan, az önce de dile getirdiğim gibi, bir romanın tasvir ettiği dünyanın bilgisi, metnin bilgisinden bağımsızdır. Bir romanın içeriğine, filmini izleyerek de sahip olmak mümkündür. Kurguya ilişkin olgular, onun sentaktik söz dizimi olgularından bağımsızdır. "Batı Yakası Hikayesi" ve "Romeo ve Juliet" arasındaki benzerlik, film karelerinin uzunluğu, sözcüklerin ölçüsü ya da yapısı değil, kurdukları kurgusal dünyanın benzerliği ile anlaşılır. Bu analoji, özneler tarafından üretilen metni yorumlamak isteyen heterofenomenoloğa uyarladığımızda, heretofenomenolog, özneyi kendi yorumlanmış dünyasında kabul eder (Dennett, 1991: 78- 80).

Dennett'a göre (1991: 80) bir tür kurgu olarak yorumlama taktiğini benimsemenin pek çok yararı vardır. Bir roman, okuyucusu için yazar tarafından çerçevesi belirlenmiş bir dünya kurar. Bu kurgusal dünya, sınırları belirsiz olan ve olabildiğince anlam çıkarılmış bir

---

[8] "Eyleyici" bazı çevirilerde" fail" olarak karşımıza çıkan "agency" kavramıdır. Kasıtlı eylemde bulunan veya bulunduğu varsayılan özneye gönderme yapar.

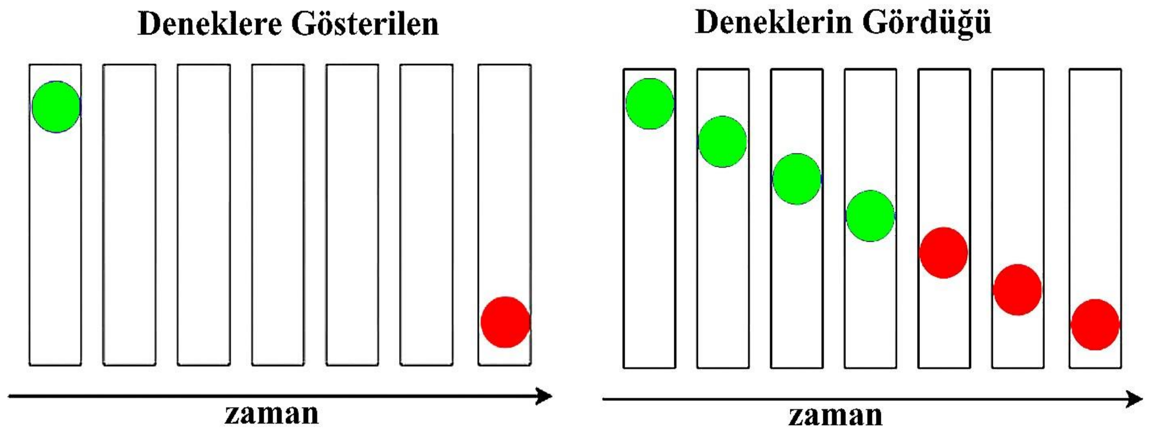
dünyadır. Deneycimiz olan heterofenomenolog bu yöntemi kullandığında, tıpkı roman okuyucusunun, romanın bir dünya kurmasına izin verdiği gibi bir kurgu dünyası kurmuş olur. Öznenin metni, heterofenomenolog için, öznenin heterofenomenolojik dünyasını kurar. Bu dünya heterofenomenolog tarafından yorumlandığı gibi bir dünyadır. Böyle bir yöntem, heterofenonenoloğun o kurgusal dünya ile gerçek dünya arasındaki ilişkiye dair zorlu sorunları ertelemesine imkan tanır ve bu sayede de özne heterofenomenolojik dünyasının detayları konusunda uzmanlaşabilir.

Dennett antropologlar tarafından kullanılan heterofenomenolojik yöntemi örnek göstererek kuramını biraz daha netleştirmek ister. Bir kabile tarafından inanılan bir Tanrı'ya antropolojik olarak sistematik bir şablon oluşturmak için kabile üyeleri ile görüşülmesi onların dinlenmesi verilerin toplanması süreci araştırmacının o tanrıya inandığını değil, yönelimsel bir nesne olarak yaklaşarak salt bir kurgu oluşturduğunu gösterir. Heterofenomenolog da aynen bu şekilde öznenin iddialarının doğruluğunu tartışmaksızın, öznelere göre dünyanın tanımını belirleyebilmeyi amaçlayarak tarafsız bir tutumla yaklaşır (Dennett, 1991: 80- 83). Kısacası heterofenomenoloji başkasının iç yaşantısıyla ilgili olarak söyledikleri davranışları ve tanımları ciddiye alınarak, yani başkalarına yönelimsel tavır ile yaklaşarak, haklarında bilgi sahibi olmaya çalışma esasına dayanır (Tura, 2007: 173). Eğer fenomenolojik nesnelerin nasıl beyinde gerçekleşen olaylar olabildiği veya olup olmadıkları tartışılmak isteniliyorsa, yapılması gereken ilk şey nesneler için heterofenomenolojik bir katalog oluşturmaktır (Dennett, 1991: 96).

3.1.2. Çoklu Taslaklar Modeli

Daniel Dennett çoklu taslaklar modelini Max Werthemier tarafından phi (fi) fenomeni olarak adlandırılan olgu üzerinden kurgulamaya başlar. Sıralı resimlerin hızlı sunumunun hareket olarak algılanmasından yola çıkarak görsel açının en fazla 4 derecesi kadar ayrılmış resimler arasında hızlı bir geçişin hareket olarak algılanmasıdır. Fi fenomeni pek çok farklı biçimde çalışır. Ancak bunun en çarpıcı örneği, iki noktanın farklı renkte olması durumunda hareketin devam edip etmeyeceği sorusudur (Dennett, 1991: 114).

Örneğin, birinci nokta yeşil ikinci nokta kırmızı olsun. Denekler tam olarak ne göreceklerdir? Hareket devam edecek midir? Yeşil nokta hareket edip durduğunda kırmızı mı olacak yoksa renk değişimi hareketi tamamen bozup deneklerin yanıp sönen iki noktayı ayrı ayrı görmesini mi sağlayacaktır? Gerçekten de ilginç bir biçimde denekler önce yeşil bir noktanın ortaya çıktığını sonra ilerlemeye başlayıp yolun ortasında kırmızıya dönüşerek devam edip hareketi bitirdiğini söylerler. Peki bu nasıl mümkün olabilir?

Şekil.3.1. Fi Fenomeni

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Phi_phenomenon adresinden uyarlanmıştır.

Dennett bu deneyle ilgili öne sürülmüş olan açıklamaların birine Stalinci diğerine Orwellci açıklama adını vermiştir. Orwellci açıklama George Orwell'in 1984 adlı romanında Hakikat Bakanlığının geçmişe erişime izin vermeyerek, yeni durumlara göre geçmişi geriye dönük olarak yeniden yazmasına benzer (Dennett, 1991: 116). Beynin çalışma şekli bu biçimde ise, yeşil ışıktan sonra kırmızının yandığını görülünce, hafızada olay geriye dönük olarak yeniden kurgulanacak ve kişi, olayı yeşil ışığın hareket edip kırmızıya dönüştüğü sonra durduğu şeklinde hatırlayacaktır. "Kartezyen sahne" olan bilinçte bu oyunun anısı kalacaktır." (Tura, 2007: 184). Stalinci açıklama ise beynin, Stalin döneminde kurgulanıp daha sonra gerçekmiş gibi sahnelenen düzmece mahkemeler gibidir. Beyin her iki ışığı da alıp bilinçsiz ya da bilinç dışı bir yerde başka bir deyişle sahne arkasında birleştirerek kartezyen sahneye yanılsamalı bir senaryo sunar.

Dennett'a göre bu açıklamaların ikisi de kartezyen tiyatroya dayanmaktadır. Dennett günümüzde bilinç hakkında konuşan neredeyse hiç kimsenin artık ruh gibi maddesel olmayan bir varlıktan bahsetmemekle birlikte hala kartezyen bir materyalizmin etkisinde olduklarını iddia etmektedir. Bu gün neredeyse kimse kartezyen bir görüşü benimsediğini kabul etmez ancak yine de bu kötü düşünme biçiminde ısrar etmeyi sürdürür. Oysa Dennett'a göre beynin kendisinin daha "derin karargâhlar" ya da bilinçli deneyim için zorunlu ve yeterli koşul olan "içsel ve kutsal bir mekân" barındırdığına inanmak için bir neden yoktur. Kısacası, beynin içinde oturmuş oradan dışarıya bakan bir ev sahibi, bir gözlemci yoktur. (Dennett, 1991: 106). Beyinde bilinçli deneyimin oluştuğu ya da bilince ulaştığı özel bir merkez fikri, bilinç üzerine düşünme girişimlerini bozan, kötü ve inatçı bir fikirdir (Dennett, 1991: 108). İşte bu kartezyen düşünce tutumuna karşı geliştirdiği yöntem de "Çoklu Taslaklar Modeli"dir. Sanki beyinde

tek bir ileti noktası veya merkezi bulunuyormuş gibi düşünmekten vazgeçilmelidir (Dennett, 1991: 111).

Dennett'a göre bilinçli deneyimin ortaya çıktığı böyle bir merkez, nöral ağlar ya da kartezyen sahne yoktur. Beynin her tarafına dağılan tüm nöral süreçler bilinçlidir. Çoklu taslaklar modelinde beyin sürekli olarak çevreyle etkileşim halinde yaygın uyaranlara maruz kalmaktadır ve bunları anlamlandırmak için editöryel düzenlemeler yapar, açıklayıcı ve eyleme yönelik taslaklar oluşturur. Mevcut duruma göre bazı taslaklar ön plana çıkarak, hareketlerimize, davranış ve konuşmalarımıza etkide bulunurlar. Hafızada iz bırakırlar. Bilinçli olarak adlandırılan zihin durumları bu eylem ve tutumlarda iz bırakan taslaklardır (Tura, 2007: 185).

Deneyimlenen nesnenin deneysel uzamdaki konumu ile deneyim aracının beyindeki uzamsal konumu yani temsil edilenle temsil edeni, içerikten aracı ayırdığımız zaman ayrımı yapmak daha kolay olur. Temsil edilenler çeşitli görülebilen özelliklerin uzamda düzenlenmesidir (Dennett, 1991: 131). Temsil etmenin zaman ve mekanı ve temsil edenin neyi temsil ettiğinin zaman ve mekanı göndergenin farklı çerçeveleridir (Dennett, 1991: 137). Beyninizdeki büyün olayların belirli bir uzamsal-mekânsal yeri vardır. Ancak 'uyarıcının tam olarak ne zaman farkında olduğunuzu' sormak anlamsızdır. Dennett'a göre (1991: 160) bilinçli durumlar beynin etrafında yayılırlar ve hiçbir an teker teker bilinçli olayın olduğu kesin bir an değildir.

> Tek ve kesin bir "bilinç akışı" içinde gerçekleşen ve olan bitenin merkezi bir anlam yaratıcının dikkatine sunulmak için bir araya getirildiği merkezi bir karargâh ya da Kartezyen Tiyatro yoktur. Ne kadar geniş olursa olsun böyle bir tek yönlü akış yerine, uzman çevrelerin, paralel bir curcuna içerisinde, işlerini yapıp yol aldıkça Çoklu Taslaklar yarattıkları çoklu kanallar vardır. Öykünün bu parça parça biçimde taslakları, güncel etkinliğin modülasyonunda kısa ömürlü roller oynar fakat bazıları beyinde fiilen var olan bir makinenin faaliyetiyle hızlı bir ardışıklık içinde daha işlevsel rollere yükseltilirler (Dennett, 1991: 253-254).

Tek ve kesin bir bilinç akışı içinde gelişen bir olayın, geriye dönük yanlış hatırlanması (orwellci model) ya da önceden bilinçdışı olarak kurgulanıp sonra kartezyen sahneye çıkarılması (stalinci model) yoktur. Beynin her yeri bilinçlidir. Örneğin; buzdolabının çalışma sesinin veya güçlü bir manuel saatin tik-taklarının ses kesildiği anda farkına varırız. Aslında ilk başta farkında olmadığımız bir şeyi nasıl bu kadar net hatırlayabiliriz? Zaten bilinçli olan bir durumun mevcut duruma göre ön plana çıkan taslağıdır (Dennett, 1991: 137). İnsan, tüm bu beyin ve beden etkinliğine ek olarak kartezyen bir düşünen şey değildir. Her şey bedende ve beyinde gelişmiş olan bir sürü yeterlik arasında bir organizasyondur (Dennett, 1991: 172).

3.2.Bilincin Evrimi

Doğa bilimleriyle uyum içinde kalma çabasında olan felsefe görüşleri veya felsefeciler doğacılar ya da natürist felsefeciler olarak adlandırılırlar. Birçok felsefeci, bilinç gibi konularda doğacı yaklaşımları indirgemeci olmakla suçlar. İndirgeme, pek çok felsefeci tarafından genellikle kötüleme amacı ile kullanılan bir terimdir. İndirgemeciliğin bu türden bir suçlama aracı olarak kullanılmasını yanlış bulan Dennett, ılımlı anlamda indirgemeci olmanın genelde iyi sonuçlar verdiğini savunur. Açgözlü indirgemeciliği, ılımlı indirgemecilikten ayırmak gerekir. “Herkesin ılımlı anlamda indirgemeci olmasında fayda vardır” (Dennett, 2013: 98). Ilımlı bir indirgemecilik hatalı bir tutum değildir aksine gereklidir.

Dennett, *Darwin’in Tehlikeli Fikri’*nde, akılsız algoritmik, amaçsız ve mekanik bir süreç tanımlar. Bu süreç doğal seçilimdir. Canlı yaşama dair her şey bu akılsız sürecin ürünleri olarak anlaşılabilir. Dennett, heterofenomenoloji ve çoklu taslaklar modeli ışığında bilincin materyalist, bilim tarafından araştırılabilir bir modelini ortaya koymuştu. Şimdi de evrimsel süreçte nasıl ortaya çıktığını açıklamak daha bütünlükçü bir tablo ortaya koymayı sağlayacaktır.

3.2.1. Yönelmiş Sistemler

Yeryüzünde en basit tek hücreli canlının ortaya çıkmasından önce ortalama olarak bir milyar yıl boyunca yalnızca mutasyon geçiren, değişen hatta kendi kendini kopyalayabilen makromoleküller vardı. Bu makromoleküllere virüsleri örnek verebiliriz. Onlardan bir kademe üstte olan DNA ve RNA kendi kendisini kopyalayabilme özelliği gibi bariz biçimde akılsız ancak çarpıcı etkiler üretmeye başladılar. Bu makromoleküller bir akla sahip değil veya canlı değillerdi. Yalnızca çok iri kristaller halinde minik makinelerdi. Sonuç olarak bunlar, en çarpıcı özelliği kendilerini kopyalayabilmeleri olan akılsız doğal robotlardı.[9] Eyleyiciliğin ortaya çıkışı eylemde bulunabilecek kadar karmaşıklaşan bu ilk makramoleküllerdedir (Dennett, 1999: 31). Ne yaptıklarını bilmeden sergiledikleri bu eyleyicilik tabi ki bizimki kadar gelişmiş bir eyleyicilik değildir ancak onların eyleyiciliğinin bizim eyleyiciliğimizin temeli olmuş olmasından başka alternatif yoktur (Dennett, 1999: 32). Moleküler makineler, akıllara durgunluk veren becerilerini sergilerken açık bir biçimde yaptıklarından bihaberlerdir, tabiri caizse “evde kimse yoktur” (Dennett, 2013: 240). Bu kişiliksiz, düşüncesiz, akılsız robotik moleküler mekanizmalar dünyadaki tüm eyleyiciliğin temelini oluştururlar (Dennett, 1999: 33). Bu da anlamların ve bilincin de temelini oluşturdukları anlamına gelir (Dennett, 2013: 241).

---

[9] Kendi kendini kopyalayan bir robotun prensipte mümkün olduğunu bilgisayarın mucitlerinden biri olan John von Neumann kanıtlamıştır.

Aynı moleküler düzeyler mikroskopla incelendiğinde, başlangıçta yalnızca sentaktik nesneler olan nükleotid dizilerinin zamanla "semantik" edinmeleri yoluyla anlamın oluşumu gözler önüne serilir. Felsefecilerin çoğu, anlam ve aklın birbirinden ayrı düşünülemeyeceği konusunda hemfikirdir. Bu, felsefedeki yönelmişlik ya da yönelimsellik kavramıdır. Felsefedeki bu kullanımı ile yönelmişlik, hakkındalık anlamına gelir. Tezin ikinci bölümünde incelenmiştir. Yönelmişlik felsefeciler tarafından aklın emaresi olarak kabul edilmiştir ve zihinlerden gelir. Fakat yönelmişlik, metafiziksel bir ilke olarak kullanılırsa bir karmaşıklık kaynağından başka bir şey olmaz. Aristoteles'te, Tanrı'nın ilk hareket ettirici olması ve John Locke'ta bu ilkenin Tanrı Aklı olarak yorumlanması, Tanrı'yı yani hareket etmeyen ilk hareket ettiriciyi yönelmişliğin kaynağına dönüştürmüştür. Orjinal yönelmişlik Tanrı'nın aklından kaynaklanmış olur ve biz de yönelmişliğimizi Tanrı'dan alırız. Darwin ile bu öğreti alt üst olmuştur. Yönelmişlik yukarıdan aşağı olarak gerçekleşmez. Aşağıdan yukarı, kademeli olarak anlam ve zeka edinen amaçsız, akılsız algoritmik bir sistem olarak gerçekleşir. Yönelmişliğin kaynağı bu algoritmik işlemlerden gelir (Dennett, 2013: 245- 246).

Dennett'a göre en basitten en karmaşığa kadar bütün varlıklar yönelmiş sistemlerdir ve bu eyleyiciliklerini görülebilir kılan şey de "Yönelmiştik Tavrı"dır (Dennett, 1999: 38).

3.2.1.1.Yönelmişlik Tavrı

İnsanların, hayvanların, insan yapımı şeylerin ya da herhangi başka bir varlığın davranışını, onları sanki eylemde bulunan 'inançları', 'arzuları' olan rasyonel bir eyleyiciymiş gibi yorumlamaya yönelmişlik tavrı denir (Dennett, 1978: 1). Herhangi bir şeye karşı yönelmişlik tavrı sergilemek ona insan biçimi vermek ya da insanmış gibi farzetmek şeklinde düşünülebilir (Dennett, 1999: 38). Yönelmişlik tavrı, Dennett'ın bilinci üçüncü şahıs perspektifinden incelemesi olan heterofenomenolojisinin de yöntemidir.

Doğru anlaşılır ve dikkatli kullanılırsa, Dennett'a göre yönelmişlik tavrı aklın gizemine ulaşmanın anahtarıdır. Yönelmişlik tavrının temel stratejisi, herhangi bir varlığın hareketlerini tahmin edebilmek ve bu yolla bir anlam çıkarabilmek için o varlığa bir eyleyici muamelesi yapmaktır. Zaten kullandığımız iki farklı tahmin etme stratejisi ya da tavrı vardır. Bunlar "fiziksel tavır" ve "tasarım tavrı"dır. Fiziksel tavır, tahmin oluşturmak için fizik yasalarını ya da varlığın fiziksel özelliklerini kullanmaktır. Bir taşı bir yükseklikten bıraktığımızda yere düşeceği fiziksel tavırdır. Bırakılan şey ne olursa olsun aşağıya doğru bir yörünge izleyeceğine dair bir tahminde bulunuruz. Bırakılan nesne de fizik yasalarına uyacak biçimde davranır. Tasarım tavrı ise çalar saat gibi tasarlanmış nesnelerin, yapmak için tasarlanmış oldukları şeyi yapacaklarına dair tahminde bulunmamızdır. Tasarım tavrına dayalı

tahminler fiziksel tavra dayalı tahminlerden biraz daha risklidir. Sonuçta saati kurduğumuzda sabah bizi uyandıracağını tahmin ederek kurarken, çalışmazsa işe geç kalma riskini de almış oluruz. Yanlış bağlanmış olsa ölümümüze sebep olacak elektrikli bir cihazı hiç düşünmeden prize takar, asansörlerde sakince düğmelere basarız. Yönelmişlik tavrı ise daha riskli bir tavırdır. Yönelmişlik tavrını çalar saate de uygulayabiliriz. Çalar saate sabah bizi "uyandırması emrini verdiğimizde" sabah olduğunu "anlayarak" bizi uyandırması gerektiğini "hatırlayıp" "bağırmaya" başlayacağını varsayabiliriz. Ancak bu yararsız bir uygulama olacaktır. En fazla küçük bir çocuğa çalar saatin ne işe yaradığını anlatmak için işe yarayabilir (Dennett, 1999: 39- 42).

Yönelmişlik tavrı benimsemek daha karmaşık sistemler söz konusu olduğunda yararlı hale gelir. Satranç programı olan bir bilgisayarla oynanan satranç oyunu ele alınırsa; bilgisayar programlanmış olduğu üzere doğal olarak en iyi hamleyi yapacaktır. Bu bize olasılıkları hesaplama olanağı vererek olağanüstü bir tahmin üstünlüğü sağlar. Bilgisayar zorunlu bir hamle yapması gerektiğinde yapacağı hamleyi kendimizden oldukça emin bir şekilde tahmin edebiliriz. Bu hamleyi zorunlu kılan şey, bir başka hamlenin değil de yalnızca o hamlenin yapılması için son derece iyi gerekçelerin olmasıdır. Hangi fiziksel maddeden yapılmış olursa olsun her satranç oyuncusu o hamleyi yapacaktı. Bilgisayar programının tasarımı nasıl olursa olsun bu kadar iyi bir gerekçeyle hareket eden iyi tasarlanmış bir program olduğunu varsayarak onun o hamleyi yapacağına dair yönelmişlik tavrıyla yapılmış bir tahmine varırız. Bilgisayara sanki rasyonel bir eyleyiciymiş gibi muamele yaparak davranışına dair öngörüde bulunuruz (Dennett, 1978: 272). Atfedilen amaçlar gerçekten değer verilmiş olsun ya da olmasın, başka bir deyişle bilgisayar "kazanmayı istiyor", çalar saat "uyandırmayı hatırlıyor" olsun ya da olmasın yönelmişlik tavrı işlediği zaman işe yaradığını kabul etmek gerekir. Makromoleküllerin kendilerini kopyalamayı gerçekten isteyip istemedikleri dikkate alınmaksızın yönelmişlik tavrı olanları açıklar (Dennett, 1999: 43).

Organizmalar, milyarlarca yıl boyunca süren karmaşık evrim süreçleri sonunda gitgide daha becerikli mekanizmaları üst üste ekleyerek evrimlerini sürdürdüler. Dil ve dilin mümkün kıldığı çeşitlilikle, evrimin son basamağı olan insan türü, diğer varlıkların akıllarını merak etmeye başladı. Hareket eden şeylerin bir akla sahip olduğu sağduyusu ile insan, nehirlerin neden denize ulaşmak istediğini, bulutların bize bahşettiği yağmura karşılık ne talep ettiğini merak etmeye başladılar. Daha sonra bu yönelmişlik tavrını "ruhsuz doğa"ya uygulamaktan vazgeçen insan, daha çok kendine benzeyen canlılara yöneldi (Dennett, 1999: 45). Bitkilere hala yönelmişlik tavrı ile yaklaşırız. Bir elma ağacını "kandırıp" uygun koşulları sağlayarak

bahar olduğunu "düşündürerek" kandırabiliyor ve çiçek açmasını sağlayabiliyoruz (Dennett, 1978: 272).

Tanımları gereği yönelmiş sistemler, davranışları yönelmişlik tavrı ile tahmin edilebilen tüm varlıklardır. Kendi kendini kopyalayabilen makromoleküllerden amiplere, bitkilerden hayvanlara, insanlardan satranç oynayan bilgisayarlara kadar bütün bu varlıklar yönelmiş sistemlerdir. Eyleyicinin kendisi için en iyi, en doğru olan en zekice hareketi yapacağı varsayımına dayanarak yapılan bu cesur girişim, bize tahmin yürütmek için bir araç sağlamış olur (Dennett, 1999: 46).

3.2.1.2.Türemiş Yönelmişlik

John Searle gibi bazı felsefecilerin, yönelmişliği gerçek ve sahte olarak ayırmalarına meydan okuyan Dennett, yolu tersinden yürüyerek gerçek yönelmişliği sahte yönelmişlikle açıkladığını iddia etmektedir. Searle'ün (1980) özgün ve türemiş yönelmişlik ayrımını kabul etmez, daha doğrusu arada bir ayrım görmez (Dennett, 1999: 62).

Searle' göre yönelimselliğin, içsel (özgün) ve türemiş yönelimsellik olarak ayırımını yapmak önemlidir. Searle, yönelimsellik teorilerinin başarısızlığının sebebinin, bu ayrımı yapamamalarından ileri gelmekte olduğunu ileri sürer. İnsanlar ve hayvanların içsel olarak sahip olduğu yönelimsellik, özgün yönelimselliktir. İçsel olan bu yönelimselliği, sözcük, cümle, diyagram ve tablolardan türeyen türemiş yönelimsellikten ayırmak ve hatta bu ikisinin de 'mış gibi' olan metaforik yönelimsellikten de ayrılması gerekir (Searle, 2006: 107). Özsel yönelmişlikler, türemiş yönelmişliklerin kaynağıdır. Dennett'a göre böyle bir ayrıma, özsel bir yönelmişliğe ihtiyaç yoktur (Dennett, 1999: 62).

Bir insan gözlerini kapatıp Eyfel Kulesini düşündüğünde, birincil ve dolaysız bir biçimde nesnesi ile ilgili olacaktır. Eyfel Kulesini kağıda çizdiğinde veya tasvir ettiğinde ise Eyfel Kulesinin resmi harici bir tasarım olarak anlamını onu yapan insanın dahili, zihinsel durumlarından yani özsel yönelmişliğinden alır. Kalemin kağıt üzerinde oluşturduğu resim kendi başına bir anlama sahip olmaz. Bunu daha belirgin bir biçimde Quine'in "Our mothers bore us"[10] örneğinde görebiliriz. Cümlenin "sıkmak"la mı, yoksa "karnında taşımak"la mı ilgili olduğu cümleyi yaratan kişiden bağımsız olarak bilinemez. Sözcüklerin oluşturduğu işaretlerin özünde bir yönelmişlik yoktur. Tasarımlayanın aklına yerleşmiş bir tasarım sisteminde oynadıkları rol olarak anlamlılardır, bu sayede türemiş bir yönelmişlik elde edebilirler. Bir kağıt parçası üstüne yazılan bir alışveriş listesinin türemiş yönelimselliği, o alışveriş listesini hazırlayan eyleyicinin kastından gelir. Ancak Dennett'a göre burada

[10] İki anlamlı cümledir. Bore hem "can sıkmak" hem de "taşımak" anlamına gelir. "Annelerimiz canımızı sıkar" ve "Annelerimiz bizi karnında taşımıştır" olarak iki şekilde de çevrilebilir.

kaçırılan nokta, aynı alışveriş listesinin ezberlendiği ve akılda tutulduğu zaman da aynı işi görmekte olduğudur. Ezberin yönelmişliği, kağıttaki alışveriş listesinin yönelmişliği gibi harici değil dahilidir. Akıldadır. Ancak o da beyin tarafından yapılmış bir yapım olarak ifade ettiği anlamı ifade etme nedenini, beyindeki iç etkinliklerin konumu ve dünyada oynadıkları rolden alır. Beyin de bir yapım olarak parçalarının sahip olduğu yönelmişliği onu oluşturan sistemin (evrim sürecindeki doğal seçilim yoluyla) yönelmişliğinden alır (Dennett, 1999: 62-65). "Bizim anlamlarımızın da tıpkı yapay olguların durumlarının anlamları gibi işlevlere bağımlı olduğu ve dolayısıyla da en az onlar kadar türemiş ve potansiyel açıdan belirsiz olduğu fikri bazı filozoflara kabul edilemez gelir." (Dennett, 2013: 496). Dennett, ilk bakışta rahatsız edici görünen bu fikri, beyin hallerinin yönelmişliğini onları tasarlayan sistemin yönelmişliğinden aldığı fikrini, desteklemek için bir örnekle açıklar:

> Diyelim ki imal edilmiş herhangi bir robotun "beyin" hallerinin (türemiş) yönelmişliğini araştırırken, bir alışveriş kartıyla süpermarkette koşuşturan ve düzenli aralıklarla üstünde bir takım simgeler yazılı bir kağıt parçasına başvuran bir robota rastladık. Kağıtta yazanların bir satırı şöyle:
>
> F<2xÇK\F ise SÜT@0.5xGAL değilse 2xSÜT@ÇK
>
> Bu karmakarışık şey, neyle ilgili acaba? Robota soruyoruz. Şöyle yanıtlıyor: "Bunun işlevi, bana yarım galon süt almamı hatırlatmak, ama sadece eğer yarım galonluk sütün fiyatı, çeyrek galon fiyatının iki katından azsa. Çünkü çeyrek galonluk süt paketlerini taşımak benim için daha kolay." Robot tarafından neşredilen bu işitsel yapım, yazılı yapımın ana hatlarıyla bir çevirisinden ibarettir, ama bizim anlayabilmemiz için, onun türemiş anlamına bürünmüş durumdadır. Peki bu iki yapım da, türemiş yönelmişliğini nereden almıştır? Robotun tasarımcıları tarafından akıllıca kotarılmış mühendislik projesinden elbette, ama belki çok dolaylı bir şekilde (Dennett, 1999: 66).

Robotun türemiş yönelmişliği tasarlayan insanın yönelmişliğine bağlıdır. Eğer tasarımcıları, teknoloji elveriyorsa, daha fazla derinliği olan bir şey yaparlarsa, daha anlaşılır bir ifade ile robotun bir ilke edinme gereğini kendi deneyimlerinden çıkarsayacak biçimde maliyete duyarlı bir biçimde tasarlarlarsa, durum daha ilginç bir hal alır. Bu uygulamanın maliyet açısından hiç etkili bir şey olmadığına karar veren robot, taşıması daha kolay olan çeyrek galonluk sütleri almayı tercih edebilir. Kontrol sistemleri ve bunlara dayalı bilgi toplama alt sistemleri ne kadar incelikli olursa robotun kendi katkısı o kadar fazla olacaktır ve kendi "anlamlarının" yaratıcısı olmaya başlayacaktır (Dennett, 1999: 68-69). Özgün ve türemiş yönelmişlik arasındaki ayrım, türemiş yönelmişliğin özsel yönelmişlikten doğması gerektiği anlayışına dayanmaktaydı. Dennett bu örnekle türemiş yönelmişliğin, türemiş yönelmişlikten doğabileceğini ve ayrıca da özsel yönelmişlik yanılsamasının nasıl oluşabileceğini gösterdiğini düşünür. "Robotun kendi istiflenmiş kavramları sahneye dahil olduğunda, bu bizim yaptığımız türden şeylere benzer." (Hofstafter, 2011: 871). Robotlar,

tıpkı insanlar gibi başka yapımlara türemiş yönelmişlik aktarabiliyorsa, özsel yönelmişliğe pek de gerek kalmamaya başlar. Önce tasarımcıları tarafından düzenlenen yönelmişliği daha sonra dünya hakkında bilgi edindikçe kendi kendini yeniden tasarlayacak olan robot belki de şu an insanın içinde bulunduğu durumdur. Evrim süreci içerisinde yazmamıza konuşmamıza merak etmemize olanak sağlayan türemiş yönelmişliğimiz, ilkel yönelmişliklerden türeyerek evrimin karmaşık bir ürünü halini almıştır (Dennett, 1999: 67-68). Dennett'ın ifadesi ile: "Robotlardan türedik, robotlardan oluşuyoruz ve tadını çıkardığımız tüm yönelmişliğimiz, o milyarlarca ilkel yönelmiş sistemin, daha temel yönelmişliğinden türemiştir." (Dennett, 1999: 68).

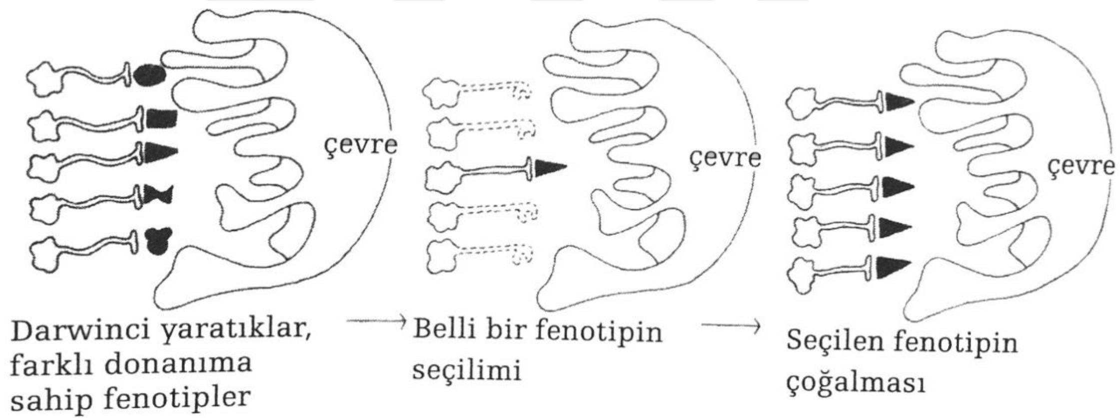
3.2.2. Zihinsel Araçların Evrimi

İnsan türü, gezegendeki en hayranlık uyandırıcı veya gelecek bin yıllarda hayatta kalması en muhtemel tür olmayabilir ancak tartışmasız en zeki türdür. İnsanın, hayvanlardan ya da diğer başka canlılardan farklı bir tür zihin yapısına sahip olduğu kesindir. Ancak Descartes'ın söylediği gibi, hayvanlar akılsız otomatlar ve insan da ruhu olan yegane varlık değildir. Hayvanlar ve insanlar arasında elbette ki farklılıklar büyüktür ancak bu farklılık metafiziksel değildir. İnsan, evrimin mucizevi olmayan bir türü olduğuna göre, insan zihninin de mucizevi olmayan mekanik bir açıklaması olmalıdır. İnsan zihinleri ile diğer türlerin zihinleri arasındaki devasa fark nereden kaynaklanır? Darwinci açıklamaya göre iki etmen söz konusudur. Bunlardan biri insanın doğuştan sahip olduğu ve altı milyon yılda seçilim ile evrimleşen beyni, diğeri ise insan beyninin özelliklerinin kültürel aktarımla beslenerek birikim sağlamasıdır. Bu iki etmenin bir araya gelmesinin sonucu ise dildir. İnsan, dile diğer canlıların sahip olduğundan farklı bir biçimde sahiptir. Peki dil zihne nasıl bir katkı sağlayabilir? (Dennett, 2013: 443-444).

Biz insanlar için, kafasına çöp kovası geçirmiş beyaz gömlekli bir insanın bir halata tırmandığını hayal etmek oldukça kolay bir zihinsel egzersizdir. Çöp kovası, beyaz gömlek, insan ve halat bir laboratuvar şempanzesi için tanıdık olan nesneler olmasına ve onun algısal çerçevesine dahil olmalarına rağmen bir şempanzenin böyle bir şeyi hayal etmesi oldukça zor görünür. İnsanlar bu ve buna benzer pek çok zihinsel egzersizi sözsel öneri sayesinde yapabilirler. Birinin bize düşünmemizi söylediği herhangi bir şeyi, aslında öyle bir şey olmasa bile, dört köşeli değil de yuvarlak biçimli basılmış bir kitabı, yeşil bir aslanın arka bahçemizde takla atıyor olmasını ve daha pek çok karmaşık durumu hayal etmekte zorlanmayız. Bir şempanze bu türde bir zihinsel eylemi, herhangi bir sözel öneri olmadan

gerçekleştirebilir mi? Dilin, beyinleri bizimkiler gibi zihinlere dönüştürmede oynadığı rol nedir? Bu zihinsel yetilerin oluşabilmesi için dil zorunlu mudur? (Dennett, 2013: 445-446).

"Güçlerinin nereden geldiğini görebilmemiz için, beyinlerin değişik tasarım seçeneklerini içine yerleştirebileceğimiz bir çerçeve önermek istiyorum." (Dennett, 2013: 447). Dennett önerdiği bu çerçeveye "üret ve sına kulesi" adını vermektedir. Kule demesinin sebebi her basamakta yer alan canlıların daha iyi hamleler yaparak bir üst basamak için daha verimli yollar bulmalarına olanak sağlamasıdır (Dennett, 2013: 447). Üret ve sına kulesinin her katı kavrayış gücündeki önemli ilerlemeleri gösterir. Dennett'a göre (1999: 96) aşamaların önemli noktalarını görmek evrim adımlarının geri kalan kısmının bize daha fazla anlam ifade etmesini sağlayacaktır. Başlangıçta, doğal seçilim yoluyla türlerin oluşmasını sağlayan Darwinci evrim vardı ve organizmalar rastgele geçirdikleri mutasyon sürecinde gelişmekteydiler. En iyi tasarımın hayatta kalabileceği bir "arazi testi"ne tabi kalıyorlar ve en iyi olan varlığını sürdürebiliyordu. Dennett (1999: 96) bu dönemin kulenin zemin katı olduğunu söyler ve onlara Darwinci yaratılar adını verir.

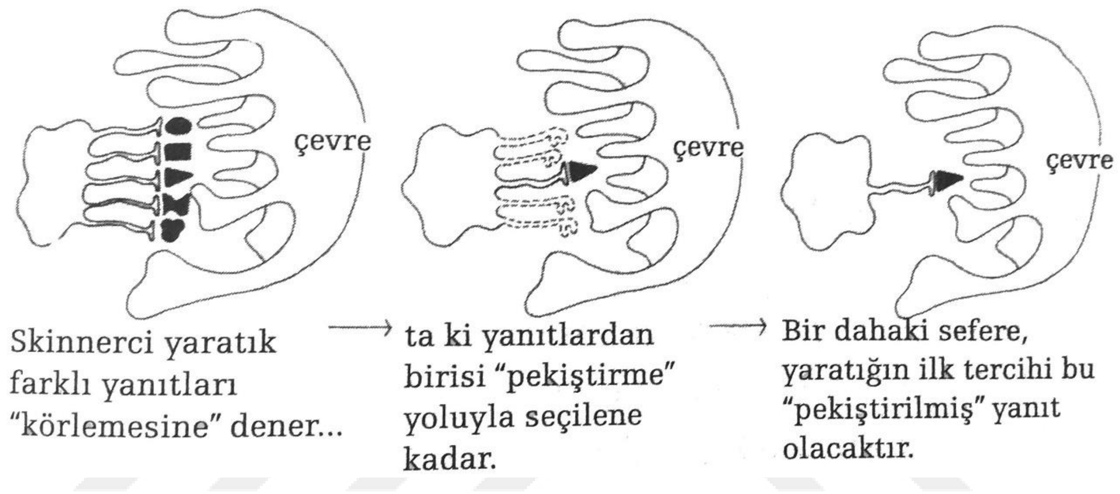
Şekil 3.2. Darwinci Yaratıklar

Kaynak: Dennett, 2013: 448

Zemin katta gerçekleşen bu süreç, milyarlarca yıl boyunca, bitkileri ve birçok hayvan türünü üretmiştir. Doğuştan tamamen tasarımlanmış olmayan canlılar, yani başka bir deyişle fenotipik esnekliğe sahip canlılar, işe yarayan eylemi üretmek için tekrar tekrar deneme yapmak zorunda kalmıştır (Dennett, 2013: 448). Aynı genotip ile doğan canlılar çevreyle etkileştikçe farklılaşabilirler. Seçilen fenotipin çoğalması, doğru olan davranışın genetik olarak aktarılması demek değildir. Herhangi bir davranışın etkin hale gelmesindeki yatkınlığın, ona daha yakın olarak doğan bireylerin üreme şansını arttırarak çoğalmasını sağladığı teorisidir. Buna Baldwin Etkisi denir (Dennett, 2013: 94). Örneğin; ağaca tırmanma yeteneği olmayan bir hayvan grubunun, ağaçtaki meyvelerle, meyveler yere düştükçe

beslendiğini düşünelim. Aralarından biri ağaca tırmanma davranışını denerse, artık yiyeceğe daha fazla erişecek ve o gruptaki diğer hayvanlara daha az yiyecek kalacaktır. Ağaca tırmanma davranışı genetik olarak yavrulara aktarılmaz. Birbirlerine bakarak öğrenebilecek kadar gelişmiş bir hayvan türü de değillerdir. Doğru davranışı denemeye doğuştan daha yakın olan adaylar, o davranışı deneyerek bulurlar ve böylece o davranışa ulaşabilen üyeler artar ve ulaşamayanlar zaman içerisinde elenir.

Yalnızca uygun destekleyicilere sahip olarak doğan bu canlılar Skinnercı yaratıklardır ve üret ve sına kulesinin ikinci katında yer alırlar.

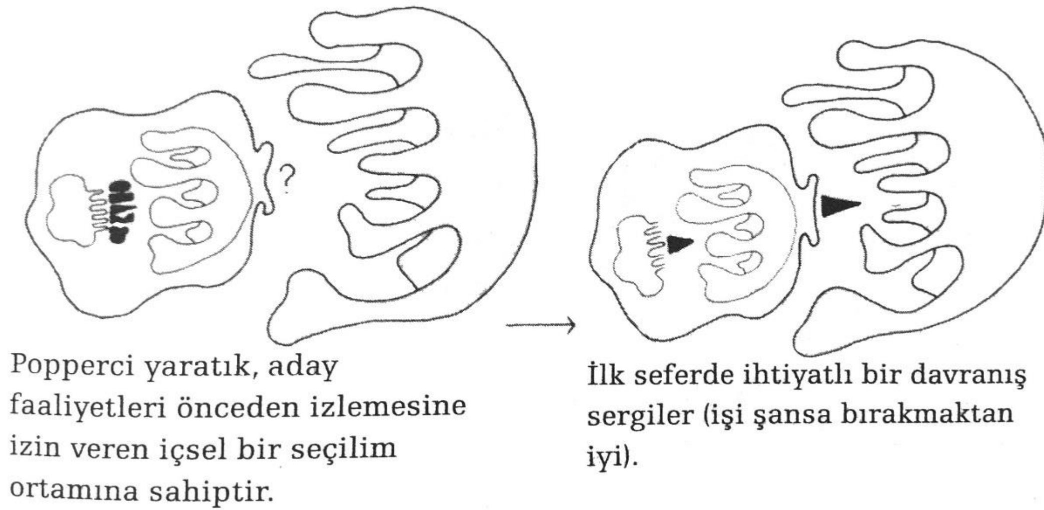

Şekil.3.3. Skinnercı Yaratıklar
Kaynak: Dennett, 2013: 449

Skinner'ın, kalıtsal davranışın sona erdiği yerde koşullanmanın kalıtsal değiştirilebilirliğinin başladığını söylemesinden dolayı, Dennett üret ve sına kulesinin ikinci katındaki yaratıklar için bu ismi seçmiştir. Skinner'a göre edimsel koşullanma, yalnızca Darwinci evrime benzemekle kalmaz aynı zamanda onu devam ettirir (Dennett, 2013: 448). Edimsel koşullanma, ödüle götüren davranışın öğrenilmesidir. Edimsel yani canlının kendiliğinden yaptığı bir davranışın sonucunda aldığı ödül ile o davranışı öğrenmesidir. Canlı daha önceki bir hatasından dolayı ölmediği sürece doğru davranışa ulaştıktan sonraki süreçte her defasında ilk önce bu davranışı seçecektir (Dennett, 1999: 101).

Bizim ve bazı diğer hayvanların da sahip olduğu bundan biraz daha iyi bir sistemde, davranışlar körlemesine denenmeden önce bir ön seçilimden geçer. Kulenin üçüncü katında bulunan bu canlılara Poppercı yaratıklar diyebiliriz. Bunun sebebi böyle bir tasarım iyileştirmesinin Karl Popper'ın söylediği gibi bizim yerimize hipotezlerimizin ölmesini sağlamasıdır (Dennett, 2013: 449). Poppercı yaratıklar, Skinnercı yaratıklar gibi sadece şans

eseri doğru adımı atarak hayatta kalmayı başarmak yerine, ilk hamlenin doğruluğunu şansa bırakmayacak kadar zeki yaratıklardır.

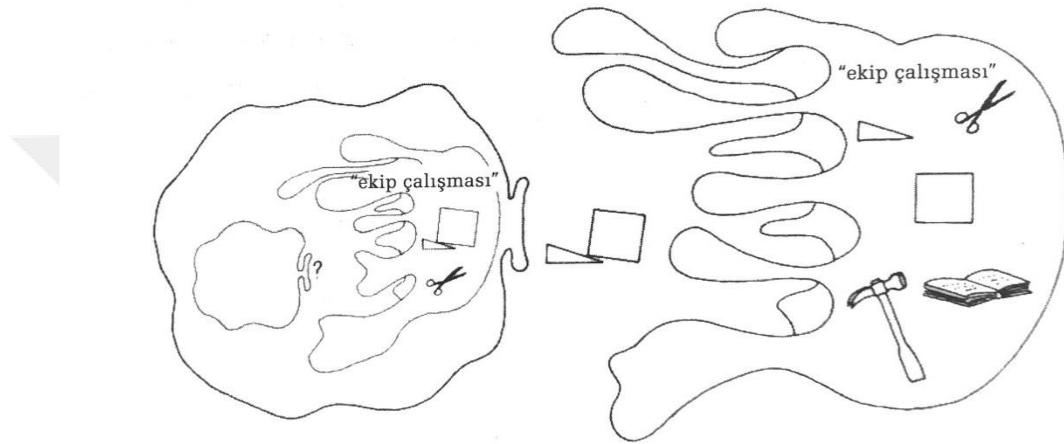
Şekil.3.4. Poppercı Yaratıklar
Kaynak: Denett, 2013:449

Poppercı yaratıkların ön seçim yapması, onların bir iç çevre yaratmasıyla mümkündür. Bu, uçuş simülasyonları gibi düşünülebilir. Bir uçuş simülasyonu, pilota hayatını tehlikeye atmadan karşısına çıkabilecek bütün çevre koşullarına karşı davranışlarını deneme imkanı verir. Tabi ki uçuş simülasyonları kadar dünyayı bu derece kontrollü ve neredeyse bire bir resmedebilen bir iç çevreden bahsedilmemektedir. Poppercı yaratıklar ön seçim etkisini sağlayacak dünya hakkındaki doğru bilgiye ulaşma yolunu sahip olarak varolan canlılardır. Burada öğrenilmiş davranışın genetik aktarımı gibi bir iddiadan bahsedilmemektedir. Daha çok canlının atalarının deneyimlerinin geliştirdiği otomatik vücut tepkilerinin ön değerlendirme yöntemi olduğu kastedilmektedir (Dennett, 1999: 102).

Bebeklerde ve hayvanlarda derinlik algısı çok erken dönemde sahip olunan bir yetidir. Bebeklerde neredeyse 6. ay kadar erken bir dönemde oluşan derinlik algısı laboratuvar deneyi ile kanıtlanmıştır. Bebek, emeklemeye başladığı tarafı siyah ya da renkli bir zemin, ortasından sonrası ise şeffaf cam olan yüksek bir platformun üzerine bırakıldığında, karşı tarafta anne gibi güvenilir ve istenen bir figür onu çağırıyor olsa bile, somut olarak göremediği saydam cam kısma geldikten sonra ilerlemeyi reddetmektedir. Huzursuz olsa, ulaşmak istese dahi tepkisini ağlayarak dışa vurmakta ancak boşluk olduğunu “düşündüğü” cam bölmeye geçme riskini almamaktadır (Tuna, 2013: 54). Aynı şekilde bedenin tehdit olarak algılayarak baş dönmesi, mide bulantısı gibi şekillerde tepki verdiği ve insana bunun iyi bir fikir olmayabileceğini düşündüren bir kısa menzilli beden bilgisi, “genetik reçeteye” yazılı

durumdadır. Tabi ki Poppercı yaratıkların önseçimi her zaman doğru çalışan bir yöntem değildir. Sonuçta bebek platformdan geçse de güvende olacaktı (Dennett, 1999: 104).

İnsanlar, Poppercı yaratıklardır ancak zaten pek çok diğer memeli ve hayvan da bu sınıfa girer. Çevreden elde ettikleri bilgiyi algılama yolu ile kullanma kapasitesi sergilerler. En alt düzeyden başlayarak, organizmaların sahip olduğu daha üst düzey yetenekleri izleyerek, Poppercı yaratıkların olduğu sınıfa kadar geldik. Poppercı yaratıklar olmakla tüm diğer hayvanlardan ayrılmıyorsak, bir üst düzey sınıf olmalıdır. Dennett bu sınıfı Gregoryci yaratıklar olarak adlandırır (Dennett, 2013: 452).

Şekil. 3.5. Gregoryci Yaratıklar

Kaynak: Dennett, 2013:452

İngiliz Psikolog Richard Gregory, akıllı hamlelerin oluşumunda bilginin oynadığı rolü ortaya koymuştur. Gregory'e göre, örneğin makas, akıllıca tasarlanmış bir zeka ürünü olmanın yanı sıra, potansiyel bir zeka arttırıcısıdır. Bir insana makas verildiği zaman onun akıllı hamlelere daha güvenilir ve hızlı biçimde ulaşması sağlanmış olur. Bu neden alet, yalnızca bir zeka ürünü değil aynı zamanda potansiyel zekadır. Antropoloji de alet kullanımının zeka artışına eşlik ettiğini kanıtlamıştır. Vahşi doğada yaşayan bazı maymun türleri, dal parçalarını bir çubuk olarak kullanıp karınca yuvalarına daldırarak beyaz karınca avlarlar. Ancak beyaz karıncanın varolduğu bazı maymun "kültürlerinde" bu çeşit bir alet kullanımına rastlanmamaktadır. Bu örnek, aletlerin çift yönlü zeka belirtisi olduğunun bir kanıtı niteliğindedir (Dennett, 2013: 452). Aracın tasarlanması bir zeka gerektirdiği gibi, o araca sahip olana da zeka bağışlar. "Araç ne kadar iyi tasarlanmışsa (yapımında içine ne kadar enformasyon yerleştirilmişse), kullanıcısına o kadar fazla potansiyel zeka bağışlar." (Dennett, 1999: 144). Gregory'nin "zihin aletleri" olarak adlandırdığı "sözcükler" ise en üstün aletlerin

başında gelir (Dennett, 2013: 452). Gregoryci yaratıklar, sözcükler ve diğer akıl araçları sayesinde daha incelikli hamle üretme ve hamleleri deneme ürünleri oluştururlar (Dennett, 2013: 453).

Üret ve sına kulesinin sonunda, bir zihinsel araç olarak sözcüklerin edinimi sonucunda insan beynini, diğer insan olmayan canlıların beyinleriyle kıyaslamak anlamsızdır çünkü insan beyni diğer bütün beyinleri gölgede bırakacak bir bilişsel sisteme sahiptir. Dil. İnsan beyinleri dil sayesinde sahip olduğu iletişimsel bağlantıyla, diğer beyinlerin bilişsel çalışmalarından yararlanabilme ayrıcalığına kavuşmuş ve bu şekilde de benzersiz bir güce sahip olmuştur (Dennett, 2013: 456). "Şu anda sahip olduğumuz zihni, çağlar boyunca süregelen (ve son on dakikadır da devam eden) çevresel karşılaşmalar şekillendirmiştir. Bu işin belirli bir kısmı doğal seçilimle, gerisi de bu bölümde gördüğümüz üretme ve deneme süreçlerinden bir veya birkaç tanesi yoluyla gerçekleşmiş olmalıdır. Bu işlemlerin hiçbirinde sihir yoktur." (Dennett, 2013: 476).

Dennett bu algoritmik, mekanik, akılsız bir işlemler süreci olarak evrim kuramı ile, ayakları yere basan, açıklanamayan boşluklara veya mucizelere bel bağlamayan bir "canlı yaşam" açıklaması sunar. Bunun için "vinçler" benzetmesini kullanır. Evrim açıklaması ayakları yere sağlam basan vinçler gibidir. Oysa bilincin, canlı yaşamın ve anlamların anlaşılamaz mucizevi kavramlar olduğunu ya da bir yaratıcı, bir akıllı tasarım ürünü olduğunu savunan görüşler için ise "uzay kancaları" ifadesine sıklıkla başvurur. Ona göre bu görüşleri savunanlar dünyadaki yaşamı havada hiç bir yere tutunmadan asılı duran uzay kancaları ile açıklamaya çalışmaktadır (Cankoçak, 2014: 6). Aralarında seçkin düşünürlerin de olduğu hala uzay kancalarının peşinde olan bu grup Darwinci süreçlerle evrilmesinin mümkün olmadığı bir sadeleştirilemeyecek karmaşıklık önerirler. Bu düşünürlerin en tanınmışları John Searle ve Roger Penrose'dur (Dennett, 2009: 167). Searle'ün orjinal yönelmişlik ile sözde yönelmişlik arasında bir ayırım yaptığına tezin önceki bölümlerinde değilinmişti. Searle'e göre zihinsel tasarımlar, Dennett'ın önerdiği bir biçimde bir algoritmik işlemler sonucu olamaz. İnsan zihinlerinde, bu yolla elde edilmesi mümkün olmayan bir öznellik olan orjinal yönelmişlik vardır. Zihinler, tasarımın sonuçları değil, özgün ve açıklaması olanaksız kaynaklarıdır. Dennett'a göre, bu görüşü Searle'ün, uzay kancalarına olan inancının açık bir belirtisidir (Dennett, 2013: 480).

Dil üretme ve anlama yetisi, Darwinci algoritmik süreçlerin sonucunda meydana gelen, insanlara çevre ile etkileşimde körlemesine bir deneme yanılma yönteminden fazlasını sağlayan, varsayımların bilinçli ve öngörülü bir biçimde denemesine olanak tanıyan zihinsel bir araçtır.

3.2.3. Anlamın Evrimi

Dil, evrimin en önemli vinçlerinden biridir. Dil sayesinde insanlar, başka bir yerde ve zamanda geliştirilmiş farklı yetkinliklere veya bilgilere, üret ve sına kulesinin diğer alt aşamalarındaki o bıktırıcı deneme yanılma çarkına girmeden ulaşabilme olanağına kavuşmuştur (Dennett, 2009: 172). Bu sayede hızla biriken kültürel evrim ürünleri, bazı felsefecilerin "anlamların dünyasına" ait olduğu için açıklanamayacağını düşündüğü bilinçli öznenin doğasına farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu kültürel evrim ürünleri Richard Dawkins'in (2014: 212) mem[11] kavramıdır. Baldwin gibi kültürel bilgi aktarımına evrimsel bir açıklama getirmeyi amaçlayan memetik, doğal seçilim yoluyla evrimin diğer disiplinlere olan en ilginç uygulamalarından biridir (Özpolat ve Gökçümen, 2009: 250). Memler, kendi kendine çoğalan kültür öğeleridir.

> Mem örnekleri, ezgiler, fikirler, sloganlar, giysi modaları, çanak çömlek yapımı veya kemer inşaası yöntemleridir. Tıpkı genlerin sperm ya da yumurtalar yoluyla bir bedenden diğerine atlayarak gen havuzunda kendilerini çoğaltmaları gibi, memler de, geniş anlamda taklit denilebilecek bir süreç yoluyla, bir beyinden diğerine zıplayarak kendilerini mem havuzunda çoğaltırlar. Bir bilim insanı güzel bir düşünce duyar ya da okursa, bunu meslektaşlarına ve öğrencilerine aktarır. Yazılarında ve konuşmalarında bundan söz eder. Bu fikir tutulursa, beyinden beyine yayılarak kendini çoğattığı söylenebilir (Dawkins, 2014: 212- 213).

Memlerin kendilerini kopyalayabilme yöntemi, geniş anlamı ile taklittir. Ancak bütün genlerin kendilerini eşlemekte eşit başarıya sahip olmaması gibi, bazı memler de kendilerini eşlemekte başarısız olabilirler. Bu doğal seçilime benzer bir durumdur (Dawkins, 2014: 214). Mem teorisine göre, memler tıpkı genler gibi, taklit yolu ile kendilerini eşlerler ve doğal seçilim baskısına tabidirler bu sebeple ortaya çıkan memlerden bir kısmı insandan insana aktarılırken değişime uğrayabilir, çoğalabilir ya da tutulmayarak "soyları tükenebilir", ortadan kaybolabilirler. Moda akımları, internet fenomenleri, bir anda kullanımı yaygınlaşan kelimeler örnek verilebilecek mem gruplarıdır (Özpolat ve Gökçümen, 2009: 252). Dennett'a göre (1991: 209) insan bilincinin tasarımına her seferinde artan bir hızla katkıda bulunan ve bu bölümde sırası ile değinilen üç temel ortam; genetik evrim, fenotipik esneklik ve memetik evrimdir.

Anlamların evrimi, yönelmişlik problemi ile yakından ilişkilidir. Dennett'ın türemiş yönelmişlik hakkındaki düşünceleri açıklanan başlık altında Searle ve onu takip eden felsefecilerin sahte yönelmişliği türemiş yönelmişlikten ayırdıklarına değinilmişti. Onlara

---

[11] DNA gibi bir çeşit eşleyici olarak gördüğü geliştirdiği taklit yolu ile kendini kopyalayabilen kültür öğeleri anlamında "mem" kelimesini yazar Yunanca "taklit edilen" anlamına gelen "Mimeme" kelimesinden almıştır. İngilizce Gen anlamına gelen "gene" kelimesine benzer olması için "meme" şeklinde kısatmıştır. Türkçeye de "gen" kelimesi uygun olabilmesi için "mem" olarak çevrilmiştir.

göre yalnızca insan beyinleri, zihinsel içerikler ve orjinal yönelmişliğe sahip biyolojik yapılardır. Anlamın evrimsel bir açıklaması ve dolayısıyla mümkün olabilme yolu açılmış olan yapay zeka mümkün görünmez. Evrimin ürünü olan insanın konuşma becerisinin de aynı algoritmik sürecin sonucu olabileceği işlevsel bir argümana karşı çıkarlar. Anlamların işlevlere bağımlı olduğu fikri onlara rahatsız edici gelir (Dennett, 2013: 496). Searle'e göre, işlevsel bir şeyi yaratmak için önce akıl gerekmektedir. Dolayısıyla işlevsel şeyler yalnızca insan aklının ürünü olan nesnelerdir ve orjinal yönelmişliğe sahip değillerdir. Yönelmişliklerini, onları ortaya koyan aklın yönelmişliğinden alırlar. Orjinal yönelmişliğe sahip olan insan zihinleri ise işlevsel bir düzeye sahip olamazlar (Dennett, 2013: 478). Searle insan zihinlerinin "Orjinal" yönelmişliğe sahip olduğunda ve bu orijinal yönelmişliğin evrim sürecinde gerçekleşmiş olan bir özellik olamayacağında ısrarcıdır. "Şu görüşü onun uzay kancalarına olan inancının açık bir belirtisidir: zihinler, tasarımların özgün ve açıklanması mümkün olmayan kaynaklarıdır; tasarımın sonuçları değildir." (Dennett, 2013: 480).

Dennett'a göre (2013: 515) sözcüklerin ve düşüncelerin sahip olduğu anlamların kendisi olarak "gerçek anlamlar" aslında anlamsız algoritmik süreçlerin bir ürünüdür. Türemiş yönelmişlik başlığı altında değinilmiş olan düşünce deneyinde bir robotun kendi anlamlarının yaratıcısı olabileceği ortaya konulmuştu. Robotlar, tıpkı insanlar gibi başka yapımlara türemiş yönelmişlik aktarabilirler ve bu noktada özsel ya da Orjinal Yönelmişliğe pek de gerek kalmamaya başlar. Önce tasarımcıları tarafından düzenlenen yönelmişliği daha sonra dünya hakkında bilgi edindikçe kendi kendini yeniden tasarlayacak olan robot, belki de şu an insanın içinde bulunduğu durumdur. Evrim süreci içerisinde, yazmamıza, konuşmamıza, merak etmemize olanak sağlayan türemiş yönelmişliğimiz, ilkel yönelmişliklerden türeyerek evrimin karmaşık bir ürünü halini almıştır (Dennett, 1999: 67-68). "Robotlardan türedik, robotlardan oluşuyoruz ve tadını çıkardığımız tüm yönelmişliğimiz, o milyarlarca ilkel yönelmiş sistemin, daha temel yönelmişliğinden türemiştir." (Dennett, 1999: 68). İnsanlar doğa ananın yapay birer ürünüdür ve yönelmişliğe sahiptir. Ancak bu yönelmişlik gökten zembille inmemiş, milyonlarca yıl süren akılsız algoritmik süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Dennett, 2013: 514).

3.3.Daniel Dennett'ın Güncel Bilinç Tartışmalarına Eleştirileri

Dennett'a göre düşünce deneyleri, sezgi pompası adını verdiği bir yönteme hizmet eder. Becerikli birinin ellerinde okurun sezgileri yazarın istediği yönde pompalanabilir. Yazar okuyucuyu istediği şekilde düşünmeye kolaylıkla yönlendirebilir. Dennett'ın pek çok düşünce

deneyi için genel itirazı bu yöndedir ancak günümüzde en ön plana çıkanları, bu bölümde daha detaylı olarak incelenecektir.

Günümüzde en bilinen, en çok atıf yapılan ve kullanılan düşünce deneylerini yanıtlamak, tezin savunduğu düşünce olan; bilincin, bilimin dışında görüşü bakımından önemlidir. Çünkü bu düşünce deneylerindeki genel yaklaşım, bilincin öznel ve içsel karakterine vurgu yaparak, onun, materyalist dünya görüşünün ve dolayısıyla bilimin dışında kalan bir olgu olduğunu kanıtlamaya çalışmasıdır. Bu kanıtların çürütülmesi, tam ve bütünlüklü bir bilinç kuramı oluşturmak ya da bilincin, bilimin konusu olabileceğini iddia edebilmek açısından gerekli olan bir diğer basamaktır.

Dennett'ın bilinç kuramı çerçevesinde, bilinçli organizmanın fiziksel dünyada ortaya çıkışını gösterdikten, bilincin, nesnel bilimin üçüncü şahıs perspektifi ile nasıl incelenebileceğine dair bir yöntem ortaya koyduktan sonra, yöneltilebilecek itirazları, güncel düşünce deneylerine yanıtlarla incelemek, bilincin bilimsel açıdan ele alınabileceği savına daha bütüncül bir perspektif sağlayacaktır.

3.3.1. Thomas Nagel'ın Bir Yarasa Olmak Düşünce Deneyine Eleştiri

Bilinçle ilgili en etkili ve en çok kullanılan düşünce deneyi, Thomas Nagel'ın "Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" isimli çalışmasıdır. Dennett'a göre, Nagel hedef canlı konusunda çok doğru bir seçim yapmıştır. Eğer bir örümceğin neye benzediğini sorsaydı bir şeye benzemeyeceği yönündeki sezgi kuvvetli olurdu. Eğer bir kedinin neye benzeyeceğini sorsaydı pek çok insan tabi ki evinde yaşayan ve her gün her davranışını gözlemleyip anlam yüklediği "arkadaşının" yerinde olmanın neye benzediğini bildiğini düşünecekti (Dennett, 1991: 441). "X olmak nasıl bir şeydir?" sorusunun sonucunda ortaya çıkan imge son derece kışkırtıcıdır ve zihinlerimizin esnekliğinden dolayı biz bu fikri kabul etmeye yatkınızdır. Yapabilme gücüne sahip olduğunu düşündüğümüz varlıklar arasında yarasalar inekler ya da insanlar vardır. Toplar, biftekler veya galaksiler ise bu güçten yoksun olmalıdır. Bilinçli olma yetisine sahip olmak için gerekli nitelikler eskiden "ruh" ve "can"dı. Bu gün ise onun yerine "amaçlılık", "iç dünyası olmak", "deneyim geçirmek", "bir bakış açısına sahip olmak" "farkındalık", "özgür iradeye sahip olmak" gibi kavramlar tercih edilmektedir (Hofstadter, 2008: 392). Yapabilme erkine sahip, ayrıcalıklı zihinsel süreçleri olan bir canlı gibi olmak hakkında bir soru sormak için Dennett'a göre (1991: 441), yarasa doğru bir seçimdir. Çünkü bilinçli olduklarına kanaat getirmemiz açısından yeterince bize benzerler.

Ancak burada asıl sorun okuru zihinsel bir haritalamaya davet eder gibi görünen cümlelerin gramer yapısı iyi takip edilince tuzağın ortaya çıkmasıdır. Nagel'ın, benim için X

olmanın nasıl bir şey olduğunu sormamaktadır. Nesnel olarak X olmanın nasıl bir şey olduğunu sormaktadır.

> Nagel'ın yazısının takıntılı noktası budur. Kendi deneyimiyle "biz olmanın nasıl bir şey olacağını hayal edemeyecek varlıklar için (insan deneyiminin gerçek yapısının) anlaşılabilir bir tanımını vermenin" mümkün olup olmadığını öğrenmek istiyor. Böylesine açıkça belirtilince, bariz bir çelişki gibi görünüyor ve gerçekten de Nagel'in üzerinde durduğu nokta budur. Kendisi için bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmek istemiyor. Öznel olarak nasıl bir şey olduğunu nesnel olarak bilmek istiyor. Bir "yarasa kaskı" (beyinde yarasa benzeri deneyimler dürtüleyecek elektrotları bulunan bir kask) takmak ve "yarasalık" deneyimini yaşamak Nagel için yeterli olmayacaktır. Ne de olsa bu, Nagel için bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu gösterecektir. Öyleyse yeterli olacak olan nedir? Herhangi bir şeyin yeterli olacağını sanmıyor ve bu nedenle kaygılanıyor. "Deneyim yaşamak" fikrinin nesnelliğin alanı dışında kaldığından korkuyor (Hofstadter, 2008: 396).

Nagel, üçüncü şahıs bilgisi ile hiç bir şekilde yarasa olmanın neye benzediğinin anlaşılamayacağını iddia eder. Ona göre iç nitelikler özneldir. "dışarıdan" edinilecek bilginin şematik ve eksik olduğunu ileri sürer (Zeman, 2006: 383). Başka öznelere açık olmadığından iç gözlem dışında bir yolla bilinemezler (Eyim, 2016: 151). Dennett bu görüşü kesin bir biçimde reddeder.

Dennett'a göre Nagel okuyucudan, yarasa ve diğer hayvanların, "kendileri için hiç bir şeye benzemeyen" hünerlerinin farklı şekilde gerçekleşiyor olabilme ihtimalini görmezden gelmesini isteyerek, en başından okuyucuyu yanlış bir adım atmaya yönlendirmektedir (Dennett, 1999: 176). Tabi ki bu noktada Dennett, yarasaların ya da diğer hayvanların akla sahip olmadığını ileri sürmeye çalışmamaktadır. Bilincin evrimi başlığı altında, aklın "ya hep ya hiç" olmadığına, aklın türleri olduğuna değinmiştik. Bizim sahip olduğumuz türden bir bilince sahip olmayan bir hayvan için onun gibi bir şey olmak onun için bile bir şeye benzemez. Kavramlarla düşünmek bizim türümüze yani Gregoryci yaratıklara ait bir zihinsel alettir. Hayvanlar bu türden kavramlara ve kavramsal düşünme yetisine sahip değillerdir. Dolayısıyla bir yarasa olmanın eğer bir şeye benziyorsa nasıl bir şey olduğu, bir yarasa hakkında toplanacak nesnel verilerden fazlası değildir.

Bir köpek "kedi kavramına" sahiptir ancak bizim sahip olduğumuz türden bir sahiplikle sahip değildir. köpekler "kedi kavramını" değerlendiremezler. Kediler yalnızca kediler ve kedi olmayanlar cinsinden bir ayrım olarak bilirler. Kendine kedilerin ne olduklarını bilip bilmediklerini soramazlar ya da bir kedinin hayvan olup olmadığını merak edemezler. Kavramlar, yalnızca dile sahip olan insan türü açısından birer varlıktır çünkü dile sahip olmayan canlı türleri açısından kendi içinde değerlendirme yapmak mümkün değildir (Dennett, 1999: 175). Konuşamayan hayvanların zekice etkinliklerinin bizim sahip

olduğumuz türden ya da benzer bir şekilde zihinsel etkinliklerin sonucu olduğunu düşünmeye doğal bir eğilimimiz vardır. Ancak aslında öyle değildir. “Beyinlerin, insan olmayan sahipleri için zekice işler gerçekleştiren süreçleri nasıl başlattıkları hakkında daha çok şey öğrendikçe, bu süreçlerle, müphem bir şekilde iş yapıyor olduğunu sandığımız düşünceler arasındaki benzerlik gittikçe azalır.” (Dennett, 1999: 177).

3.3.2. Frank Jackson’ın Qualia’sına Eleştiri

Frank Jackson’ın bir fizikalizm eleştirisi olarak ortaya koyduğu “Mary’nin Odası” düşünce deneyi, pek çok diğer zihin felsefesi problemi gibi iç nitelikler ile ilgilidir.

Mary, siyah beyaz bir odadadır ve fiziksel olarak kırmızı renge ait bütün bilgiye sahip olduğu varsayılır ve ona kırmızı renk gösterildiğinde yeni bir bilgi edinip edinmeyeceği tartışılır. Eğer Mary, kırmızı görmeye dair tüm fiziksel bilgiye sahipse kırmızı rengi gördüğünde yeni bir şey öğrenmemelidir. Eğer Mary kırmızı rengi gördüğünde bir şey öğrenirse bu yeni bir bilgi olacaktır ve Jackson’a göre (1982: 28- 130) Mary kırmızı rengi gördüğünde dünyayı deneyimlememiz hakkında yeni bir bilgi edindiği açıktır. “Mary *bütün* fiziksel bilgilere sahip olduğu halde bilgisi tam değilse, "fizikalizm", yani dünyanın fiziksel içeriklerinden ibaret olduğu tezi yanlış olmalıdır.” (Zeman, 2006: 382).

Dennett’a göre ilk bakışta güçlüymüş gibi görünen bu düşünce deneyinin sezgi pompası, okuyucuyu kendi öncüllerini yanlış anlamaya ciddi bir biçimde teşvik ettiği için kötü bir düşünce deneyidir. Mary renkli dünyaya bırakıldığında ve kırmızı bir gül gördüğünde “işte kırmızı böyle bir şeymiş” diye bir tepki vereceğini ve tıpkı Jackson’ın dediği gibi yeni bir şey öğreneceğini düşünmek hiçte zor değildir. Ona ilk kez gösterilen nesneler etiketlenmemiş biri kırmızı diğeri mavi renkte iki tahta parçası olsun. Mary’ye bunlardan biri mavi diğeri kırımızı denilmiş olsun. Mary hangi renk için hangi sözcüğü kullanması gerektiğini öğrenene kadar hangisinin kırmızı hangisinin mavi olduğunu bilemeyecektir. Dennett’a göre Churchland hariç neredeyse bütün felsefeciler bu deneyi bu biçimde algılamaktadır. Yalnızca Churchland bu düşünce deneyine itiraz etmiştir. Durum bu biçimde hayal ediliyorsa kimse yönergeleri izlemiyor demektir ve yönergeleri izlemek yerine okuyucuyu hayal etmesini istediği yöne yönlendiren düşünce deneyinin ve yazarın kendisidir (Dennett, 1991: 398).

Dennett (1991: 399) burada esas gözden kaçırılan noktanın öncüllerden biri olan, Mary’nin bütün fiziksel bilgiye sahip olduğu bilgisi olduğuna dikkat çeker. Bunu hayal etmesi çok zordur. Birisinin “bütün fiziksel bilgiye sahip oluşu” bizim anlayabileceğimiz deneyim alanına ait bir şey olmadığından bu öncül üzerine fazla düşünmeden geçeriz. Mary fiziksel

dünya hakkında çok şey biliyordur. Düşünce deneyinin okuyucuya düşündürdüğü bu kadardır. Ancak bir kimsenin bütün fiziksel bilgiye sahip olması o konu hakkında çok fazla şey bilmesinden fazlasıdır. Dennett iddiasını daha açık bir biçimde gösterebilmek için düşünce deneyinin bir kısmını yeniden tasarlar.

Mary'yi esir alanlar artık Mary'nin renkleri görmesi gerektiğine karar vererek, Mary'ye bir tuzak hazırlarlar. Mary'nin ilk renk deneyimine sunulmak üzere parlak mavi renkte hazırlanan muz Mary'ye gösterilir. Mary, hemen onu kandırmaya çalıştıklarını ve muzların sarı olacağını bu muzun ise mavi renkte olduğunu söyler. Onu esir alanlar çok şaşırmıştır. Mary nasıl renkleri hiç deneyimlemediği halde ona gösterilen rengi doğru tanımlayabilmiştir? Mary'ye bunu sorduklarında, hemen gayet basit olduğunu söyler. Bir rengi gördüğünde, onda oluşacak sinir sistemi vb. üzerindeki bütün fiziksel etkileri zaten bilmektedir. Mary, sarı mavi ya da yeşil herhangi bir rengi gördüğünde onda oluşacak düşüncelerin bilgisini edinmiş durumdadır. Mavi deneyiminin Mary'yi etkileme biçimi hiç bir şekilde sürpriz içermemekle birlikte kendi tepkisel eğilimleri de bir sürpriz içermemektedir. Çünkü Mary kendi tepkisel eğilimleri hakkındaki bütün her şeyi zaten biliyordur. Ortada, ilk mavi deneyimine şaşırmayı gerektirecek bir durum yoktur. Dennett'ın hikayenin geri kalanını anlatma yolu, Mary'nin aslında yeni bir şey öğrenmeyeceğini kanıtlamaktadır. Ancak hikayeyi hayal etmenin yazar tarafından önerilen yolu Mary'nin yeni bir şey öğrendiğine dair kanıtı içermez. Yalnızca tabiri caizse öğrendiği sezgisini pompalar ve öncüllerin gerektirdiğinden farklı bir şey hayal etmeyi sağlayarak okuyucuyu uyutur (Dennett, 1991: 399-400).

Mary'nin odası deneyinden Jackson'ın çıkardığı doğrudan sonuç, görsel deneyimlerin epifenomenal iç niteliklere sahip olduğudur (Dennett, 1991: 401). Dennett'a göre iç niteliklerin öznelliğini savunan felsefeciler için epifenomenalizm, iç nitelikler için kalan son güvenli sığınaktır. Ancak bu güvenlik duygusu tamamen anlam karışıklığından kaynaklanmaktadır ve Dennett bu anlam karışıklığını ortaya koyar. İlk kez 1706 yılında "epifenomenon" terimi Oxford sözlüğünde "ikincil görünüm ya da semptom" anlamında kullanılmıştır. Daha sonra biyolog Thomas Huxley tarafından 1874 yılında psikolojide şimdiki yaygın kullanımı olan " işlevi olmayan özellik veya yan ürün" olarak genişletilmiş bir anlam kazanmıştır (Dennett, 1991: 402). Ancak standart felsefi anlamında "X epifenomenaldir" demek, "x bir etkidir fakat fiziksel dünyaya kendi başına hiç bir etkisi yoktur" demektir. "Onları fiziksel durumların bir gölgesi olarak değerlendirir" (Cevizci, 2015b: 156). Bu noktada Dennett'a göre (1991: 401) çok büyük bir anlam farkı bulunmaktadır. Bu tanıma göre x'in hiç bir fiziksel etkisi yoksa, x'in varlığını doğrudan ya da

dolaylı olarak tespit edebilecek hiç bir alet de olmayacaktır. X'in varlığı ya da yokluğu dünyanın gidişatı açısından hiçbir etkiye sahip değildir. öyleyse nasıl bir gerekçe ile x'in varlığı ampirik olarak iddia edilebilir? Standart felsefi anlamı ile epifenomenal iç nitelikler varolsaydı bile, onlar olmadan da nesneler tamamen aynı şekilde olacaklardı. Bu nedenle de iç niteliklerin varlığı maddesel dünyada gerçekleşen şeylerle açıklanamaz (Dennett, 1991: 403).

Bu fikri ciddi anlamda acınası bir fikir olarak değerlendiren Dennett (1991: 403) kendini epifenomenalist olarak adlandıran felsefecilerin aslında epifenomenalizmi Huxley'in tanımındaki anlamıyla anlamaktadırlar. Bu anlamıyla iç nitelikler fizikseldir ve fiziksel etkilere sahiptir. Yalnızca işlevsel değillerdir. Bu terimi kullanmakta ısrar eden felsefecilerin tam olarak neyi kastettiklerini net bir biçimde ortaya koymaları gerektiğini söyleyen Dennett (1991: 404) standart felsefi anlamının oldukça anlamsız ve gülünç, Huxley'in anlayışının ise açık ve sorunsuz olmasına rağmen felsefi tartışma ile alakasız olduğunu düşünür. Epifenomenalizmin bu iki anlamı arasındaki karmaşa zombi tartışmasını da etkilemiştir. Felsefede zombi terimi, davranışları insanlarla aynı olabilen ancak bilinçli bir içeriğe sahip olmayan varlıklar anlamında kullanılıyordu. Davranışsal olarak bir insandan farklı olmayan zombi, bilinçli değildi. Başka bir deyişle gözlemciye göründüğü haliyle zombi olmak diye bir şey yoktu.

Bu noktada Dennett'a göre gözlemcilerin zombileri ayırt edemeyecek olması durumu nasıl yorumlandığına bağlı olarak farklılık gösterir. Bir zombi ile bir insanın ilkesel olarak ayırt edilemeyeceğini söylemek, bilinç denilen şeyin "gülünç anlamı ile" epifenomenal olduğunu söylemek olur. Ve bu oldukça anlamsız ve aptalcadır. Huxley'in tanımına göre epifenomenal olduğunu söylemek ise zombi ve insanı ayırt etmenin herhangi bir yolu olsa da gözlemci için işlevsel olarak ortaya çıkan bir fark değildir. Örneğin zombilerin beyinleri farklı renkte olabilir ancak zombilerin sırf beyin renklerine bakarak bilinçli olmadıklarını söylemek daha da tehlikeli ve aptalca bir yola götürür. Bu yolla "mesken tutulmuş" beyinler ile "mesken tutulmamış" beyinler arasındaki ayrımı yani gözlemci barındıran bir beden ile gözlemci barındırmayan bir beden arasındaki ayrımı yalnızca dışardan görünen ve işlevsel olmayan örneğin renk gibi bir şeye göre yapmak, nedensiz bir ön yargılar zincirini tetikler. İşlevsel olmayan farklı fiziksel özelliklerle de bu ayrım yapılamaz. Japonların ya da belki yahudilerin bilinçli olmadığını söylemek kadar saçmadır. Dennett'a göre bu düşünce yalnızca antik ön yargıların alçak ve saçma bir kalıntısıdır (Dennett, 1991: 406).

3.3.3. Tersine Çevrilmiş Spektrum'a Eleştiri

Tersine çevrilmiş spektrum problemi, bir tür qualia tartışmasıdır. Aynı renge bakıp aynı kelimelerle uzlaştığımız halde gördüğümüz rengin aynı renk olup olmadığı problemine tersine çevrilmiş spektrum sorunu denir.

Bir grup insandan, farklı renklerdeki bir kova dolusu plastik nesneleri renklerine göre teker teker ayırmaları istendiğini varsayalım. Renkler kırmızı mavi beyaz ve yeşil olsun. Bu gruptaki bütün bireyler hangi şeklin hangi renge ait gruba dahil edileceği konusunda her defasında hemfikir olacaklardır. Herkes birbirinin kararını onaylayacaktır. Ancak renklerin gruplanmasında hemfikir olmaları örneğin kırmızı renkli nesneler için hepsinin aynı "kırmızı"yı gördüğünü gösterir mi? Sistemli bir şekilde aynı ayrım yapılabildiği halde birinin kırmızı olarak gördüğü nesneyi başka biri mavi olarak görüyor ve ona kırmızı diyor olabilir. Başkalarının gördükleri renk deneyimleriyle aynı deneyime sahip olmadığımız halde o deneyimi aynı isimle adlandırabiliriz. Niteliksel olarak farklı deneyimler yaşamanın mantıksal bir çelişkiye yol açmadığı ya da imkansız olmadığı ortadadır. (Zeman, 2006: 84). İki kişi aynı "kırmızı" nesneye baktıklarında, kırmızı gördükleri konusunda uzlaşırlar çünkü küçüklükten beri gördükleri şeyi kırmızı olarak öğrenmişlerdir ve bu içsel deneyimi tarif etmenin başka bir yöntemi de yoktur. İki kişinin aynı nesneye bakarken duyumladıkları renk nitesinin aynı olup olmadığı problemi zihin felsefesinde çözülmesi en zorlu sorunlardan biri olarak görülür (Sayan, 2004: 584). Buradan, fiziksel olgular sabitken deneyimin değişebileceği çıkarımı yapılabilirmiş gibi görünür ve deneyimin fiziksel sahadan bağımsız olabileceğine dair bir veri ortaya koymuş olur. "Dennett, deneyimi böyle farazi olarak ters çevirmenin tuhaf olmanın ötesinde, zırva olduğunu çok usta bir dille ileri sürer." (Zeman, 2006: 384).

Genelde düşünce deneylerinde özneler arası iç niteliklerin karşılaştırılmasının mümkün olamayacağı anlayışı hakimdir. Bu yalnızca tersine çevrilmiş iç nitelikler fikrinin saçmalığını olumlayan düşüncelere destek sağlar. Dennett (1991: 391) kişiler arası tersine çevrilmiş spektrum fikrini farklı bir versiyonla tek bir zihnin içinde tasarlayan bir düşünce deneyi sunar.

Bir insan, bir sabah uyanıp gökyüzünün sarı, otların kırımızı olduğunu fark eder. Ondan başka hiç kimse bu konu hakkında bir şey söylemiyor bu anormalliği fark etmemiş gibi görünüyordur. Sorunun kendisinde olduğunu düşünmektedir. Görsel iç nitelik rengi o uyurken değişmiştir. Özne, bu yeni deneyime yavaş yavaş ayak uydurmaya başlar. Zaten yapılan pek çok deneyde, her şeyi baş aşağı çeviren ya da görüntüyü belli bir ölçüde örneğin bir kaç santim sola kaydıran bir gözlük taktıklarında, deneklerin ilk başta yapamadıkları pek çok eylemi artık yeni görüşlerine uyum sağlayarak yapabildikleri görülmüştür. Gözlük

takılıyken şehir trafiğinde bisiklete dahi binebilecek kadar uyum sağlarlar. İç nitelik rengi o uyurken ters çevrilmiş olan kişinin de renk görüşünün ters çevrilmesine yavaş yavaş uyum sağladığını varsaydığımızda neler olur? Tabi ki artık gökyüzü sarıdır ancak bu kişi ona mavi demeye devam edecektir. Gün içinde normal hayatında rengi farklı söylediği her durum için açıklama yapma gereği ortaya çıkacağından, daha pratik olan diğerlerinin gördüğünü söyleme davranışına devam ettikçe, ilk başta yeni bir nesneye baktığındaki kafa karışıklığı ortadan kaybolmaya başlar. Artık iç nitelik savunucularının, bu uyumun, kişinin ikinci doğası haline geldiğini varsayması gerekmektedir. Bütün tepkisel eğilimlerin geri geldiği varsayıldığında iç nitelikler hakkındaki sezgiye ne olur? (Dennett, 1991: 391-393).

Dennett'a göre bu tamda Çoklu Taslaklar Modelinin gerektirdiği gibidir. Beynin etrafına dağılmış, üzerine doğru bir cisim geldiğinde doğru yöne doğru eğilmek türünden reflekslere benzeyen ve uyuma ihtiyaç duyan ayırt etme ve tepki verme sunucuları bulunmaktadır. Diğer yandan bu tür basit otomatik tepkilerden biraz daha karmaşık olan ve odaklanma yolu ile başvurulan kasıtlı eylemlerle vardır. Uyum sağlama süreci ilerledikçe ve uyumlar biriktikçe, kişiler hangisinin doğru deneyim olduğu konusundaki muhakemesi sarsılmaya başlar. Yeteri kadar zaman uyum sağlama süreci yaşadıktan sonra "her şey farklı görünüyor ama ben buna alışıyorum" yerine "her şey eskiden göründüğü gibi görünüyor" kaçınılmaz bir sonuç olacaktır (Dennett, 1991: 396-397).

Kişinin tepkileri yavaş yavaş tamamen "normale" dönüyordur. Renkleri görüşünün tersine çevrilmesinin rahatsız ediciliğini unutmaya ve bu kötü şoktan tamamen kurtulmaya başlamıştır. Eğer bu kişiye bir gün "Şimdi domatesler sana yine eskisi gibi *gerçekten* yeşil mi görünüyor, yoksa domatesler eskisi gibi *sahiden* kırmızı mı?" diye sorulursa, Dennett, artık bu soruyu cevaplamakta güçlük çekeceği görüşündedir. Hatta uyum tamamen tamamlandığında artık bu soruyu cevaplamak imkansız bir hal alır. Davranış ve dolayısıyla da "fiziksel olgular" denekteki değişikliğe yeniden uyum sağlarken, "deyim yerindeyse, deneyiminiz de eski renklerini kazanacaktır." (Zeman, 2006: 385).

"Fiziksel olgularda *değişim olmazsa,* deneyimde de hiçbir değişiklik olmaz: Bir kez daha, fiziksel olgular her şeydir." (Zeman, 2006: 385). Dennett'a göre eğer hala tersine çevrilmiş iç niteliklerin olduğuna dair bir sezginiz varsa, siz uyumun "deneyim sonrası tarafta" oluştuğunu düşünme eğiliminde olduğunuz içindir. Oysa Dennett'ın çoklu taslaklar modelinde de ortaya koymaya çalıştığı gibi tek ve kesintisiz bir bilinç akışı yoktur. "Onun ardından gerçekleşen x'e yönelik bütün tepkiler" ve "ondan önce gerçekleşen x'in bilinci" diye iki ayrı şey yoktur (Dennett, 1991: 392). Tamamen uyum sağlama süreci

gerçekleştiğinde artık kişi için kesin bir yargıya varmak imkansız olacaktır çünkü uyum deneyim sonrası kartezyen tiyatroda gerçekleşmez.

Dennett'a göre (1991: 397) bu kişinin tersine çevrilmiş tepkisel eğilimleri normalleştiği zaman tersine çevrilmiş iç niteliklerin hala kalacağı fikri, kartezyen tiyatronun inatçı bir mitidir. Tepkisel eğilimlerin toplamından fazla bir iç nitelik yoksa, iç nitelik sabitken eğilimleri uyarlama düşüncesi kendisiyle çelişen bir düşüncedir.

3.3.4. David Chalmers'ın Zombi Argümanına Eleştiri

Temel olarak felsefede zombi kavramı, son zamanlarda Chalmers (1997) gibi pek çok felsefeciyi etkilemiş olan, temelde bilinçliymiş gibi davranan ancak öyle görünse bile "içeride yaşayan birinin olmadığı" bir insanısı (Hofstadter, 2015: 434). Tezin ikinci bölümünde de değinildiği gibi eğer böyle bir dünya mantıksal olarak imkanlıysa fizikselden fazlası var demektir.

Dennett'a göre bu argümanın pek çok eksiği bulunmaktadır. Öncelikle Dennett bütün ciddiyetleriyle anlattıkları bu argümana rağmen, bu felsefecilerin "bizimkiyle aynı olan, ama zombileri barındıran bir dünya tasavvur etmediklerini ileri sürüyor. Bunun için pek öyle yoğun bir çaba harcamadıklarını ileri sürüyor." (Hofstadter, 2015: 435). Dennett'a göre bu argümanın yeterince güçlü olmamasının tek sebebi yeterince detaylı ele alınmamış bir dünya olması değildir. İlk olarak epifenomenal bir olgudan bahsediyor gibi görünmeleridir.

Bir zombi ile bir insanın ilkesel olarak ayırt edilemeyeceğini söylemek, bilinç denilen şeyin "gülünç anlamı ile" epifenomenal olduğunu söylemek olur (Dennett, 1991: 405). Epifenomenalizmin saçmalığı x'in varlığının ya da yokluğunun dünya hakkında hiçbir etkisi olmuyorken nasıl olup da ampirik olarak x'ten bahsedileceğidir. Epifenomenal iç nitelikler varolsalar bile, onlar olmadan da nesneler tamamen aynı şekilde olacaklardır. Bu nedenle de iç niteliklerin varlığı maddesel dünyada gerçekleşen şeylerle açıklanamaz. Smullyan'ın "Talihsiz Bir Düalist" öyküsü Epifenomenalizmin anlamsızlığına vurgu yapmak bakımından değinmeye değer bir öyküdür:

> Bir zamanlar bir düalist vardı. Zihin ve maddenin ayrı şeyler olduğuna inanırdı. Nasıl etkileşim gösterdiklerini bilmiyormuş gibi davranır, yaşamın "gizemlerinden" biri olarak görürdü. Ama zihin ile maddenin çok ayrı şeyler olduğundan emindi. Ne yazık ki, bu düalist dayanılmayacak kadar acı veren bir yaşam sürüyordu. Bunun nedeni felsefi inançları değildi, farklı nedenleri vardı. Yaşamının sonuna dek huzur bulamayacağının kusursuz deneysel kanıtları vardı elinde. Ölmekten başka hiçbir şeyin özlemini çekmiyordu. Ama bazı nedenlerle intihar etmekten kaçınıyordu: (1) ölümüyle başkalarına acı vermek istemiyordu; (2) intiharın ahlaki açıdan yanlış olmasından korkuyordu; (3) ölümden sonra yaşam olabileceğinden ve sonsuz cezaya çarptırılma riskinden çekiniyordu. Yani bizim zavallı düalist çok çaresizdi. Derken şu mucize ilaç keşfedildi! İlacı alan kişinin ruhu ya da zihni tümüyle iptal oluyor,

> ama bedeni tıpkı eskisi gibi çalışmasını sürdürüyordu. İlacı alan kişide gözlemlenecek bir değişim olmuyordu; beden sanki hala bir ruhu varmış gibi davranmayı sürdürüyordu. Kendisi açıklamadığı takdirde en yakın dostları bile ilacı aldığını anlamıyorlardı. Bizim düalist elbette çok mutlu olmuştu! Artık süregelen itirazlara maruz kalmadan kendini (yani ruhunu) iptal edebilirdi. Böylece "yarın sabah eczaneye gidip ilacı alacağım sonunda ızdırabım bitecek!" diyerek uzun yıllardan beri ilk kez yatağına mutlulukla girdi ve huzur içinde uykuya daldı. Tam bu noktada garip bir şey oldu. Bu ilacın varlığını ve düalistin ne kadar acı çektiğini bilen bir dostu onun ızdırabına son vermek istedi. Gece yarısı gizlice düalistin evine girip, o derin uykudayken ilacı damarlarına zerk etti. Ertesi sabah düalistin bedeni uyandı –gerçekten artık ruhu yoktu- ve ilk yaptığı iş eczaneye gidip ilacı almak oldu. İlacı alıp eve geldi ve yutmadan önce artık kurtulacağım dedi. Sonra ilacı aldı ve işe yaraması için gerekli süreyi bekledi. Sürenin sonunda öfkeyle bağırdı: "Lanet olsun, bu nesne hiçbir işe yaramıyor! Benim hala bir ruhum var ve her zaman ki gibi acı çekiyorum! Bütün bunlar düalizmin birazcık yanlışlığını göstermiyor mu? (Smullyan, 2008: 368-369).

Dennett'a göre üst düzey yönelmişlik sergilemek akıl türleri için önemli bir ilerlemedir (Dennett, 1999: 135). Üst düzey yönelmişliğin sergilenebiliyor olması organizmanın deneyimi gerçekleştirebilmesi için yeterli bir düzeydir. Ayrıca bir iç gözlemciye gerek yoktur. Bu türden ayrıca iç nitelikler varolsalardı bile onlar olmadan da her şey aynı olurdu. Zombi olmayan insanların sergiledikleri yönelmişlik yani bizlerin sergilediği türden yönelmişlik sergileyebilen zombiler, bizlerin girdiği biçimde iletişim ve etkileşime devam ettikçe onların yönelmişliğinden kaynaklanan yönelmişliklerden fazla başka bir bileşen yoktur.

Chalmers'a göre (1997) böyle bir dünya tasavvur edebiliyorsak, bizim yaşadığımız dünyada bu tasavvur ettiğimiz dünyadan fazla bir birleşen olmalıydı. İşte bu iç gözlemimizi iç niteliklerimizi sağlayan birleşendi. Hofstadter'a göre (2015: 437) bilincin fizik yasalarının ötesinde ya da üzerinde bir şeyden kaynaklandığını düşünen bütün felsefeciler ruhlardan veya havada süzülen bulutsu hayaletlerden bahsetmiyor olsalar bile düalisttirler. Düzlizme giden yol iki kötü argümadan geçer.

Bunlar; (1) bazı doğruların fiziksel nesnelerin özelliklerinden, koşul ve ilişkilerinden olmadığı ve (2) bu nedenle de bu bazı doğruların fiziksel olmayan nesnelerin özellik koşul ve ilgileriyle ilgili olması gerektiğidir (Dennett ve Hofstadter, 2008: 372).

Zihinle ilgili şeylerin zorunlu olarak bilimin dışında bırakılması fikri gizemin asla yok olmayacağının garantisidir ve bu tür düşünceler bu gizemlerden çok hoşlanan kişilere çekici gelmeye devam etmektedir (Dennett ve Hofstadter, 2008: 373). Bu görüşlere hala sadakatle tutunmaya çalışan felsefecilere göre aslında bilincin böyle gizemlerle ilgili olmayacak biçimde açıklanabilmesi onlara göre mükemmelliği kusurlulaştıracaktır.

3.3.5. John Searle'ün Çince Odasına Eleştiri

Çince Odası Deneyi, bilgisayar yazılımcıları tarafından hazırlanan Çince girdilere, anlamlı Çince yanıtlar verebilen bir yazılımın aslında Çince anlayıp anlamadığı sorusuna odaklanan ve anlamın bu yazılımın bir parçası olmadığını kanıtlamayı amaçlayan düşünce deneyidir. Deney, odaya yerleştirilmiş, ana dili İngilizce olan ve hiç Çince bilmeyen birinin, hiç anlamadığı Çince sembollerle çalışan bir bilgisayar programını taklit etmesine dayanır. Odadaki kişi Çince sorulan sorulara uygun Çince cevapları veren yapay zeka programını taklit eder. Bu kişinin Çince sembollerle dolu sepetlerin olduğu bir odada kilitli olduğunu düşünelim. Bu kişinin elinde Çince sembollerle ne yapabileceğini anlatan kendi ana dilinde yazılmış bir kurallar kitabı var. Bu kurallarda yalnızca Çince sembollerin biçimsel özelliklerine dayanarak nasıl işletileceğini anlatıyor. Yani başka bir deyişle simgeleri yalnızca şekillerine bakarak ayırt etmeye yarıyor. Örneğin; bir kural X işaretini bir numaralı sepetten alın ve iki numaralı sepetteki Y işaretinin yanına koyun diyor. Hangi Çince sembolün hangisiyle eşleşeceğine ilişkin bir sürü böyle kural var. Daha sonra odadaki kişiye başka Çince sembol sepetleri ve kurallar kitabı getirilip bir öncekinin geri alındığını düşünelim. İçerideki kişi bilmiyor ama bu sembolleri veren kişiler Çince sembollere sorular, eşleştirme sonuçlarına yanıtlar adını veriyor. Bu durumda kendisi de aslında program oluyor. Sistem o kadar iyi kurulmuş ve eşleştirme o kadar iyi yapılıyor ki içerde kilitli olan kişi tek bir kelime Çince bilmemesine rağmen cevapları ana dili Çince olan bir insanın vereceği cevaplar kadar mükemmel. Bu durumda yalnızca dışardan bakan bir gözlemci için içerideki kişi mükemmel bir Çince'ye sahip ama oysaki tek bir kelime dahi Çince bilmiyor. Yaptığı tek şey ona verilen kurallara göre sembolleri eşleştirip gelen sembollere karşılık dışarıya eşleşmeleri göndermek (Searle, 2008: 343). Searle'ün burada kanıtlamak istediği şey, doğru bi yazılımın tıpkı insanın Çince anlamasını sağlayamadığı gibi bilgisayarın da Çince anlamasını sağlayamayacağıdır.

Çince odası deneyinde Searle, zekice bir yanılsama uyandırma yoluna giderek okuyucuyu manipüle etmektedir. Deneyde Searle, okurun bu zekice programlanmış, dışarıdan bakıldığında gerçekten düşünüyormuş gibi görünen ama aslında yalnızca Çince sembolleri yan yana getirerek çıktı veren ve aslında hiçbir anlam barındırmayan bir programla kendisini özdeşleştirmesini istemektedir. İşte bu noktada hatalı olduğunu Douglas R. Hofstadter şu sözlerle dile getiriyor: "Bizce Searle bir insanın bunu yapabilmesinin herhangi bir anlamı olduğunu ima ederek son derece ciddi ve temel bir yanlış temsil hatasına düşmektedir. Bu imgeyi alınca okurlar istemeden de olsa, zeka ile simge manipülasyonu arasındaki ilişkiye dair son derece gerçek dışı ve olanaksız bir düşünceye doğru çekilmektedir" (Dennett ve Hofstadter, 2008: 359). Searle Çince anlamama duygusundan hareket ederek adeta bir sezgi

manipülasyonu ile okuru, adım adım kendisini, simülasyonu yapan kişinin yerine koyma duygusunun içine çekmektedir. Bu da argümanın en kritik noktasıdır. Anlamayı rastgele bir simülatöre yükleme davranışı hatalıdır ve anlam, Searle her ne kadar bir kaç kağıt diyerek geçmekten çekinmese de bu şeylerin tamamını içine alan sisteme aittir (Dennett ve Hofstadter, 2008: 360)

SONUÇ

Çağlar boyunca, özellikle de Descartes'tan sonra, en hakim bilinç kuramı insan ruhunu taçlandırarak, insanı doğada bambaşka bir konuma oturtan düalist görüş olmuştur. Bilim devrimi ve pozitif bilimlerin felsefe üzerinde yarattığı etkiyle beraber, materyalist perspektifte davranışçılık, özdeşilk kuramı ve işlevselcilik gibi görüşler şekillenmişse de, insanın kendi iç deneyiminden gelen sağduyu sebebi ile bilincin fizikselden fazlası olduğu fikri hiçbir zaman sahneyi terk etmemiştir. Kendini materyalist olarak gören pek çok düşünüre göre, hala şu fikir varlığını hissettirir: Biz, bize görünen şeyleri içerden biliriz, öznel bir bakış açısına sahibiz ve bu ayrıcalıklı konum yalnızca mekanik bir sistem olamaz.

21. Yüzyılda bilinç tartışmalarında artık hiç kimse açık bir biçimde düalist bir ruh kavramını savunmamaktadır. 21. Yüzyıl zihin felsefesinde, genel çerçevesi ile materyalist bir görüş hakimdir. Bilimin hakim olduğu, hepimizin bilime dayalı açıklamaları gerçek ve doğru olarak kabul ettiği günümüz dünyasında artık, ruh gibi bu dünyaya ait olmayan başka bir tözden bahsedilmiyor olsa da, düalist görüşlerin etkileri hala kaybolmamıştır. Bilincin, fiziksel olanda farklı bir şey olduğunu ya da bilinçliliğin zihinsel olanla açıklanmasının mümkün olmadığını iddia eden her görüş, aslında düalist bir görüştür. Searle'e göre, insan biyolojik bir varlık olarak ele alınmalı ve tabi ki çağdaş bilimin inceleme alanına dahil olmalıdır. Ancak Searle hala bilincin öznel konumundan dolayı birinci şahıs ontolojisi taşıdığını ve bilimin üçüncü şahıs perspektifi ile incelenemeyeceğini söyler. Bir belirimci olarak nitelendirilmek istemese de, midede sindirimin oluşması gibi, beyinde de zihnin oluştuğunu ve doğal olarak biyolojik bir organ olan insan beyinlerinin bilinci ortaya çıkarabileceğini savunur. Ona göre bilinç, insan beyinlerinin bir özelliğidir. Biyolojik doğalcılık diye adlandırdığı bu kuramın, bilincin bilimin dışında kalan bir olgu olarak bırakmadığını, ancak birinci şahıs perspektifinin de reddedilemeyeceğini söyler. Dennett'a göre, Searle ve onun gibi düşünen pek çok felsefecinin vazgeçemediği içerden bir izleyici olduğu fikri, her zaman Kartezyen bir görüş olacaktır ve düalist etkiden kurtulamamıştır.

Nagel, McGinn gibi felsefeciler ise daha da karamsar bir bakış açısı ile 21. Yüzyıl bilim anlayışının, bilinci açıklamasının mümkün olmadığını savunmaktadır. Nagel'a göre bilimsel ilerleme, bilinci dışarda bırakarak gerçekleşmiş ve bilincin açıklanması olanaksız bir çerçeve kurmuştur. Belki başka bir bilimsel paradigma, bilinçli varlığın doğasına açıklık getirebilir, ancak bu kesinlikle günümüz hakim bilim anlayışı ya da neo-darwinist evrim teorisi değildir. McGinn ise bilinçliliğin, insan kavrayışının dışında kalan bir olgu olarak hiçbir bilimsel anlayış ile açıklanamayacağı görüşündedir. Dennett'ın bu tür görüşlere

yaklaşımı, genellikle onların gizeme olan tutkularından ileri geldiğini söylemek şeklindedir. Bilincin bir gizem olarak kalması, onu ayrıcalıklı bir konumda tutuyor ve bu da Nagel ve McGinn gibi felsefecilere haz veriyordur. Bilincin, bilimsel olarak açıklanabilir olduğunu veya herhangi bir bilimsel açıklamasını kabul etmek istememelerinin sebebi, bu gizemi korumaktır. Bilinmeyene duyulan tutku daima onun yüceliği ile özdeşleştirilir. Dennett'a göre pek çok insan, bir şeyin açıklanabilir olmasının onun mükemmeliyetinden bir şey kaybettirmeyeceği düşüncesini bir sebepten kabul edememektedir ve bu nedenle, bilincin bir gizem olarak kalması fikrine bağlılıklarını sürdürmektedir.

Dennett, bilincin üçüncü şahıs perspektifinden incelenebildiğini gösterdiği ve dolayısıyla bir gizem olarak değil, bilimin bir alanı olarak ele alınabildiği, heterofenomenoloji ve doğal seçilime dayalı Darwinci evrim görüşü üzerinden bir bilinç açıklaması inşa eder. Ona göre; bilinci incelemenin yolu, kişilerin kendi fenomenolojik dünyalarını dışardan bir gözlemci olarak, tarafsız bir şekilde onların düşüncelerini aktarma yöntemleri ve söyledikleri ile ele almaktır. Kendi bilinçli deneyimleri hakkında söyledikleri her şeyi biriktirip, adeta bir katolog oluşturmak gibi düşünülebilir. Zaten günlük hayatta hepimiz birbirimizin bilinçli olduğu ön kabulü ile hareket ederiz. Kişiler, kendilerinden başka bir bilinçli organizmanın varlığını kabul etmiyor olsaydı iletişim kurmazlardı, hatta daha zahmetli olan bilgi biriktirme ve kitap yazma gibi faaliyetlere hiç girişmezlerdi. Kısacası heterofenomenoloji, başkalarının iç yaşantısıyla ilgili olarak dile getirdikleri ve davranışları ciddiye alarak, yani başkalarına yönelimsel tavır ile yaklaşarak, haklarında bilgi sahibi olmaya çalışmaktır. Dennett'a göre, insanın iç dünyasının nesnelerinin, nasıl beyinde gerçekleşen olaylar olabildiği ya da olup olmadıkları tartışılmak istenildiğinde, yapılması gereken ilk şey nesneler için heterofenomenolojik bir katalog oluşturmaktır. Çoklu taslaklar modeli adını verdiği yöntem ile, neden bilincin onun deyimi ile Kartezyen bir Tiyatro olmadığını da ortaya koyarak pek çok felsefecide hala etkilerini sürdüren düalist bakış açısının dışında bir sistem inşa eder. Bu yöntemler, bilincin üçüncü şahıs perspektifinden incelenmesine olanak tanır.

Varolan bilinçli organizmanın ve zihin hallerinin nasıl bilinim konusu olabileceğine heterofenomenoloji yöntemi ile bir öneri sunan Dennett, diğer yandan bilinçli organizmanın evrimsel süreçte nasıl ortaya çıktığını açıklamayı amaçlar. Ayakları yere basan bir bilinç kuramı, akılsız parçacıklardan akla geçişin nasıl gerçekleştirdiğini de ortaya koymalıdır. Aslında bunu, pek çok felsefecinin, Searle gibi sırtını dayandığı gerçek ve sahte yani öznel ve türemiş yönelmişliğin arasındaki, onlara göre giderilemez olan ayrılığın giderilebildiğini göstererek kanıtlamış olsa da, bilincin fizikselden ayrı bir bileşen olmadığını, doğal seçilimin bilinci nasıl oluşturduğunu incelikli bir biçimde adım adım anlatır.

Biz insanlar dile sahip olan bir tür olarak elbette ki en üst düzeyde akla sahip organizmayız. Ancak bu dilin ya da dil ile düşünmenin içerden ayrıcalıklı bir erişim olduğu ya da bilincin açıklanamaz bir özelliği olduğu anlamına gelmez. Darwin'in doğal seçilim kuramını dayanak noktası olarak alan Dennett bir zihinsel araç olarak sözcüklerin en basit akılsız parçacıkların algoritmik süreçlerinden nasıl evrildiğini ustalıkla ortaya koyar.

Sonuç olarak, Dennett materyalist bir perspektifte evrime dayalı bir bilinç açıklaması ortaya koyarken, bilincin nasıl bilimin konusu olabileceğine dair de başarılı bir yöntem önerir.

Bilinç sorununun bilim ışığında ele alınıp incelenebileceği, bilinci materyalist dünya görüşü dışında bırakmayı amaçlayan günümüzdeki en bilinen düşünce deneylerine Dennett'ın yanıtlarıyla birlikte, sistematik ve bütüncül bir biçimde gözler önüne serilir.

21.YY BİLİM ANLAYIŞI İÇİNDE BİLİNCİN YERİ

İNDİRGEMECİ GÖRÜŞLER

İNDİRGEMECİ GÖRÜŞLER; BİLİNCİN, FİZİKSEL OLANI AŞAN VE FİZİKSEL OLANDAN BAŞKA BİR BİLEŞEN OLDUĞUNU REDDEDEN GÖRÜŞLERDİR. BİLİNÇ, YAŞADIĞIMIZ DÜNYAYI AŞKIN BİR VARLIK DEĞİLDİR.

İNDİRGEMECİ GÖRÜŞLER TARİHSEL SÜREÇTE PEK ÇOK AŞAMADAN GEÇMİŞTİR.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE

- DAVRANIŞÇILIK
- ÖZDEŞLİK KURAMI
- İŞLEVSELCİLİK
- ELEYİCİ MATERYALİZM

GÜNÜMÜZDE

- İŞLEVSELCİLİK VE YAPAY ZEKA KURAMLARI
- EVRİMCİ GÖRÜŞ

TEZİN SAVUNACAĞI ANLAMIYLA İNDİRGEMECİLİĞİ, ÖZDEŞLİK KURAMI GİBİ DENNET'IN DEYİMİYLE AÇGÖZLÜ İNDİRGEMECİLİKTEN AYIRMAK GEREKİR. DENNET'IN EVRİMCİ BİLİNÇ KURAMI ILIMLI ANLAMDA İNDİRGEMECİDİR. BİLİM ÇERÇEVESİNDE ELE ALINMAK İSTENEN BİR KURAMIN MATERYALİST BİR YAKLAŞIM BENİMSEMESİ KAÇINILMAZDIR.

AÇIKLANAMAZCI GÖRÜŞLER

THOMAS NAGEL'E GÖRE MEVCUT DOĞA ANLAYIŞIMIZ BİLİNCİ AÇIKLAYAMAZ.MATERYALİST İNDİRGEMECİ DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN FİZİKSEL DÜNYANIN NEREDEYSE BÜTÜN FENOMENLERİNİ AYDINLATTIĞINI KABUL ETMEKLE BİRLİKTE NAGEL, MATERYALİZMİN BU BAŞARISINI BİLİNCİ DIŞARDA BIRAKARAK, BİLİNÇ DİYE BİR FENOMEN HİÇ YOKMUŞ GİBİ DAVRANARAK ELDE ETTİĞİNİ İDDİA EDER.

NAGEL'E GÖRE BİLİNÇLİ ORGANİZMANIN VARLIĞI SALT FİZİKSEL BİR AÇIKLAMA İLE ORTAYA KONAMAZ.

İNSANIN FİZİKSEL DÜNYANIN BİR PARÇASI VE İNSANI MEYDANA GETİREN EVRİM SÜRECİNİN DE FİZİKSEL DÜNYANIN BİR PARÇASI İSE FİZİKSELDEN FAZLASINA SAHİP ORGANİZMALARIN NASIL MEYDANA GELDİĞİNE DAİR AÇIKLAYICI BİR EKLEMEYE İHTİYAÇ VARDIR.

COLIN MCGINN, NAGEL'İN ŞU AN Kİ SAHİP OLDUĞUMUZ KAVRAMSAL ARAÇLAR VE DÜNYA GÖRÜŞÜ İLE BİLİNCİN AÇIKLANAMAZ OLDUĞU DELİLİNİ BİR ADIM İLERİ TAŞIR. MCGINN'E GÖRE HER ŞEYİ KAPSAYACAK BİR 'HER ŞEYİN TEORİSİ' İMKANSIZDIR. BİLİNÇ SORUNU 2500 YILDIR ÇÖZÜLMEMEKTE DİRENMİŞTİR VE BUNUN BİR SEBEBİ VARDIR. İNSAN ZİHNİ, DOĞASI GEREĞİ BU KAVRAYIŞTAN YOKSUNDUR. BİLİNÇ, İNSAN ZİHNİNİN YAPISAL OLARAK ONU ANLAMA YETKİSİNE SAHİP OLMAMASINDAN DOLAYI ASLA AÇIKLANAMAYACAKTIR.

ANTİ-İNDİRGEMECİ GÖRÜŞLER

BİLİNCİN İNDİRGENEMEZLİĞİ, ONU SAVUNAN FELSEFECİLERE GÖRE İLK VE EN ÖNEMLİ OLARAK, BİLİNCİN BİRİNCİ ŞAHIŞ ONTOLOJİSİNE SAHİP OLMASINDAN KAYNAKLANMAKTADIR.

ANTİ-İNDİRGEMECİ GÖRÜŞLER GENEL ANLAMIYLA BİLİNCİN ÖZNEL VE İÇSEL YAPISINDAN DOLAYI FİZİKSEL OLANA İNDİRGENEMEYECEĞİNİ VE DOLAYISIYLA BİLİMİN KONUSU OLAMAYACAĞINI SAVUNAN GÖRÜŞLERDİR.

BİLİNÇLİ ORGANİZMANIN FİZİKSEL OLANDAN FAZLASI OLDUĞUNU VE DOLAYISIYLA EVRİMCİ BİR AÇIKLAMA YA DA BİLİM İLE BİR CEVAP BULUNAMAYACAĞINI İDDİA EDEN ARGÜMANLAR

- THOMAS NAGEL'IN "YARASA OLMAK" ARGÜMANI
- FRANK JACKSON'IN "QUALIA" ARGÜMANI
- TERSİNE ÇEVRİLMİŞ SPEKTRUM ARGÜMANI
- DAVID CHALMERS'IN ZOMBİ ARGÜMANI
- JOHN SEARLE'ÜN ÇİNCE ODASI ARGÜMANI

DENNETT: ÜÇÜNCÜ ŞAHIS PERSPEKTİFİNDEN BİR BİLİNÇ KURAMININ İNŞASI VE EVRİMCİ AÇIKLAMA

BİLİNÇ NASIL BİLİMİN KONUSU OLABİLİR?

HETEROFENOMENOLOJİ

DENNETT'A GÖRE ÜÇÜNCÜ ŞAHIŞ PERSPEKTİFİNDEN BİLİME SADIK KALINARAK İNŞA EDİLECEK BİR BİLİNÇ KURAMI ZİHİNSEL OLGULARI BİLİMSEL OLARAK ÇALIŞMAYA OLANAK TANIYACAKTIR. DENNETT, İNŞA ETTİĞİ BU YÖNTEMİ HETEROFENOMENOLOJİ OLARAK TANIMLAR. HETEROFENOMENOLOJİ, BAŞKASININ İÇ YAŞANTISIYLA İLGİLİ OLARAK SÖYLEDİKLERİ, DAVRANIŞLARI VE TANIMLARI CİDDİYE ALINARAK, YANİ BAŞKALARINA YÖNELİMSEL TAVIR İLE YAKLAŞARAK HAKLARINDA BİLGİ SAHİBİ OLMAYA ÇALIŞMAKTIR. EĞER FENOMENOLOJİK NESNELERİN NASIL BEYİNDE GERÇEKLEŞEN OLAYLAR OLABİLDİĞİ VEYA OLUP OLAMADIKLARI TARTIŞILMAK İSTENİYORSA, YAPILMASI GEREKEN İLK ŞEY NESNELER İÇİN HETEROFENOMENOLOJİK BİR KATALOG OLUŞTURMAKTIR.

ÇOKLU TASLAKLAR MODELİ

BEYİNDE BİLİNÇLİ DENEYİMİN OLUŞTUĞU YA DA BİLİNCE ULAŞTIĞI ÖZEL BİR MERKEZ FİKRİ, BİLİNÇ ÜZERİNE DÜŞÜNME GİRİŞİMLERİNİ BOZAN KÖTÜ VE İNATÇI BİR FİKİRDİR. DENNETT'IN BU KARTEZYEN DÜŞÜNCE TUTUMUNA KARŞI GELİŞTİRDİĞİ YÖNTEM ÇOKLU TASLAKLAR MODELİDİR. SANKİ BEYİNDE TEK BİR İLETİ NOKTASI VEYA MERKEZİ BULUNUYORMUŞ GİBİ DÜŞÜNMEKTEN VAZGEÇİLMELİDİR. İNSAN, BEYİN VE BEDEN ETKİNLİĞİNE EK OLAN KARTEZYEN BİR 'DÜŞÜNEN ŞEY' DEĞİLDİR. HERŞEY BEDENDE VE BEYİNDE GELİŞMİŞ OLAN BİRSÜRÜ YETERLİK ARASINDA BİR ORGANİZASYONDUR.

EVRİM SÜRECİNDE BİLİNÇ NASIL OLUŞMUŞTUR?

DENNET, DARWİN'İN TEHLİKELİ FİKRİ'NDE, AKILSIZ ALGORİTMİK, AMAÇSIZ VE MEKANİK BİR SÜREÇ TANIMLAR. CANLI YAŞAMA DAİR HER ŞEY BU AKILSIZ ALGORİTMİK SÜRECİN ÜRÜNLERİ OLARAK ANLAŞILABİLİR. BİLİNÇSİZDEN BİLİNÇLİYE GEÇİŞİN EVRİM SÜRECİNDE NASIL ORTAYA ÇIKTIĞINI AÇIKLAMAK EKSİKSİZ BİR BİLİNÇ KURAMI OLUŞTURABİLMEK AÇISINDAN BÜYÜK ÖNEM TAŞIR.

KARŞI ARGÜMANLARA YANITLAR

DENNETT'A GÖRE DÜŞÜNCE DENEYLERİ, SEZGİ POMPASI ADINI VERDİĞİ BİR YÖNTEME HİZMET EDER. BECERİKLİ BİRİNİN ELLERİNDE, OKURUN SEZGİLERİ YAZARIN İSTEDİĞİ YÖNDE POMPALANABİLİR. YAZAR OKUYUCUYU İSTEDİĞİ ŞEKİLDE KOLAYLIKLA YÖNLENDİREBİLİR.

DENNETT'IN BİLİNÇ KURAMI ÇERÇEVESİNDE, BİLİNÇLİ ORGANİZMANIN, FİZİKSEL DÜNYADA ORTAYA ÇIKIŞINI GÖSTERDİKTEN, BİLİNCİN, NESNEL BİLİMİN ÜÇÜNCÜ ŞAHIS PERSPEKTİFİ İLE NASIL İNCELENEBİLECEĞİNE DAİR BİR YÖNTEM ORTAYA KOYDUKTAN SONRA, YÖNELTİLEBİLECEK İTİRAZLARI İNCELEMEK, BİLİNCİN BİLİMSEL AÇIDAN ELE ALINABİLECEĞİ SAVINA DAHA BÜTÜNCÜL BİR PERSPEKTİF SAĞLAYACAKTIR.

- THOMAS NAGEL'IN "YARASA OLMAK" ARGÜMANINA YANIT
- FRANK JACKSON'IN "QUALIA" ARGÜMANINA YANIT
- "TERSİNE ÇEVRİLMİŞ SPEKTRUM" ARGÜMANINA YANIT
- DAVID CHALMERS'IN "ZOMBİ" ARGÜMANINA YANIT
- JOHN SEARLE'ÜN "ÇİNCE ODASI" ARGÜMANINA YANIT

Şekil 1. Tez Değerlendirme Özeti

KAYNAKÇA

Adanalı, H. (2004), “Bilişsel Bilim”. A. Cevizci (ed.). *Felsefe Ansiklopedisi. Cilt 2,* Etik Yayınları, İstanbul. 596-633.

Arıcı, M. (2014). “Materyalizm, Fenomenal Özne ve Ontolojik Statü”. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, 4(2): 2-13.

Arıcı, M. (2015). “Zihinsel Alanda Ben Hissi Neye Karşılık Gelir?”. *Dört Öğe*, (4) 7: 66-76.

Aslan, H. (2005). “Çıplak Olgu”. A. Cevizci (ed.). *Felsefe Ansiklopedisi. Cilt 3,* Babil Yayıncılık, Ankara. 636-639.

Aslan, H. (2009). “Fizikalizm”. A. Cevizci (ed.). *Felsefe Ansiklopedisi. Cilt 6,* Babil Yayıncılık, Ankara. 605-607.

Atkinson, S. (ed.). (2012). *Felsefe Kitabı.* (çev. E. Lakşe), Alfa Yayınları, İstanbul.

Cankoçak, K. (2014). “Bir Başucu Felsefe Kitabı: Darwin’in Tehlikeli Fikri, Daniel Dennett”. *Ateist Dergi*, 7: 5-7.

Chalmers, D. J. (1997). *The conscious mind: In search of a fundamental theory*. Oxford Paperbacks, Oxford.

Cevizci, A. (2015a). Felsefe Tarihi. Say Yayınları, İstanbul.

Cevizci, A. (2015b). *Felsefe Sözlüğü.* Say Yayınları, İstanbul.

Copleston, F. (1997). *Aristoteles*. (çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.

Churchland, P. M. (2012). *Madde ve Bilinç.* (çev. B. Ersöz), Alfa Yayınları, İstanbul.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Çağatay, H. ve Ekemen, C. (2012). “Mary’nin Odası ve Fizikalizm”. *Felsefe Tartışmaları,* 47: 225-228.

Dawkins, R. (2014). *Gen Bencildir*. (çev. T. Bilgin ve U. Polat), Kuzey Yayınları, İstanbul.

Dennett, C. D. (1978). *Brainstorms,* MIT Press, Cambridge.

Dennett, C. D. (1991). *Consciousness Explained*. Black Boy Books/ Little Brown and Company, NewYork.

Dennett, C. D. (1999). *Aklın Türleri.* (çev. H. Balkara), Varlık Yayınları, İstanbul.

Dennett, C. D. ve Hofstadter, D.R. (ed.). (2008). *Aklın “G”özü.* (çev. F. Doruker), Boğaziçi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul.

Dennett, C. D. (2009). “Darwin’in Tuhaf Bir Biçimde Akıl Yürütmeyi Tersine Çevirişi”. *Cogito*, 60-61: 163-177.

Dennett, C. D. (2013). *Darwinin Tehlikeli Fikri Evrim ve Hayatın Anlamı.* (çev. A. Eper ve B. Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul.

Descartes, R. (1996). *Söylem Kurallar Meditasyonlar.* (çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.

Erkiner, E. (2015). “İndirgemeci Materyalizm”. *Düşünbil Dergisi,* 47: 44-46.

Eyim, A. (2016). “Quaila/İç-nitelik Tartışması ve Feyerabend’in Materyalizm Savunması”. *Felsefelogos,* 60: 147-158.

Gökberk, M. (2013). *Felsefe Tarihi.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Horowitz, A. (2014). “Fizikalizm İçin Zihinsel Nedensellik Argümanı”. (çev. M. Topal), M. Bruce ve S. Barbone (ed.). *Batı Felsefesindeki 100 Temel Mesele*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 427-432.

Hofstadter, D. R. (2011). *Gödel, Escher, Bach Bir Ebedi Gökçe Benlik.* (çev. E. Akça, H. Koyukan), Pinhan Yayınevi, İstanbul.

Hofstadter, D.R. (2015). *Ben Bir Garip Döngüyüm.* (çev. İ. A. Demir), Alfa Yayınları, İstanbul.

Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma.* (çev. O. Aruoba), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Jackson, F. (1982). “Epiphenomenal Qualia”. *The Philosophical Quarterly,* 32(127): 127-136.

Kant, I. (2011). *Arı Usun Eleştirisi*. (çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.

Kind, A. (2014). “Nagel’in Fizikalizme Karşı “Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” Argümanı”. M. Bruce ve S. Barbone (Ed), *Batı Felsefesindeki 100 Temel Mesele*, (Çev. M. Topal), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 456-459.

Locke, J. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. (çev. M. Delikara Topçu), Öteki Yayınevi, Ankara.

McGinn, C. (1989). “Can We Solve the Mind--Body Problem?”. *Mind, 98*(391), 349-366.

Nagel, T. (2015). *Zihin ve Evren: Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış.* (Çev. Ö. Ç. Aksoy), Jaguar Kitap, İstanbul.

Nagel, T. (2004). *Her Şey Ne Anlama Geliyor?.* (çev. H. Gündoğdu), Paradigma Yayınları, İstanbul.

Nagel, T. (2015). “Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?”, *Zihin ve Evren*, (çev. Ö. Ç. Aksoy), Jaguar Kitap, İstanbul.

Özpolat, B.D. ve Gökçümen, Ö. (2009). “Evrimin Işığında İnsan ve Düşün”. *Cogito,* 60-61: 245-263.

Platon. (2011). *Phaidon.* (çev. H. R. Atademir ve K. Yetkin), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2011.

Ryle, G. (2011). *Zihin Kavramı.* (Çev. S. Çelik), Doruk Yayımcılık, İstanbul.

Sayan, E. (2004), "Bilinç". A. Cevizci (ed.). *Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 2*, Etik Yayınları, İstanbul. 574-585.

Sayan, E. (2012). "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış". *Kaygı*, 19: 37-54.

Searle, J. R. (1996). *Akıllar Beyinler ve Bilim.* (çev. K. Bek), Say Yayınları, İstanbul.

Searle, J. R. (2004). *Zihnin Yeniden Keşfi.* (çev. M. Macit), Litera Yayıncılık, İstanbul.

Searle, J. R. (2005). *Bilinç ve Dil.* (çev. M. Macit ve C. Özpilavcı), Litera Yayıncılık, İstanbul.

Searle, J. R. (2006). *Zihin Dil ve Toplum.* (çev. A. Tural), Litera Yayıncılık, İstanbul.

Searle, J. R. (2008). "Zihinler, Beyinler ve Programlar". D.C. Dennett, D.R. Hofstadter (Ed). *Aklın "G"özü.* (çev. F. Doruker), Boğaziçi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul, s.341-358.

Shaffer, J. A. (1991). *Zihin Felsefesi Açısından Bilinç, Ruh ve Ötesi.* (çev. Dr. T. Koç), İz Yayıncılık, İstanbul.

Smart, J. J. C. (1989). "Duyumlar ve Beyin Süreçleri". *Felsefe Tartışmaları*, 6: 9-19.

Smullyan, M. (2008). "Talihsiz Bir Düalist". D.C. Dennett, D.R. Hofstadter (ed.). *Aklın "G"özü.* (çev. F. Doruker), Boğaziçi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul, s.368-369.

Tuna, Y., Kayaoğlu, A. (2013). *Birey ve Davranış.* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Tura, S. M. (2007). *Histerik Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul.

Weber, A. (2015). *Felsefe Tarihi.* (çev. H. V. Eralp), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Zahavi, D. (2014). "Yönelimsellik ve Bilinç". *Kaygı,* 22: 167-182.

Zeman, A. (2006). *Bilinç Kullanım Klavuzu*. (çev. G. Koca), Metis Yayınları, İstanbul.

https://en.wikipedia.org/wiki/Phi_phenomenon (erişim tarihi: 05.05.2016)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Ayben Ruba ÖZUNUR

Doğum Yeri- Tarihi : Ceyhan- 01.09.1989

<u>Eğitim Durumu</u>

Mezun Olduğu Lise : 75. Yıl Cumhuriyet Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Lise), Antalya, 2007

Lisans Diploması : Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Eskişehir, 2014

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016

Tez Konusu : Evrimci Materyalist Bilim Anlayışı Açısından Bilinç Sorunu

Yabancı Dil : İngilizce

E-Posta : aybenruba@hotmail.com